

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

JEAN-PAUL SARTRE'IN VARLIK GÖRÜŞÜ
BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNCESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emine DEMİR

BURSA 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

JEAN-PAUL SARTRE'IN VARLIK GÖRÜŞÜ
BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNCESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emine DEMİR

DANIŞMAN:
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

BURSA 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda 701643022 numaralı Emine Demir'in hazırladığı "Jean-Paul Sartre'in Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Düşüncesi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 31/01/2020 Cuma günü 13:00 / 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ...**BASARILI**... (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna **oybirliği**... (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. A. Kadir ÇÜÇEN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Adnan ESENYEL
Düzce Üniversitesi

31 /01/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 31/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: **Jean-Paul Sartre'in Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Sorunu**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 31/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması: Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

31.01.2020

Emine Demir

Adı Soyadı: Emine Demir
Öğrenci No: 701643022
Anabilim Dalı: Felsefe
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Muhsin Yılmaz
31.01.2020

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Jean-Paul Sartre’ın Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Düşüncesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

31.01.2020

Öğrencinin Adı: Emine DEMİR

Numarası: 701643022

Anabilim Dalı: Felsefe Anabilim Dalı

Programı: Felsefe

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Emine DEMİR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe
Bilim Dalı	: Felsefe Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VI+104
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

JEAN-PAUL SARTRE'IN VARLIK GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNÇESİ

Bu çalışmada Jean-Paul Sartre'ın mutlak özgürlük düşüncesi onun tanrı tanımaz varlık görüşü zemininde incelenecektir. İlk bölümde özgürlük kavramının tarihsel gelişimine doğru bir yolculuk yapılacak, çalışılan filozofların özgürlük düşünceleriyle Jean-Paul Sartre'ın özgürlük düşüncesi karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Birlikte yaşanan çağın ruhunda bilincin özgürlük sancısı olarak Sartre ve Camus'nün özgürlük anlayışları değerlendirilecektir. İlerleyen bölümlerde Jean-Paul Sartre'ın özgürlük düşüncesini oluşturduğu varlık anlayışı ele alınacaktır. İki varlık alanı kendinde-varlık ve kendi-için-varlık arasındaki ilişkinin hiçlikle bağlanarak özgürlüğün insan gerçekliğini nasıl oluşturduğu ele alınacaktır. Tanrı'nın olmadığı bir dünyada insanı doğuştan belirleyen bir değerler sisteminin olmayışının yerine, mutlak özgürlük düşüncesi ikame edilerek insanın değer yaratan bir varlık olarak özgürlüğü işlenecektir. Sartre'ın özgürlüğünün sorumlulukla bağlanması etik bir varoluşun anahtarıdır. Özgürlüğün, insanın kendisine ve başkasına karşı sorumluluğunu gerçekleştirmesinin yolu olarak, içdaralması içinde insana nasıl musallat olduğu incelenecektir.

Anahtar Sözcükler:

Sartre, Camus, Varlık, Bilinç, Hiçlik, Özgürlük, Sorumluluk

ABSTRACT

Name and Surname : Emine Demir
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy
Branch : History of Philosophy
Degree Awarded : Master
Page Number : VI+104
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

JEAN-PAUL SARTRE'S CONCEPTION OF FREEDOM IN THE CONTEXT OF HIS CONSIDERATION OF BEING

In this work, Jean-Paul Sartre's idea of absolute freedom is examined on the basis of his atheistic view of being. A description of the historical development of the idea of freedom through the history of philosophy is given by comparing with Sartre's one at the same time in the first part of the study. Both Sartre's and Camus' conceptions of freedom is evaluated by the way as to the pain of freedom within the spirit of the era they lived. Sartre's conception of being is scrutinized from which he derived from his own view of freedom in the following parts of the study. It is argued then that how freedom forms the fact of being human by combining the relationship between being-in-itself and being-for-itself with nothingness. The freedom of man as a value-creating being in a world without God is processed by replacing the idea of absolute freedom instead of an a priori system of values which determines man from his birth. The commitment of Sartre's conception of freedom with his concept of responsibility is the key to an ethical existence. It will be examined then that how freedom infested human beings in internalizing as a way of fulfilling one's responsibility towards himself and others.

Keywords:

Sartre, Camus, Being, Consciousness, Nothingness, Freedom, Responsibility

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

(ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ)

1. ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ	8
1.1. Bilincin Özgürlük Sancısı: “Sartre ve Camus”.....	26
1.2. Varoluş-Öz İlişkisi.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

(VARLIK ANLAYIŞI)

2. VARLIK ANLAYIŞI.....	44
2.1. Kendinde-Varlık.....	46
2.2. Kendi- İçin-Varlık	49
2.3. Özgürlüğe Giden Yol: “Hiçlik”	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(BİLİNÇ VARLIĞI OLARAK İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ)

3. BİLİNÇ VARLIĞI OLARAK İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	64
3.1. Sorumluluk	73
3.2. İç Daralması.....	77
3.3. Özgürlüğün Sınırları.....	83
SONUÇ.....	94
KAYNAKLAR.....	102

GİRİŞ

Felsefe tarihine doğru bir yolculuk yaptığımızda filozofların geliştirdikleri düşüncelerin yaşadığı çağın toplumsal yapısından bağımsız olmadığını görürüz. Felsefe insana dair soruları sorarak yürürken yaşanan çağın problemlerinden yola çıkarak insana ve topluma dair bir perspektif geliştirir. Elbette toplumsal yapıyı kuran insandır. Aynı şekilde toplumsal yapının da insanı kurması kaçınılmaz olacaktır. Etkileşim karşılıklıdır. İnsanın toplumsal yapıyı değiştirip şekillendirdiği gibi toplumsal yapı da insanı değiştirip dönüştürerek şekillendirir. O halde toplumsal yapının insanın her türlü etkinliğinde belirleyici bir rol oynaması kaçınılmazdır.

Sartre'ın özgürlük düşüncesi de çağın ruhunun izlerini taşır. 20.yy birçok siyasi olayın içinde yer aldığı ve buna bağlı olarak da insanın dünyasında derin değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Yaşanan savaşlardaki kitlesel insan ölümleri insanı sarsmış, yalnızlaştırmış ve onun bireysel yanını ön plana çıkarmıştır. Değişen siyasi ve ekonomik yapı içinde hayatta kalmak ve mücadele etmek bireysel bir varoluş düşüncesini doğurmuştur.

Özellikle iki dünya savaşı sonrası yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler insanı geleneksel toplum yapısından daha farklı bir yere sürüklemiştir. Geleneksel toplum yapısında insan daha çok cemaatlerin bünyesi içinde yaşarken modern dönemde yalnızlaşarak bireysel bir kimlik kazanmaya başlamıştır. İnsanı koruyan bu cemaatlere dayalı yapıların çözülmesiyle birlikte insan da yalnızlaşmaya itilmiştir.

Değişen toplumsal düzenin yerini yeni bir toplumsal düzene bırakmaya başlaması geçiş dönemleridir. Geçiş dönemleri ise toplumsal yapıda ve bu yapıyı kuran insanda huzursuzluğun da yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerdir. 20. yy varoluşçuluk düşüncesi de bu huzursuz zeminden beslenmiştir. Sartre varoluşçuluğu ya da özgürlük düşüncesi ise huzursuz insanın kendisi ve dünya karşısındaki duruşudur. Aynı yüzyılın huzursuz atmosferini birlikte soludukları Camus'nün özgür insanı da uyumsuz bilinçle dünya karşısında özgürlüğünü keşfeder.

Varoluşçuluğun beslendiği iki damar vardır. Bu iki damardan biri Tanrı'ya doğru bir varoluş düşüncesini savunan teist varoluşçular diğeri ise Tanrı'dan bağımsız ya da Tanrı tanımaz bir varoluş düşüncesini savunan varoluşçulardır. Teist dediğimiz

kanatta Tanrı'ya doğru varoluşu savunan Kierkegaard, Karl Barth, Karl Jaspers, Max Scheler, Maurice Blondel, Henri Bergson, Charles Peguy, Gabriel Marcel bulunurken ateist kanatta Tanrı'dan bağımsız bireysel bir varoluşu savunan Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre bulunur.¹ Her iki kanadın varoluşçu düşüncesinde insanı doğuştan belirleyen bir öz yoktur. Bir başka deyişle varoluş özden önce gelir. İnsana yol gösterecek bir değerler sistemi yoktur. Kendisine yol gösterecek değerleri yaratacak olan insanın kendisidir. Bundan dolayı "insan özgürlüğe mahkûm bir varlıktır."²

Sartre varoluşçuluğunu oluşturan özgürlük düşüncesi Tanrı'dan bağımsız bir gelişim çizgisi takip eder. Sartre'a göre Tanrı yoktur ve insan bu dünyaya fırlatılmıştır, yalnızdır, tek başınadır. Ne yaparsa kendisi yapacaktır. Eylemlerinin yegâne sorumlusu kendisidir. Tanrı yoksa insanı belirleyen bir öz de yoktur. İnsan kendisini ve içinde yaşadığı dünyayı kendinden hareketle kuracak ve belirleyecektir. İnsana ait bir değerler dünyasını yine insanın kendisi belirleyecektir. Bu demektir ki Sartre'ın özgürlük anlayışı soyut değil, amacını içinde taşıyan somut bir eylem özgürlüğüdür. Eylem özgürlüğünün temeli ise onun varlık anlayışı ile atılmıştır.

Sartre'ın varlık anlayışında, Kant düşüncesinde olduğu gibi varlık düalist bir yapıda görülmez. Kant'taki fenomen-numen ayrımı yoktur. Bir başka deyişle Sartre'da bir görünüş ve görünüşün arkasında bu görünüşü var kılan bir gerçeklik düşüncesine yer verilmez. Varolan tek gerçeklik fenomenlerdir. Ona göre görünüş, "Varolanın tüm varlığını kendine doğru çeken gizli bir gerçeğe değil, görünüşler dizisinin toplamına gönderme yapmaktadır. Diğer yandan görünüş de, bu varlığın tutarsız bir tezahürü değildir"³. Dolayısıyla Sartre özgürlüğü fenomenlerin dünyasında arar. Fenomenler dünyası özgürlük için bir nevi olmazsa olmaz ve bir o kadar da saçma olan kende-varlık alanıdır. Kende-varlık vardır; ne ise odur; olumsuzlukla doludur, tamamlanmıştır. Özü varoluşundan öncedir.

Kende-varlık alanı insanın kendi gerçekliğine gönderme yapan, o alanın varlığında duyumsadığı bulantıdan, özgürlüğün zorunluluğunun idrak edildiği geçiş

¹A. Kadir Çüçen, *Varoluş Filozofları*, 1.b, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015, s.21

² Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, 27.b, İstanbul: Say Yayınları, 2017, s.47

³ Jean Paul Sartre, *Varlık Ve hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen, 7.b, İstanbul: İthaki, 2014, s.17

alanıdır. İnsanın ne yaparsa yapsın kendi gerçekliğinden ya da varoluşundan kaçamayacağını ilk keşfi kendinde-varlık alanıdır. Nesnelere dünyasında kendini gören insan bilinci ise kendi-için- varlık alanını oluşturur. Bu alan insan gerçekliğinin bir varoluş kazandığı alandır. Öte yandan insanın bilinç varlığı olarak aşkınlığını, zamansallığını, eksikliğini gördüğü ve buna bağlı olarak varlığın hiçliğinden geçerek “insan gerçekliğini” her defasında yenilediği güzergâhtır. Kendi-için-varlık ne ise o olmayan ve ne değilse o olandır. Sürekli bir değişim ve dönüşümün yaşandığı hiçliktir. Kendi-için-varlık söz konusu olduğunda önceden var olan bir özden bahsedilemez. Varoluş özden öncedir. İnsan “varlığın bağrında bir kurtçuk gibi ortaya çıkan”⁴ hiçliğin içinden geçerek özünü kuran bir varoluştur. Tamamlanmak isteyen bir tamamlanmamışlıktır. Sartre’ın ifadesiyle “kendi-için-kendinde” dir.

Öte yandan kendi-için-varlık alanı başkasının varlığıyla karşılaşılan bir alandır. Ötekinin varlığında insanın nesne ve özne varlığını duyumsadığı, yabancılaşmayı yaşadığı, karşılıklı etkileşimle varoluşun gerçekliğinin yaşandığı boyuttur. Dolayısıyla varoluşun özden önce geldiği düşüncesinin gerçekliğini bulduğu yer hem kendinde varlık dünyası hem de kendi-için-varlık alanında beliren ötekinin varlığıdır. Nesnelere dünyasında varoluşun özü gerektirdiği gerçekliğine karşın kendi-için-varlık alanında varoluş özü önceler.

Kendinde-varlık ile kendi-için-varlık alanı birbirinden bağımsız gibi görünmektedir. Eğer bu iki alan birbirinden tamamen ayrı ise varlığın bütününe ve varoluşu içeren özgürlüğe dair bir yol nasıl bulunacaktır? Sartre bu yolu varlıktaki yarılmada bulur. Bu yarılma hiçliğin kendisidir. Varolandaki çatlaktan sızan hiçlik bilinç varlığı olan insanın özgürlük yolculuğudur. Varlığın varlık tarafından soru konusu yapılması, insan gerçekliğine açılan hiçlik penceresidir. Hiçlik, kendinde varlığın olumsuzluğunda yol bulan olumsuzlamadır. Kendi-için-varlık alanına ait olan mümkün olanların içinden, mümkün olanları tüketmeyen sürekli bir seçimdir. Aşkın ve zamansal olan bilincin yönelimselliğidir. Kendisi bir tasarı olan insandır. Sartre’ın ifadesiyle varlığın bağrında bir kurtçuk gibi duran hiçlik, özgürlük yolunun kilometre taşıdır. Bu yolu yürüten bilinç varlığı olan insanın kendisidir. Sartre’ın insanı varlığın

⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 65

bağrındaki hiçlikten yürüyerek özgürlüğe mahkûmiyetini yaşar. İnsanın özgürlüğe mahkûm oluşu sorumlulukla iç içedir.

Denilebilir ki Sartre'ın özgürlük düşüncesi sorumlulukla bağlanmış bir özgürlüktür. İnsanın kendisinden sorumlu olması bütün insanlardan sorumlu olmasıyla aynı anlama gelir. Sartre'ın insanı tercihte bulunurken bütün insanlarla ilgili bir tercihte bulunduğu bilincindedir. Olmak istenilen insan yaratılırken herkesin nasıl olması gerektiği de tasarlanır.⁵ Sartre düşüncesinde özgürlüğün sorumlulukla bağlandığı kavşak iç daralmasıdır. İnsanın hem kendinden hem de bütün insanlardan sorumlu olduğu gerçeği, eylemsel özgürlüğün zorluğudur. Bu zorluğu ve sorumluluğu omuzlarında taşıyan insanın iç daralması ya da bulantı duygusu yaşamayı kaçınılmazdır. Mümkün olanlarla kuşatılmış olan insanın, mümkün olanlar içinden bir seçim yapması ve bu seçimi yaparken belirleyici olanın yine kendisi olması, bir seçimle mümkün olanların sürekliliğinin tükenmiyor oluşu insanda bulantı duygusu olarak kendini gösterir.

Sartre düşüncesinde, kendi-için'in özgürlüğü bir durum içinde vardır. Kendi-için durum-içinde varlıktır. Kendi-için'in zamansallığı söz konusu olduğunda zamanın parçaları dediğimiz geçmiş, şimdi ve gelecek birbirinden bağımsız zaman dilimlerini oluşturmazlar. Bu zaman dilimleri kendi-için'in durum içindeki özgürlüğü ile bağlantı halindedirler. Geçmiş anlamını şimdiyi oluşturan ve kendisi de geçmiş olacak olan gelecekte alır. Bir başka deyişle geçmişin kendinde-varlık özelliği olsa da yani geçmişini değiştirmek mümkün olmasa da ona anlam yüklemek ya da anlamını değiştirerek onu kendi-için'in şimdideki durumuna bağlamak mümkündür. Şimdi kendini gelecekte bekleyen geçmiştir. O halde insan zamanın parçalarını durum içinde yaşayan ve özgürlüğünü durum içinde sorumlulukla duyumsayan varlıktır.

Öte yandan özgürlüğün sorumlulukla bağlanması onun bir sınırınıdır. Olgusallık özgürlüğümün sınırınıdır. Sınır ise bir konum alıştıdır. Bu sınırın içerimleri, “Benim Yerim”, “Benim Geçmişim”, “Benim Etrafım”, “Benim Hemcinsim”, “Benim Ölümüm”den oluşur. Bu içerimler özgürlüğün olgusallıkla ilişkisini kurarken özgürlüğün durum içindeki yapıcılarını olurlar.

Benim yerim; bana dünya içindeki konumumu yani ikamet ettiğim yeri gösterir. Öte yandan bulunduğum yerde nesnelere dünyası ile çevriliyim. Bulduğum yer,

⁵ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, s.41

sorumluluğunu üstlendiğim ve bağlandığım dünyadır. Dolayısıyla ben bu yerden, angaje olduğum dünyadan, bir başka deyişle içinde bulunduğum durumdan sorumluyum.

Benim geçmişim dediğimde kendinde varlığa bürünmüş olan ancak insanın özgür seçimiyle ve özgürlüğün zorlayıcı gücüyle şimdiye katılarak ya da şimdiden kalkarak anlamlandırılan bir zaman diliminden söz ederim. Gelecekle ilgili seçimlerim geçmişimin olgusallığından hareketle ve benim yerimle durum içindeki varlığımın bağlanarak özgürlüğümü belirleyen sınır olur.

Benim etrafım, insanı durum içinde çevreleyen araç şeylerin varlığıyla oluşur. İnsan bulunduğu yerle ve bu yerden hareketle etrafını şekillendirir ve yeni yerlerin ortaya çıkmasını sağlar. Etraf söz konusu olduğunda sadece insanın kendisi değil başkalarının varlığı da devreye girer ya da etrafa katılır. İletişim ve etkileşim kaçınılmazdır. Öte yandan insanın yeri değiştiğinde etrafını oluşturan gerçekliğin değişmesi de kaçınılmazdır. Etraf insanın başkalarıyla paylaştığı eylemsel özgürlük alanıdır. Etrafım kendinde-varlığın ve kendi-için varlığın iç içe olduğu alandır. İnsanın mümkün olanlarla kuşatılmışlığının, seçimin ve sorumluluğun alanıdır. Etrafın öngörülemez yapısında seçim yapılır. İnsanı kuşatan şeylerin düzenindeki düzensizlikte ve uyumsuzlukta başka deyişle bir durum halinde özgürlük vardır.

Hemcinsim; etrafıyla birlikte insana musallat olan şeylerin ve başka özgürlüklerin alanındadır. İnsanın başkasının bakışıyla karşılaştığı, özne-nesne varlığıyla tanıştığı, bakışı, yabancılaşmayı yaşadığıdır. İnsanın kendisiyle ilgili seçimlerinin ucunun açık olduğu ve her biri insanın kendi beninden farklı olan ve bana direnerek beni var kılan bir “bilinçler çokluğu”⁶ nun varlığıdır. İnsan bu kuşatılmışlığın içinden, kendisi için mümkün olanlara doğru atılımda bulunarak özgürlüğe varan seçimler yapar.

Benim ölümüm; özgürlüğüm için hem sonuç hem başlangıçtır. Çünkü insan bu dünyaya atılmış olup ölümün, varolmanın bir zorunluluğu olduğunun bilinciyle yaşadığı hayatı varoluşuyla anlamlandırarak olacaktır. Bir başka deyişle insan “ölmek için özgür değil, özgür bir ölümlü”⁷ olarak yaşar. Ölüm, insanın kendini gerçekleştirme projelerine musallat olan ancak engel olan şey değildir. Ölüm Heidegger’de olduğu gibi insanın bir

⁶ Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen, 7.b, İstanbul: İthaki, 2014, s. 606

⁷ A.g.e., s.6

imkânı da değil; imkânın kalmayıp imkânı olarak varolan, özgürlüğün sınır durumudur. Ölüm insana musallat olan ve tüm projelerine kokusu sinmiş bir yazgı olarak insanı özgürlüğe mahkûm eden kenardır.

Felsefe, insanın bu dünyadaki yürüyüşünü anlama ve anlamlandırma çabası içinde olarak varolan her şeye dair bir sorgulama, düşünsel bir etkinliktir. "Bir bütün olarak varlığın doğası, bilgi ve hayatın yaşanma tarzıyla ilgili, özü itibarıyla akla dayanan, önemli ölçüde sistematik ve eleştirel düşünüş"tür.⁸ Bu bağlamda felsefenin insanın varlığı, kendini tanıma çabası ve mutluluk arayışı olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum Platon ve Aristoteles'te mutluluk etiği olarak karşımıza çıkar. Varolan her şeye dair sorular sorarak yürürken elbette insanın neliği ve bununla bağlantılı olarak özgürlüğü üzerine de düşünür.

Bu çalışmada Sartre düşüncesinin varlık anlayışı temelinde özgürlük kavramı ele alınıp incelenecektir. Öncesinde özgürlük kavramı tarihsel gelişimi içinde ele alınacak ve felsefe tarihine temel teşkil eden Platon ve Aristoteles'in özgürlük anlayışları irdelenerek, Sartre'ın özgürlük anlayışını temellendirirken bir şekilde atıfta bulunduğu filozofların da özgürlük anlayışlarına değinilecektir. Bu özgürlük anlayışları ile Sartre'ın özgürlük anlayışı arasındaki farklar ele alınacaktır. Özgürlükle temellenen bireysel varoluşu felsefesinin temelini koyan Sartre düşüncesinde varoluş-öz ilişkisi üzerinde durulacak, varoluşun özü nasıl öncelediğine değinilecektir. Bu çalışma boyunca Sartre düşüncesinde özgürlük bir başlangıç mı yoksa sonuç mu sorusunun cevabı aranacak ve "varlığın bağrında bir kurtçuk gibi duran hiçlik" in özgürlüğün yoluna nasıl çıktığı detaylandırılacaktır. Tanrıtanımayan bir filozofun özgürlüğe atfettiği mutlaklık merceği altında özgürlüğün zorunluluğu insanın gerçekliğinde gösterilmeye çalışılacaktır. Tanrı'nın var olmadığı bir varlık alanında insanın yaşadığı iç daralması ve bulantı duygusunun, nasıl sorumlulukla iç içe ve özgürlüğe dair bir motivasyon kaynağı olduğu açıklanacaktır. Son olarak özgürlüğün olgusallığıyla, insanın ancak durum içinde özgür olduğunu belirleyen sınırlar ele alınacak ve bu sınırların nasıl özgürlüğün yapı taşları olduğu gösterilecektir. Öte yandan özgürlüğün boy verdiği iki varlık alanı kendinde ve kendi-için varlığın ilişkisinde insanın kendi-için-kendinde varlık olma arayışı küçük bir Tanrı arayışı mıdır? İnsanın özgürlüğe mahkûmiyeti insan için ne

⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 3.b, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s.176

anlama gelmektedir? Sorumlulukla bağlanan özgürlük anlayışı bir ahlak arayışı mıdır? Sartre'ın özgürlük düşüncesinin çağımız insanına dair ne tür içerimleri vardır? Yukarıda ifade edilen düşünceler doğrultusunda Sartre'ın özgürlük düşüncesini varlık anlayışı temelinde nasıl adım adım ördüğü gösterilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Özgürlük kavramının tarihsel gelişimi diyerek başlanıldığında insana dair bir kavramsallaştırmadan yola çıkılıyor demektir. Felsefenin tarihi kendini ve varlığı anlamaya çalışan insanın tarihidir. Bir kavramın neliği üzerine düşünülürken insanın da neliği üzerine düşünülüyor demektir. Kavramsal düşünme yetisi, bilme isteği taşıyan, varlığı anlama çabası içinde olan insana özgü bir çabadır ve kavramsallaştırma bu yetinin meyvesidir. Aristoteles “ontolojisini ve teolojisini içeren”⁹ metafizik adlı eserine insanın bilmeye meyyal bir varlık olduğuna vurgu yaparak, “Bilme arzusu insanda doğuştandır”¹⁰ cümlesiyle başlar. O halde bilmeyi isteyen bir varlık olarak insanın felsefe yapma çabası bir bilme yolculuğudur. Peki, insanın bilme arzusu insanın özgürlük yolculuğunun anahtarı olabilir mi?

1. Özgürlük Kavramının Tarihsel Gelişimi

Özgürlük üzerine sorulan sorular ve bu sorulara verilen cevaplar her filozofa göre farklılık gösterse de onları buluşturan bir tanımlama ulaşılamaz değildir. Buna göre özgürlüğü, “İnsanın kendi kendini yönetebilme gücüne sahip olması, kendi kendisini belirleyebilme anlamında özerk olması durumu”¹¹ olarak ifade etmek mümkündür. Bu ifadeler insanın hem kendisine hem de içinde bulunduğu dünyaya karşı bir mücadele içinde olduğu anlamını da beraberinde getirir. Zira insan yukarıda da ifade edildiği gibi arzu duyan bir varlıktır ve istekleri karşısında en doğru tercihi yapabilme mücadelesi içindedir. Öte yandan insanın dünya yürüyüşünde karşılaşacağı engelleri aşmak için alternatiflerinin olabilmesi ve onlara yönelebilmesi durumudur.

Sartre’in özgürlük düşüncesi, insanın her türlü durum karşısında mutlaka tercih yapabileceği ve bir yol bulabileceği üzerine kuruludur. Zira insanın doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık oluşu, onun her durumda bir çözüm bulacağına ya da bulması gerektiğinin ifadesidir. Bir başka deyişle Sartre’in düşüncesinde insan bir özgürleşme mücadelesi içindedir. Durum içinde varlık olarak insanın kendini bulduğu “entelektüel, kültürel, hukuki, iktisadi veya askeri güç ya da unsurların getirdiği engel, sınırlama,

⁹ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan, 4.b, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2012, s.7

¹⁰ A.g.e., s.41

¹¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.343

zorlama veya baskılardan bağımsız olmaya”¹² karşı bir meydan okumadır. Bu, Sartre’ın “insan gerçekliği” olarak ifade ettiği şeydir.

İnsan gerçekliği özgürleşen ve özgürleştikçe kendini ve toplumu kuran insanın serüvenini ifade eder. Toplumsal yapıyı kuran ve bu yapıdan etkilenen insanın bir anlamda özgürleşme projesi olarak da nitelendirilebilecek bir eser olarak Platon’un *Devlet*’i, insanın kendini en iyi ifade edebileceği bir başka deyişle en iyiye ulaşabileceği yolun taşlarını döşeyen bir yapıt olarak bize özgürlüğe dair içerimler sunar. Bu içerimler bize özgürlüğün doğrudan değil dolaylı olarak incelendiğini gösterirler. *Devlet*’in onuncu kitabında konu Er Mitosu¹³ üzerinden ele alınarak özgürlük-zorunluluk ilişkisi bağlamında seçim, tercih, sorumluluk kavramlarının belirleyiciliğinde özgürlüğün neliğine dair motifler sunar.

Öte yandan mitos üzerinden özgürlüğün zaman içerisinde gerçekleşen özelliğine atıfla geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinden bir değerlendirme yapılır. İnsanın yapısal özelliği olan özgürlüğün inşası zaman üzerinden işlenir. İnsanların seçtiği hayata bağlanması, bağlandığı hayatın insanı belirlemesi, bu seçimden yalnızca insanın kendisinin sorumlu olması bir başka deyişle özgürlüğün zorunlulukla örülüşü zamanın akışı içinde cereyan eden bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Mitosta geçen “Bir kader perisi seçmeyecek sizi, kader perinizi siz kendiniz seçeceksiniz. Herkes kendine düşen sırayla Kader’in kendini bağlayacağı hayatı seçecek”¹⁴ ifadeleriyle seçimin ve zorunluluğun iç içeliği işlenir. Hayatın seçilmesi, seçilen hayatın seçene bağlanması, karşılıklı etkileşim, değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır. İnsanın özgürlüğü, bu seçimle ve kendi çabası ölçüsünde iyilikten pay alması ile gerçekleşecek, anlam kazanacaktır. Bununla birlikte yapılan seçimin ve yaşanan iyi ya da kötü hayatın sorumluluğu insana

¹² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.346

¹³ Mitosta anlatılan Er savaşta öldükten on gün sonra bulunur ve gömülmek üzere evine götürülür. Tam ölüsü yakılacakken, Er dirilir ve on gün boyunca ötede gördüklerini anlatır. Bir başka ifadeyle öte dünya deneyimi yaşar. Er’e öte dünyada olup bitenleri, dünyada yaşayan insanlara anlatması için bir fırsat verilmiştir. Burada iyi ve kötü ruhların başına gelenleri görür. İyi ruhlar ödüllendirilmekte, kötü ruhlar ise cezalandırılmaktadırlar. İyi ruhlar hallerinden memnunken kötü ruhlar hallerinden memnun değildirler. Ruhlar öte dünyada gerekli yerlere götürülüp, kendileriyle ilgili gerekenler yapıldıktan sonra kaderin kızları olan Moria’ların önüne çıkarılırlar. Bunlar, geçmişin tanrıçası olan Lakheisis, bugünün tanrıçası Klotho, geleceğin tanrıçası ise Atropos’tur. Ruhlar bu aşamaya geldiklerinde, rahip, ruhları Lakheisis’in önüne çıkarıp, Lakheisis’in dizlerinden kura sayılarını ve hayat örneklerini alırlar.

¹⁴ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz, 12.b, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 617e, s.364

aittir. “İyiliğe gelince onun sahibi yoktur; kim iyiliğe ne kadar verirse, o kadar iyilikten payı olur. Herkes seçtiği hayattan kendi sorumludur; Tanrı karışmaz buna.”¹⁵

Platon için seçme anı önemlidir. İnsan, iyi hayatı da kötü hayatı da kendisi seçer ve seçtiği hayat insanı belirler. Ancak, Platon’a göre, insanın, iyi ve kötü hayatı ayırt edecek bilginin peşine düşmesi ve onu mümkün olduğunca bulması gerekir. Böyle yapılırsa, insanın mümkün olan en iyi hayatı seçebileceğini söyler. Platon iyi seçimle, ruhu iyi edecek olan hayatı, kötü seçimle ruhu daha kötü edecek olan hayatı kast eder. İnsan yaşarken yaptığı seçimlerden etkilenen bir varlık olarak ruhun aslına ilişkin doğru bilgiyi edinirse, iyi hayatı seçme imkânını da yakalamış olur. Ancak yine de insanlar, farklı farklı seçimlerde bulunacaklar ve seçimlerinin belirlediği hayatları yaşayacaklardır. Anlatılan mitostan yapılan seçimlerin seyrinin insana bağlı olduğu çıkarılabilir. Bir başka deyişle imkânsız gibi görünen durumun içinde de bir imkân vardır. “Sırası en son olan da, iyi seçmesini bilir ve iyi yaşamaya çalışırsa iyi bir durum sağlayabilir kendine. İlk seçen dikkatli davransın, son seçen korkmasın.”¹⁶

İnsan hem iyiyi hem de kötüyü seçebiliyorsa farklı seçim olanakları var demektir. Mitosta vurgulandığı gibi, erdemli yaşam, zenginlik içinde ve gösterişli bir yaşam, sade bir yaşam, iktidar gücünü elinde bulunduran bir yaşam, yoksul bir yaşam ve sefih bir yaşam ve zalimce bir yaşam seçilebilir. Öte yandan Platon, yaşamı seçime bağlar, seçimlerin de kişilerin yapılarına uygunluk gösterdiğine işaret eder. Kişi, kendine uygun bir yaşam tarzını seçer. Yaşam tarzları ve insan tipleri arasında bir paralellik söz konusudur. Aynı zamanda insan seçtiği yaşamla kendisinin ve toplumun yapısını da belirler. Seçimin varlığı olanakların da varlığı demektir. İnsan olanaklar arasından seçimde bulunarak, yaşadığı ya da yaşayacağı hayata karar verir.¹⁷

Platon’dan hareketle diyebiliriz ki, insanlar yaşayacağı hayatı seçerler ve seçtikleri hayatın sorumluluğunu da üstlenmelidirler. Sorumluluğun üstlenilmesiyle, özgürlüğün de sınırları çizilmiş olur. İnsan, nasıl bir hayatı seçtiyse, o seçimin sınırlarını korumak durumundadır. Örneğin, erdemli bir hayatı seçmişse, erdemli olarak eylemde bulunmak zorundadır. Zorbaca bir yaşamı seçen zorbalık yapacaktır ve her iki seçim de insanın yazgısı olacaktır. Seçim yapan bir varlık olarak engeller insanı yıldırmayacaktır.

¹⁵ A.g.e. 617e, s. 364

¹⁶ A.g.e. 619a. s.365

¹⁷ A.g.e. 617a, 618a, 619a s.365-366

Platon'un özgürlük anlayışı onu toplumun dışına çıkarır. Zira o bulunduğu toplumun yapısındaki değişim ve dönüşümü, insanın bu yapısal özelliğinde görmüş bir filozoftur. İnsan bulunduğu topluma göre ya da toplumun politik yapısına göre özgür değildir. Özgürlük toplumsal bir özgürlük değil, insanın yapı özelliği olarak karşımızdadır.

Platon'un *Devlet*'inden hareketle yapılan özgürlük çözümlemesinde özgürlük-zorunluluk ilişkisi ile Sartre'ın özgürlüğe mahkûm insanı birbirlerini tanırlar. Zira her iki filozofta da zorunluluk özgürlüğün bir niteliği olarak vardır. Öte yandan özgürlük farklı yolları izleyerek sorumlulukta buluşur. Seçim ve tercihin belirleyiciliği özgürlüğün yapı taşlarıdır. Sartre düşüncesinde seçim ve tercihin sürekliliği ya da değişebilirliği ile yaşanan bir hayata karşılık Platon düşüncesinde insan yaptığı seçime zorunlulukla bağlanan ve seçimine göre bir hayat yaşayan olarak karşımıza çıkar. Platon'un insanı ruha iyi gelecek olan bilginin belirleyiciliğiyle seçim yapar. Oysa Sartre düşüncesinde önceden insanı belirleyecek herhangi bir düşünceye yer yoktur. Zira belirleyici olan sadece fenomenler dünyasıdır. Bilgi de özgürlüğün aracı olarak fenomenler dünyasının ve bu dünyayı kuran insan varlığının bilgisidir. İnsan varlığının bilgisi ise "ne değilse o olmaktır ve ne ise o olmak değildir."¹⁸ Bir başka deyişle insanın bildiği varlık olmadığını bilmesidir.

Özgürlüğün zeminine bilgiyi koyan bir başka yaklaşım da Aristoteles'ten gelir. Aristoteles erdemli yaşamın ne olduğu ve nasıl olması gerektiği üzerinde durarak özgürlük anlayışını temellendirir. Ona göre erdemler insanın duygulanımları ve eylemleriyle ilgili tercihlerdir. Özgürlüğü erdemle ilgili tercihlerle ilgili oluşuyla ele alıp tartışır. Eylemlerin temeline ise isteyerek ve istemeyerek yapmayı koyar. İstemeyerek yapılan eylemler zorla ya da bilgisizlikle yapılırlar. Eylemin başlangıcı yapanın ya da maruz kalanın dışından kaynaklanıyorsa, bu durumda yapanın ya da maruz kalanın bir payı olmadığından zorla yapılma söz konusudur. Ancak yapıldığı durumdan hareketle eylemin isteyerek ya da istemeyerek yapıldığı söylenebilir. Örneğin bir insanın rüzgâr tarafından ya da elinden tutanlar tarafından zorla sürüklenmesi durumunda zorlama ve bilgisizlik vardır. İlk durumda insanın doğaya karşı hareket olanağı yoktur. İkinci

¹⁸ Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s.284

durumda ise insanın karşıt hareket etme olanağı elinden alınmıştır. Her iki durumda da insanın özgür hareket etme imkânı yoktur.

İnsan bir eylemde bulunurken, o eylemin ne olduğuna, nedenlerine ve sonuçlarına dair bilgisi olması gerekir. İnsanın eyleme dair bilgiden yoksun olması durumunda özgür bir tercihte bulunması düşünülemez. Eğer eylemin başlangıcı ve sonucu insanın kendisinde ise isteyerek ve bilgisi dâhilinde eylemde bulunuyor demektir. Kişi, yaptığı eylemin koşullarından ve amacından haberdarsa, neyi, niçin, ne hakkında, nasıl yaptığını biliyorsa, isteyerek yapıyordur. “Zorla ya da bilgisizlikten yapılan, istemeyerek yapılan olduğundan, isteyerek –öyle görünüyor ki- yapılan, başlangıcı eylemin tek tek koşullarını bilen kişide olduğu zaman yapılandır.”¹⁹ Kişinin arzu ve isteklerinden dolayı güçsüz olduğu düşünülen durumlar, özgürlüğün varlığına engel değildir, ancak ondan yararlanma durumunda etkili olabilirler. Eğer insanın olanağı varsa, tercihte bulunabiliyorsa, koşulların zorluğu ve özgür eylemin yaratacağı sorunun ağırlığı, özgürlüğün kullanılmaması için gerekçe teşkil etmez. Bir başka deyişle dışsal engeller, arzu ve tutkular özgürlüğün önünde engel değildirler. Özgürlüğün bilgi ile desteklenmesi arzu ve tutkuların farkında olup onlara rağmen tercihte bulunulmasını gerekli kılar.

Aristoteles erdemlerle ilişkili olarak ve karakterler üzerinde belirleyici olan tercih kavramını ele alıp inceler. Ona göre özgürlük, insanın tercihte bulunma imkânıdır. Tercih isteyerek yapılan gibi görünse de ondan daha kapsamlıdır. Zira isteyerek yapma hayvanlarda ve çocuklarda bulunurken tercih bulunmayan bir durumdur. İnsanın birdenbire yaptığı eylemler de isteyerek yapılmasına rağmen tercih değildir. Tercih, arzu, tutku, isteme ya da bir çeşit sanı da değildir. Çünkü akıl sahibi olmayanlarda arzu ve tutku ortaktır ancak tercih yoktur. Kendine egemen olamayan bir kişi arzusuyla hareket ederken, kendine egemen olan kişi tercihle hareket eder. Arzu tercihe ters düşebilirken, arzu arzuya ters düşmez. Aynı zamanda arzu, hoş giden ve üzüntü verenle ilgiliyken, tercih ise ne hoş olanla ne de üzüntü verenle ilgilidir. Tutku yüzünden yapılanlar ise tercihle daha az ilgilidir. Öte yandan, birbirine yakın gibi göründükleri halde tercih, isteme de değildir.²⁰

¹⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. SAFFET BABÜR, Ankara: Bilge Su Yayınları, 2011, 1111a, s.47

²⁰ A.g.e. 1111b, s.48

O halde tercih edilen nedir? Olanaklarla çevrili bir varlık olarak insan ancak bu olanaklar içinden bir tercih yapabilir. Olanaksız bir şey tercih edilemez olandır. Aristoteles'e göre insan ölümsüzlüğü isteyebilir ancak olanaksız olduğu için ölümsüzlük tercih edilemez olandır. Öte yandan birçok insan yapamayacağı şeyleri sağlıklı olmayı ister, ancak yalnızca istemenin yeterli olmayacağını bildiğinden kendisini sağlıklı kılacak şeyleri tercih eder. Her insan mutlu olmayı istediğini söyler ancak onu tercih etmez. Çünkü mutluluk tercih edilebilir bir imkân değil, tercihlerin sonunda ulaşılabilecek bir durum olabilir. Tercih iyi ya da doğru olanın değil gerekenin tercihidir. Gerekenden tercihinin temeli ise bilgiye dayalıdır. Bilgi temelli tercih insanı nitelikli ve özgür kılabilir. Bu durumda insan kendisini amacına ulaştıracak tercihlerde bulunurken daha dikkatli davranır, ince eleyip sık dokur. O halde tercih "enine boyuna düşünülen mi? Çünkü akılla ve düşünmeyle yapılır; nitekim adı bile [*proairesis*] 'başka şeylerden önce seçilmesi gerekliliği' anlamına geliyor."²¹ Öyleyse insan hangi durumlarda enine boyuna düşünür?

İnsan kendi aracılığıyla olmayan şeylerle ilgili olarak enine boyuna düşünmez. Örneğin öncesiz ve sonrasız olan şeyler üzerine, evren üzerine, sürekli hareket halinde ama aynı kalan şeyler üzerine, rastlantı sonucu meydana gelen şeyler üzerine, insanla ilgili her şey üzerine enine boyuna düşünülmez. Kendi aracılığıyla yapabileceği şeyler hakkında, hep aynı şekilde olmayan şeyler hakkında, imkânlar dâhilinde ve belirsizlik durumlarında enine boyuna düşünülür. Enine boyuna düşünürken rasyonel bir araştırma da yapılıyor demektir. Bu demektir ki insan enine boyuna düşündükten sonra tercihte bulunur. Bir başka deyişle insan amaçlar üzerinde değil amaçlara götüren araçlar üzerinde enine boyuna düşünerek tercihte bulunur.²²

O halde başlangıcı insanda olanlar, kendileri de insanın elinde olanlardır ve isteyerek yapılırlar. Daha önce de ifade edildiği gibi erdem, tercih edilen eylemler ve etkilenimlerle ilgili olduğundan, erdemli olmak da kötü olmak da insanın elindedir. Yapılması gerekenler insanın tercihine bağlı olduğu gibi yapılmaması gerekenler de insanın tercihine bağlıdır. O halde erdemli olmak da kötü olmak da insanın elindedir. "İstenen, amaç olduğuna göre; enine boyuna düşünülen ve tercih edilenler ise amaca

²¹ A.g.e. 1112a, s. 49

²² A.g.e. s.50, 1112b

götürenler olduğuna göre, bunlarla ilgili eylemler tercihe bağlı ve isteyerek yapılan eylemler olsa gerek.”²³

Böylece Aristoteles için özgürlük, insanın tercihte bulunma olanağına sahip olmasıdır. Tercihde bulunmak ise zorla ya da bilgisizlikten dolayı olmaz. Bilerek ve isteyerek seçimde bulunmak ve bu doğrultuda eyleme geçmektir. Öyleyse insan neyi yaptığını, neyi yapacağını, yaptığının neyle ilgili olduğunu, yaptığını hangi durumda yapacağını bilmektedir. Dolayısıyla insan zorla ya da bilgisizlikten değil, akli ve bilgisini kullanarak, enine boyuna düşünerek, isteyerek yapma imkânına sahiptir. Bu koşullar, özgürlüğün imkânının da koşullarıdır. Özgürlük, insanın, akli aracılığıyla enine boyuna düşünerek tercihte bulunma olanağıdır.

Aristoteles’te özgürlüğün imkânının koşulları olarak ve amaçlara götüren araçlar üzerinde enine boyuna düşünülerek varılan tercih kavramı Sartre’in da özgürlük düşüncesinin belirleyici kavramlarından biridir. Enine boyuna düşünülerek yapılan araştırmanın Sartre düşüncesinde, bir nevi olumsuzlama yoluyla kendini ve dünyayı kuran bilinç varlığı olan insanın gerçekliğine tekabül ettiği söylenebilir. Zira enine boyuna düşünmek eldeki seçenekleri değerlendirerek ve içlerinden eleme yaparak adım adım gerekenin tercihine ulaşmaktır. Bir başka deyişle insanın kendini geliştirerek gerçekleştirmesidir. Her iki düşüncede de tercihte bulunmak insanın özgür bir varlık oluşunun göstergesidir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ilkçağ felsefesinde akılla temellendirilen özgürlük, ortaçağ söz konusu olduğunda değişen toplumsal ve kültürel yapıyla dini bir biçim ve içerik kazanır. Felsefe dinin hizmetine koşulmuş olup dini dogmaların temellendirilmesiyle görevlidir. İnsanın özgürlüğünü ifade eden kavramlar olarak akıl, özgür irade, özgürlük, erdem, ahlâk, dinle temellendirilerek açıklanır. “Orta Çağ felsefesinin genel karakteri akıl-inanç ve teoloji-felsefe bütünlüğünü gösterme çabasıdır.”²⁴

Ortaçağ felsefesinde insan, tüm varlıkla birlikte yaratılmış olan olarak vardır. Tanrı ise yaratılmamış olup, yaratandır. Yaratılmış bir varlık olarak insanın özü varoluşundan öncedir ve insan bu öze göre varoluşunu gerçekleştirir. İnsanın cüz’i

²³ A.g.e. s.53, 1113b

²⁴ Kadir Çüçen, *Ortaçağ Ve Rönesans’ta Felsefe*, 1.b, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2010, s.23

iradesi vardır ve özgürlüğü cüz'i iradesiyle sınırlıdır. İnsan, yaratılmış varlık olarak ve Tanrı'nın inayetiyle her şeyin bilgisine varabilir. İnsan beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Akıl Tanrı adına okuma ve bilme eylemini gerçekleştirebilir. İnsan arzu ve tutkularını kontrol ederek ruhsal yanını geliştirmelidir; kuldur; birey değildir. Bu dünya için değil öbür dünya için çalışmalıdır; Hristiyan teolojisine göre günahla doğmuştur. Kurtuluşu, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olan İsa'yı örnek almakla gerçekleşecektir. Kendi aklıyla ve çabasıyla kurtuluşa eremez. Yalnızca Tanrı'nın inayetiyle ve onun emirlerini yerine getirerek ve yasakladığı şeylerden uzak durarak kurtuluşa kavuşabilir. Çünkü insan, ilk günahı işlediği için özgürlüğünü kaybetmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi akıl ve özgür irade teoloji temelli değerlendirilmiştir. Aziz Augustinus, ortaçağ teolojisine yön veren bir teolog olarak özgür iradenin günahın sebebi olduğunu söyler. Ona göre insan yasak meyveyi yemek suretiyle özgürlüğünü kaybetmiştir. İlk günahla birlikte kibre sürüklenmiş, yaratıcısıyla bağını koparmış ve cennetten kovulmuştur. Düşüş gerçekleşmiş, Âdem ile Havva'nın işlediği ilk günah bütün insanlara miras kalmıştır. Bundan dolayı, iyi ve doğru olanı Tanrı'nın yardımı olmaksızın seçme olanağına sahip değildir. Augustinus'a göre "Tanrı insanın adımlarına yön verirse insan da doğru yolu bulur. Senin elin yarattığını yeniden diriltmedikçe kurtuluşa erişilebilir mi?"²⁵

Ortaçağ felsefesi ve ona yön veren Aziz Augustinus için akıl ve irade, Tanrı'nın buyruklarına itaat etmek içindir. Zira akıl kendi başına insanı ilk günahı işlemeye götüren yetidir. İnsan, akli ile yasak meyveyi yemiş ve cennetten kovulmuştur. Bu durumda insana düşen aklını ve iradesini Tanrı'nın emrine vererek kaybettiği cenneti yeniden kazanmaktır. Bunun yolu da birey olmak değil Tanrı'ya kul olmaktır. Bir başka deyişle, insan birey değil kul olduğu için bireysel bir aklın özgürlüğü yoktur; insan Tanrı'nın yol göstericiliğinde, teslim olmuş bir akılla hayatını yaşamalıdır. İnsanın her türlü değer yaratımı teoloji merkezlidir. Akıl ve irade Tanrı'nın isteğiyle bir dünya düzeni kurmak içindir. Bireysel bir özgürleşme değil Tanrı'ya mutlak itaat asıldır. İnsanın tercihleri değil Tanrı'nın istekleri söz konusudur. Zira insanın kurtuluşu bireysel bir özgürlüğün gerçekleştirilmesinde değil Tanrı'nın isteklerine uyulmasındadır.

²⁵ Augustinus, *İtirafılar*, çev. Çiğdem Dürüşken, 1.b, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2010, s.143

Sartre'in özgürlük düşüncesi ile Ortaçağ'ın teoloji merkezli özgürlük düşüncesi birbirine karşıt unsurlardan oluşur. Ortaçağ'ın Tanrı merkezli düşüncesine karşılık Sartre Tanrı'nın olmadığı bir özgürlük düşüncesini savunur. Hristiyan düşüncesinde insanın bir özü olduğu kabul edilirken Sartre'da varoluş özü önceler. Hristiyan teolojisinin vaaz ettiği değerler sitemine karşılık Tanrı'nın yokluğunda değer yaratan olarak insanı koyar. Ortaçağ teolojisinde Tanrı'dan hareketle ve Tanrı'ya doğru bir varoluş söz konusu iken Sartre'in insanı bu dünyaya atılmış yalnız bir varlık olarak varoluşunu gerçekleştirir. Ortaçağ'ın mutlak Tanrı anlayışına karşılık Sartre düşüncesinde insanın yeryüzünde belirişi mutlak olaydır.

Modern dönemde özgürlüğün neliği üzerine düşünmek felsefenin yürüdüğü yolda Descartes ile karşılaşmaktır. Onun *cogito*'su bireysel varoluş düşüncesinin beslendiği zemindir. Bu zemini "Var olmasaydık kuşku duyamazdık, bu da edinebileceğimiz ilk doğru bilgidir."²⁶ cümlesiyle sağlamlaştırır. Bilindiği üzere Descartes'in felsefe yürüyüşünün anahtarı kuşkudur. Yöntemsel kuşkuyu felsefesinin temelini koyarak ilerleyen filozof daha önceden bildiği her şeyin kuşkuya açık olduğunu görerek, heybesindeki tüm inançları ve bilgileri kuşku süzgecinden geçirerek eler. Bu çabanın temelinde duyuların insanı yanıltıyor olabileceği düşüncesi vardır.

Descartes' ta kuşku duyma bir düşünmedir ve düşünme de bir zihin halidir. İnsan her şeyden kuşku duyulabilir ancak bir şeyden kuşku duyamaz. Her şey kuşkulu olsa bile bir şey doğru olmalıdır. Gerçekte sürekli olarak düş görülüyor olsa da, insan sürekli olarak birileri tarafından yanıltılıyor olsa da, o, bu durumların olabilmesi için, neden, nasıl, niçin kuşku duyuyor olursa olsun, insanın en azından varolmak zorunda olduğunu söyler. O halde her şeyden kuşku duyan insan, kuşku duyan ben' in varlığından kuşku duyamaz. Kuşkuyla bu ben' i açık seçik olarak kavrar. "Bu ben, Descartes'in, bir beden ve zihinden oluşan bütünsel varlığı değil, fakat sadece zihindir. Onun felsefesinin Arşimet noktası olan zihin, kendi içeriklerinin dolaylı olarak bilincinde, bütün arızı özelliklerinin kendisinden çıktığı özü, özsel özelliği düşünme olan zihindir."²⁷

²⁶ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, 12.b, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.53

²⁷ Ahmet Cevizci, *On Yedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi*, 2.b, Bursa: Asa Kitabevi, 2007, s.118-119

Descartes, irade özgürlüğünün bütünüyle mümkün olduğunu savunur. Hatta insanın özgür olduğu, Descartes'e göre apaçık bir şeydir. İnsanın kuşku duyan bir varlık olarak sorgulama yapıyor oluşu onun özgürlüğünün de kanıtıdır. Öte yandan düşünen ve ahlâklı bir varlık olmasını mümkün kılan da özgür olmasıdır. Descartes "Kuşkulu şeylere inanmaktan sakınmamıza olanak tanıyarak aldanmamıza engel olan özgür bir tutumumuz vardır."²⁸ diyerek insanın kuşku duyan varlık olarak bu özgür yanına vurgu yapar. Öte yandan her şeyden şüphe ederken ifade ettiği şeylerin ve Tanrı'nın varoluşunu kanıtlamadan önce söylediklerinin Tanrı'nın varoluşunu kanıtladıktan sonra da geçerli olduğunu söyler. Ona göre insanın özgürlüğü, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın varlığıyla bağdaşmaz değildir. Bu konuyu, *Ahlak Üzerine Mektuplar*²⁹ adlı eserinde kral ve Tanrı benzetmesiyle anlatarak, bir kralın tebaası için yapacağı şeyi, her şeyi insanlardan önce bilen ve her şeye kadir olan Tanrı'nın, insanların bütün hareketleri için şaşmaz bir şekilde yapacağını söyler. Tanrı, bizi bu dünyaya göndermeden önce irademizin neye meyledeceğini tam olarak bilir. Zira o meyilleri bize veren, dışımızda bulunan bütün şeyleri, şu veya bu zamanda, duyularımıza çarpacak şekilde düzenleyen ve onlar vesilesiyle cüzi irademizin neye karar vereceğini bilen Tanrı'dır. Descartes, Tanrı böyle istemiştir ancak cüzi irademizi buna zorlamamıştır der. O halde Descartes'e göre irade özgürlüğü her koşul altında mümkündür. Kuşku duyabilen bir varlık olarak insan özgürdür.

Sartre'ın Tanrı'ya rağmen geliştirdiği özgürlük düşüncesine karşılık Descartes'in özgürlük düşüncesinde Tanrı'nın varlığı engel teşkil etmez. Descartes'in *cogito*'su Sartre'ın düşüncesinde de karşılığını bulur. Öyle ki düşünme edimi bilinç varlığı olarak insanın aşkın olana yönelimiyledir. Descartes'te düşünen ben' in ya da düşüncenin düşünmek için bir mekâna, bedene, herhangi bir yerde olmaya ihtiyacı yoktur. Ona göre düşünce ile edinilen kavram bedenden önce gelir. Buna karşılık Sartre düşünmek için varolmak gerektiğini vurgular. Bir başka deyişle düşünceyi harekete geçiren bilincin

²⁸ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 53

²⁹ Ülkesinde düelloyu yasaklayan bir kral vardır. Bu ülkede birbirleriyle kavgalı olan ve farklı şehirlerde ikamet eden iki asilzade yaşamaktadır. Bu iki asilzadenin, birbirleriyle karşılaştıkları takdirde dövüşmelerine hiçbir şeyin engel olamayacağını pek sağlam bir şekilde bilen kral, ikisinden birini bir iş için, diğerinin yaşadığı yere gönderir. Kral kesin olarak, bu iki asilzadenin karşılaştıkları takdirde dövüşmekten ve kral buyruğuna karşı gelmekten sakınmayacaklarını bilir. Ancak kral, bu şekilde hareket etmekle onları düelloya zorlamış da olmaz. Üstelik bu iki asilzadenin, kral bu şekilde davranmasa ve tesadüfen karşılaşırsalar da dövüşmeleri ihtimal dâhilindedir. Her iki durumda da yasağa karşı gelmiş oldukları için cezalandırılırlar.

aşkın olana yönelimidir ki bu bir beden, mekânın ve şeylerin varlığını gerektirir. Düşünme dünya ile insan arasındaki münasebetle olur. Descartes ise duyuların insanı yanıltabileceğini bu yüzden asıl olanın kuşku duyan ben' in varlığı olduğunu, insanın da kuşku duyan varlık olarak özgür olduğunu söyler. Sartre düşüncesindeki özgürlük ise cogito'dan yola çıkar ancak Descartes'in yanıltıcı bulunduğu duyular dünyasında insanın bilinç varlığı olarak kendini ve dünyayı keşfini ele alır.

Descartes'in düalist varlık anlayışıyla şekillenen özgürlük anlayışına karşılık Spinoza monist varlık anlayışıyla bize özgürlüğün neliği üzerine bilgi verir. Düalist varlık anlayışında parçalanmış bütünlüğe onun varlık anlayışında yer yoktur. Varlık tektir ve görünen her şey onun tezahürleridir. Dolayısıyla özgürlüğün neliğine dair araştırma bu monist bütünlük içinde aranmak durumundadır. Spinoza *doğa* adını verdiği bu monist yapıyı tek *töz*³⁰ olarak adlandırdığı Tanrı'dan hareketle örür. Her şey Tanrı'nın doğasından zorunlu olarak çıkar. Dolayısıyla varolan her şeyin nedeni Tanrı'dır. Buna mukabil her şeyin nedeni olan Tanrı var olmak için kendi dışında bir nedene bağlı değildir. O kendinin nedenidir. O halde Spinoza üzerine çalışıldığında nedenlerin bilgisi üzerinden özgürlüğe gidilecek demektir.

Spinoza'da özgürlük onun varlık görüşünden hareketle ele alınıp incelenir. Özgürlük, varolanların kendi kendileriyle ve birbirleriyle olan ilişkilerin nedenselliğinde saklıdır. Özgürlüğün ne olduğu, olanaklı olup olmadığı, varlığa dair birtakım soruların sorulmasıyla ilişkilidir. Varlığa dair yapılan soruşturmanın temelinde, yukarıda ifade edildiği gibi belirleyici olan etken neden kavramıdır. Bu kavram hem varlığa dair hem de varolanlar ile onların etkinliğine dair bize bilgi verir.

Spinoza'da şeyler, Tanrı tarafından meydana getirildiklerinden özleri varoluş içermez. Tanrı, şeylerin yalnızca varolmalarının nedeni değil, var olmaya devam etmelerinin de nedenidir. Çünkü, şeyler neden olunandır ve bu özelliklerinden dolayı

³⁰ Spinoza, *töz* metafiziği geleneği içinde yer alır. *Töz* ise var olmak için kendisinden başka bir şeye ihtiyacı olmayan olarak tanımlanır. *Töz*; sonsuz, sınırsız, yaratılmamış olandır; Tanrı'dır, kendi kendine kavranabilen ve açıklanabilendir. Yaratılmış *töz* düşüncesine Spinoza felsefesinde yer yoktur. Bundan dolayı, bir şeyin, aynı anda ve tanım gereği, var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaması aynı zamanda başka bir şey tarafından yaratılmış olması söz konusu değildir. Tanrı, tek *töz*dür. Çünkü var olmak için kendisinden başka bir varlığa ihtiyaç duymayan kendilik tanımına uygun olan yalnızca Tanrı'dır. Tanrı, kendisinin nedeni [*causa sui*] olan ve evrenle özdeşleştirilmesi gereken bir varlıktır. Tanrı'ya, her şeyi kucaklayan bütün olarak [*Deus sive Natura*] adını verir. (Spinoza, *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, 7.b, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti. 2019, s.33)

özlerinin varoluş süresi gerektirmediği görülür. Dolayısıyla şeylerin özü, onların varlık nedeni olamaz. Tanrısal doğa, zorunlu olarak hem şeylerin özünün hem de varoluşlarının nedenidir. Sonlu ve sınırlı varoluşa sahip olan tek tek şeyler, kendileri gibi sonlu ve sınırlı varoluşa sahip şeyler tarafından belirlenirler; bu şekilde varolabilir ve eylemde bulunabilirler.³¹

“Varolan her şey Tanrı’dadır ve O olmadan varolamayacak ve kavranamayacak şekilde Tanrı’ya bağlıdır.”³² Bundan dolayıdır ki Spinoza felsefesinde olasılığa yer yoktur. Her şey tanrısal doğanın zorunluluğuyla varolmuş ve bir eyleme belirlenmiştir. Bir başka deyişle bir Yaratan Doğa [*natura naturans*], bir de Yaratan Doğa [*natura naturata*] vardır. Yaratan doğa her şeyin özgür nedeni olarak tasavvur edilen Tanrı’dır. Yarattığı Doğa ise, Tanrı’nın doğasından ya da sıfatlarından zorunlu olarak çıkan her şeydir. Fail akıl da ister sonlu isterse sonsuz olsun, diğer düşünme tarzları gibi Yarattığı Doğa’yla ilişkilidir. Akıl, bir düşünme tarzı olarak ancak, düşüncenin ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden Tanrı’nın sıfatı aracılığıyla kavranılabilir olandır.³³

Benzer şekilde, irade de özgür neden değil sadece zorunlu neden olarak varolabilir. İrade de akıl gibi bir düşünme tarzı olarak vardır. Bundan dolayıdır ki insanın seçimleri ve kararları başka bir nedene bağlı olmaksızın varolamazlar. O halde, irade de ister sonlu isterse sonsuz olsun, varolması için ve eylemde bulunması için bir nedene gerek vardır; irade özgür neden değil, zorunlu ya da kısıtlı bir nedendir. İrade de Tanrı’nın doğasından zorunlulukla çıkan öteki şeyler gibi eylemde bulunmasını gerektirecek bir nedene ihtiyaç duyar.³⁴ Öyleyse Spinoza felsefesinde insan nasıl özgür bir varlık olabilir?

Tanrı’nın varoluşu ve özü bir ve aynı şeydir. Oysa insanın özü varoluşunu zorunlu kılmaz. Yani insanın varoluşu, kendi özüne değil, kendisinin de bir parçası olduğu doğanın düzenine aittir. Başka bir şey tarafından belirlenen özgür değil ancak zorunlu ve kısıtlıdır. İnsan, kendi kendisinin nedeni değildir. Varolmak için kendi dışında bir nedene ihtiyacı olandır. Bundan dolayıdır ki Spinoza felsefesinde insan özgür değildir. Onun özgürlüğü var olduğu doğa düzeni içinde ve zorunlulukla

³¹ Spinoza, *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, 7.b, İstanbul, Alfa, 2019

³² A.g.e., s.78

³³ A.g.e., s.79

³⁴ A.g.e., s.79

mümkündür. Çünkü, “Varolan her şey ya kendi başına vardır ya da başka bir şeye bağlı olarak.”³⁵

Spinoza düşüncesinde insanlar özgür oldukları yanılgısı içindedirler. Bu yanılgının sebebi ise, insanların eylemlerinin bilincinde olmaları ancak eylemleri belirleyen nedenlerin bilincinde olmamalarıdır. İnsanlar Yaratan Doğa’yı ve Yaratılan Doğayı tam olarak bilemedikleri için arzu, istek ve bu doğrultudaki eylemlerinin nedenlerini kendilerinde görürler. O halde, Spinoza felsefesinde özgürlüğü doğadaki zorunlulukta, nedenlerin gerçek bilgisinde aramak gerekir. Varolan her şeyin gerçek nedeni ise doğası gereği varlığını sürdürme çabasıyla hareketi sağlayan Conatus³⁶ tur.

İnsan *conatus*’a dâhil olarak diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde ve bağlı olduğu doğa düzeni içinde kendi varlığını devam ettirebilir. İnsan için yararlı olan, diğer insanlarla uyumlu bir şekilde yaşamaktır. Çünkü doğada var olan her şey gibi insanın da yaşamını idame ettirebilmek için hemcinslerine ihtiyacı vardır. Doğası gereği insan toplumsal bir varlık olarak yaşayabilir. O halde insan yapısı gereği özgür değildir ancak toplumsal yapı içinde özgürleşir.

Öte yandan insan aynı zamanda duyguları gereği yanılabilen de bir varlıktır. Bu sebeple kendi kendine yeterli olduğunu düşünebilir, bencilce davranabilir ve bu durum *conatus*’ a aykırı hareket etmesine sebep olabilir. Bu aykırılık ise doğadaki uyumu bozarak insana ve varlığı koruma çabasına zarar verir.

İnsanın duygularını yönetmedeki ya da denetlemedeki acizliğine esaret adını veriyorum. Çünkü duygularına boyun eğen bir insan kendi kendinin denetimi altında değil, daha çok kaderin denetimi altındadır; hatta kaderin hükümrانlığına öyle teslim olmuştur ki, iyyinin ne olduğunu gördüğü halde her fırsatta kötünün peşinden gitmeye zorlanır.³⁷

O halde duygularını tanıyıp kontrol eden insan özgürleşir.

İnsanın sağlam bir karaktere sahip olabilmesinin yolu, duygularının aklının denetiminde olmasıyla mümkündür. İnsanın üç temel duygusu, arzu, sevinç ve kederdir. Arzu insanın özüdür, kendi varlığını devam ettirmek için harcadığı çabadır. İnsanın iyi

³⁵ A.g.e. s.35

³⁶ Conatus her şeyin özünü oluşturan birlik ilkesidir. Bu özün de etkin nedeni Tanrı’dır. Her şey bu zorunluluk gereği bir yaşam mücadelesi içindedir. Her şey kendi varlığını sürdürme eğilimi taşır. İnsan da conatus gereği kendi varlığını devam ettirme çabası içindedir.

³⁷ A.g.e. s.309

ya da kötü hakkındaki bilgisi, bilincinde olduğu sevinç ya da keder duygusundan başka bir şey değildir. O halde duyguları iyi tanımak, iyinin ve kötünün ne olduğuna dair daha net bir fikre sahip olmak demektir.

Öyleyse insan için özgürlük *conatus*' a dâhil olacağı şekilde kendini tanıyıp yönetmesiyle mümkün olacaktır. Bu durumda insan için en doğru ve yararlı olan birlikte iyi olanın aranmasındadır. İnsanın kendini kontrol edebilmesi ve birlikte iyi olanın aranması kendisi için neyin tam neyin eksik olduğunu bilmesiyle mümkün olacaktır. İnsan için iyi ve kötü olanın bilgisi buna bağlıdır. “İyiden kastım bize yararlı olduğundan emin olduğumuz her şey. Kötüden kastımsa iyi olan her şeye erişmemizi engelleyen her şey.”³⁸

Böylelikle insanın *conatus* içindeki varoşunu sürdürecektir gücü sınırlı olduğundan edilgin olacağı durumlarla karşılaşmak durumunda kalacaktır. Akıyla doğanın düzenini bilmeli ve ona uymalıdır. Akıl doğaya aykırı bir talepte bulunmaz. O halde insan, yaşamında aklını etkin kılarak kendisi ve diğer insanlar için en yararlı olan yaşamı oluşturabilir. Aklın etkin olduğu her şey zorunlu olarak iyidir. Bu yüzden insanlar için en faydalı olan yaşam yollarını birleştirmeleridir. İnsan, duygularının ve dürtülerinin gerçek nedenlerini bilmeye yönelerek zihnini doğru bilginin mutluluğuyla doyurup özgürleşebilir.

Spinoza'ya göre özgürlük zorunlulukla örölmüş, nedenlerin gerçek bilgisiyle bağlanmıştır. O halde bu zorunluluktan kaçmak değil bu zorunluluğun bilinciyle eylemek insanı özgür kılacaktır. İnsan için özgürlük zorunluluğun kavrayışıyla, yaratan ve yaratılan doğanın uyumunu sağlayacak bilgiyle mümkündür. İnsan özgür değildir, kuracağı toplumsal yapı içinde özgürleşir. Buna mukabil Sartre düşüncesinde insan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak ve bu doğrultuda mücadele vererek özgürleşir. İnsanlarla birlikte ve uyumlu bir özgürlük anlayışı yerini çatışmaya dayalı bir özgürlük anlayışına bırakır. Spinoza'da insan bütünü bir parçası olarak özgür olurken Sartre'da birey olarak özgürdür. Spinoza'daki belirlenimci özgürlük anlayışına karşılık Sartre düşüncesinde insanı belirleyen bir durum yoktur. İnsanın durumunu belirleyen özgürlüktür.

³⁸ A.g.e. s.315

Spinoza düşüncesinde nedenlerin bilgisinden hareketle irdelenen özgürlük Hume'un nedenselliği bağlamında nasıl incelenebilir? İnsanın anlama yetisi söz konusu olduğunda hem idea ilişkileri hem de olgu sorunları söz konusudur. Ancak insanın özgürlüğü, eylemleriyle ilgili olarak elbette Hume'un olgu sorunları dediği alanla ilişkilendirilebilir.

Hume'un bilgi öğretisinin temelinde deneyim ve gözlem yer alır. Bu temele uygun olarak ideler izlenimlere bağlı olarak ele alınır. Doğrudan duyu yoluyla elde edilen ilk algı izlenimler olurken izlenimlerin sonucu elde edilen ikinci tür algıyı ideler olarak adlandırır. "İzlenimi olmayan bir şeyin idesi de yoktur." ilkesi Hume'da kesindir. İzlenimler insanın eylem alanını belirleyen, tecrübe edilen, arzu ve isteklerinden oluşan alana aittir. İzlenimlere bağlı olarak düşünme ve hatırlama şeklinde ortaya çıkan ideler düşüncelerimizdir. İnsan zihni çağrışım özelliğiyle izlenim ve ideleri birleştirerek bilgiyi elde eder. Zihin çağrışım özelliğini nesnelere arasında kurduğu "benzerlik, zaman ya da yerde bitişiklik, neden ve etki"³⁹ ile kazanır.

Hume'a göre ideaların bilgisi kesinlik arz ederken olgu sorunları dediği alanda kesinlik yoktur. Neden-etki düşüncesinde ise insanların, bir şeyle diğer bir şey arasında kurdukları nedensellik ilişkisinin alışkanlık sonucu olduğunu söyler. Oysa bir nedenin arkasından her zaman bir sonucun gelmesi neden ile sonuç arasında zorunlu bir bağlantıyı gerekli kılmaz. Gözlemlenen art arda geliş, süreklilik ya da bitişiklik insanda neden ile sonuç arasında zorunlu bağlantı olduğuna dair bir algı oluşturur. Hume buna yanılığa ya da inanç der. Örneğin dörtkenarlı bir üçgen idesinin izlenimi olmadığından zihin için çelişiklik ifade eder. Buna mukabil güneşin yarın doğmayacağını söylemek çelişiklik ifade etmez. Güneşin her gün doğduğu izlenimi insanı yarın da doğacağına dair varsayımına götürür. Nedensellik ilkesine göre sonuç nedenin içinde saklı değildir ya da neden ile sonuç arasında zorunlu bir bağlantı, böyle olduğuna dair bir izlenimimiz yoktur.⁴⁰ Bu durumda neden ile sonuç arasında ancak bir ilişki olduğu söylenebilir.

Özellikle insan davranışları söz konusu olduğunda olgusal olandan söz ediliyor demektir. İnsan doğası gereği ortak güdülerin benzer davranışları doğuracağı bir gerçektir. Ancak buna mukabil kadın-erkek arasında, kültürden kültüre, gelişim

³⁹Rönesans, *Yeniçağ ve 19. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Ali Taşkın, Metin Becermen, Ankara: 1.b, 2013, s.207

⁴⁰ Ali Taşkın, Metin Becermen, a.g.e., s. 208-209

dönemleri arasında, eğitim seviyelerinin aynı olmadığı durumlarda güdüler ortak olan davranışları oluştursa da algısal farklılıklar oluşabilmektedir. Belki de insanın özgürlüğünün aranacağı nokta tam da bu farklılıklarda gizlidir. İnsanın arzu ve istekleri bu farklılıkların ve davranışların belirleyicisidir. İnsan ancak istemenin belirlemelerinde özgür davranabilir. Çünkü her davranışın altında bir istek bulunur. İnsan bu istek doğrultusunda eyleme geçer.

İnsan davranışları Hume'un olgu sorunları dediği alana ait olduğuna ve bu alanda da bir kesinlik söz konusu olamayacağına göre kullanılan özgürlük de edinilen izlenimlerin rastlantısal oluşu gibi rastlantısal olmak durumundadır. Başka deyişle neden sonuç arasında varolduğu düşünülen zorunlu ilişkinin izlenimlere bağlı olarak rastlantısal olması gibi özgürlük de istemenin belirlemeleriyle ilişkili olarak ancak rastlantısal olabilir. Olgusal alanda geçmişte bir nedene bağlı olarak yaşanan bir durumun aynı neden söz konusu olsa bile gelecekte de aynı şekilde olacağı bilinemez.

Hem Hume hem Sartre için özgürlük duyular dünyasına aittir. İnsanın gerçekliğinin belirlendiği yer duyular dünyasıdır. Sartre'da özgürlüğe mahkûmiyet, özgürlüğün önceden belirlenmemişliği onun insan eylemleriyle seçilen bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilmesi anlamında rastlantısal bir özellik taşır, olgusal bir zorunluluktur. Hume için de olgu sorunları bağlamında ele alınan özgürlük rastlantısal bir özellik taşır. Hume'a göre insan istemelerinin belirlemelerine göre eylemde bulunmak anlamında özgürdür. Sartre düşüncesinde insan kendinin hep ötesinde olan bir özgürlüktür. Hume'un tespit edilemeyen nedensellik bağlantısının belirlediği rastlantısal özgürlüğüne karşılık Sartre düşüncesinde insan sonuçtan hareketle nedenleri kurarak özgürlüğünü gerçekleştirir. Her iki düşünce açısından özgürlüğün insanın bir yapı özelliği olduğu söylenebilir.

Hume insanın bilgiyi elde etmesini izlenimler ve ideler olarak duyular dünyasından hareketle ele alır. Kant da benzer şekilde insanın deneysel ve akılsal olan iki yönünü kabul eder. Bu iki alanı *fenomen* ve *numen* olarak ayırır. Kant insanın bir yönüyle duyular dünyasına dolayısıyla doğal nedensellik yasalarına bağlı olduğunu söylerken akıl sahibi bir varlık olarak özgür eylemlerde bulunabileceğini belirtir. Onun

ahlak felsefesi insanın özgürlüğünün de tartışıldığı alandır. Başka deyişle özgürlük ahlak felsefesi bağlamında ele alınır.⁴¹

Hume'dan sonra Kant da istemenin belirlemelerine göre özgürlükten bahseden bir diğer filozof olarak karşımıza çıkar. Hume'da isteyerek yapılan izlenimsel alana ait eylemlerin sonucu olan bir özgürlük vardır. Kant ise “insan özgür müdür değil midir?” sorusuna karşılık özgürlüğü bir ide yani insan aklının ürettiği bir fikir olarak ele alıp inceler. Bu insanın sahip olduğu olanağa ilişkin bir fikirdir. Özgürlük insanın istemelerini belirleyen bir yasadır. İnsanların eylemlerini çıkarları, eğilimleri belirleyeceği gibi Kant'ın “Ahlak yasası” dediği bir yasa da belirleyebilir. Bu yasa “Öyle hareket et ki, senin istemeni belirleyen ilke, aynı zamanda, genel bir yasmada da ilke olarak geçerli olabilsin.” der. Öyle ki kişi belirli bir durumda her defasında ne yapması gerektiğini kendisi bulacaktır.⁴²

Kant'ın ödev ahlakı insanın özgürlüğünün de nirengi noktasıdır. İnsanın bir eylemi meyilleri ya da çıkarları öyle gerektirdiği için mi yoksa bulunduğu durumda insan için yapılması gereken ne ise o olduğu için mi yapıyor olduğu önemlidir. Kant'ın ifadesiyle ödevden dolayı yapılan bir eylem ahlaki bir eylemdir. İnsanın ödevden dolayı bir seçimde bulunmak suretiyle özgürlüğünü ortaya koyan eylem budur. Kant, “Ödevden dolayı yapılan eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdirten maksimde⁴³ bulur” der. Maksim kesin buyruktur, başka deyişle “ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.”⁴⁴ O halde meyillere ya da çıkarlara rağmen iyiyi isteme özgür insanın yapabileceği bir şeydir.

Kant'a göre akıl sahibi bir varlık olarak insan eylemde bulunurken bu yasanın gereğiyle eyleyecektir. Ancak her farklı durumda neyi yapması gerektiğini insan kendisi bulacaktır. Öte yandan Kant neyin istenmesi gerektiğinin ölçüsünü de bize pratik buyrukla verir. Pratik buyruğa göre “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak

⁴¹Ali Taşkın, Metin Becermen, s. 290

⁴² İonna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları*, 4.b, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009, s.9

⁴³ “Maksim, istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke (yani akıl arzulama yetisine egemen olsaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görece ilke) ise, pratik yasadır.” Kant, AMT, s.16

⁴⁴ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, 7.b Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018, s.38

davranacak şekilde eylemde bulun.”⁴⁵ Böylelikle Kant insanın neyi nasıl isteyeceğini de bize göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere insan çıkarlarına ve eğilimlerine göre hareket etmeyi seçebilir. Oysa yasa bir ölçü koymakta ve insanın eğilimleri ve çıkarları söz konusu olduğunda da belirleyici olanın herkesi kucaklayacak bir ilke olmasını ne insanın kendisinin ne de bir başkasının araç olarak görülmemesini buyurmaktadır. Bu insani denilebilecek bir çabayı gerekli kılar. O halde Kant için özgürlük eylemlerin değil, insanın istemelerinin bir özelliği olarak vardır.⁴⁶

Kant’ın ödev etiğinde insanı özgürlüğe götüren iki davranış biçimi ödevde uygun ve ödevden dolayı eylemde bulunmaktır. Ödevde uygun istemek ve eylemde bulunmak insanların eğilimleri gereği ortak bir özelliğidir. Elbette insanın yaşamını meylî gereği sürdürmek ve mutluluğunu güvence altına almak istemesi ödevde uygundur. Zira ödevden dolayı eyleme geçebilmesinin hazırlayıcısı olarak ödevde uygunluk olmazsa insan kendini aşır herkesi kucaklayacak bir ilkede buluşamayabilir. Ancak ödevde uygunluk söz konusu olduğunda yapılan davranışı belirleyen maksim iyiyi isteme değil meylîne göre isteme olduğundan Kant’a göre eyleminin ahlaksal bir değeri yoktur. Çünkü “Yaşamlarını ödevde uygun olarak koruyorlar, kuşkusuz, ama ödevden dolayı değil.”⁴⁷ İnsanın eğilimlerinden dolayı ödevde uygun olarak yaşamını devam ettirmek ve mutluluğunu istemekten öte, ödevden dolayı bunları istemesi eylemine ahlaksal bir değer kazandırır. Bu ahlaksal değer insanın arzulama yetisine göre değil istemeyi belirleyen ilkeye göre hareket edilmesiyle elde edilir. “Ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur.”⁴⁸ O halde insanın özgürlüğü, eğilimlerine rağmen ahlaksal değeri olan eylemin zorunluluğundadır.

İnsan kendini koşullayan eyleme belirleyen ve eylemleriyle belirleyen bir varlıktır. Öte yandan insan öznel bir varlık olarak farklı bakış açılarıyla hareket eden bir yana da sahiptir. Çünkü duysal ve duygusal etkilere açıktır. Akıl ve istemeyle donatılmış bir varlık olarak insanın eylemlerinin nedenselliğinin (istememesinin) bilincinde olması onu özgür kılacak olan yanındır. O halde duyulur dünyadan hareketle uyarılan insanı nedenselliğine bırakmayacak ya da duyulur dünyanın belirleyici nedenlerinden bağımsız kılacak olan temelini akılda bulacak bir yasaya insanın ihtiyacı

⁴⁵ A.g.e. s.46

⁴⁶ İonna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları*, s.10

⁴⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s.13

⁴⁸ A.g.e., s.15

vardır. Çünkü “duyular dünyasının belirleyici ilkelerinden bağımsız olma özgürlüktür.”⁴⁹

Kant’a göre ne doğa ne de özgürlük kavramı vazgeçilebilirdir. Doğanın zorunluluğuyla birlikte insanı eylemlerinde özgür kılacak bir ilke vardır. Akıl sahibi bir varlık olarak insan, aklını ilkelerin yapıcısı kılarak başka deyişle iyi istemeyi kendisi ve herkes için belirleyici hale getirerek özgür olabilir. Kant’ın kişisi nedenselliğin/istemenin bilincine vararak özgür olur. Zorunluluk ve özgürlük bir aradadır. İnsan doğa yasalarının bir parçası olarak vardır ve o zorunluluğu genel bir yasayla kontrol etmekte özgürdür. Başka deyişle “Ne doğa ne de özgürlük kavramından vazgeçilebilir.”⁵⁰ İnsan nedenselliğinin gerçekliğinde özgürlük idesi akla yüklenebilirdir.

Sartre’in mutlak özgürlük anlayışında amaçtan başlayarak yol alır. İnsanın özgürlüğe mahkûm varlık olduğu düşüncesi amaçtan hareketle nedenleri kurarak işleyen bir süreçtir. Dolayısıyla insan söz konusu olduğunda nedenselliğe dair bir meydan okuma olarak yorumlanabilir. Çünkü nedenler belirleyici değil belirlenen olarak vardır. Bu belki de itiraz edilen nedenselliği derinleştirecektir. Ancak Sartre’in buna cevabı insanın varlık karşısındaki hiçleyici tavrı olacaktır. Bu hiçleyici tavır alışla neden-sonuç ilişkisi insan söz konusu olduğunda müdahale edilebilirdir. Mümkün olanlar arasından yapılan seçimle farklı mümkün olanların ortaya çıkması ve varolmaya devam etmelerini mümkün kılan belki de neden-sonuç ilişkisinin müdahaleye açık değiştirilebilir yanındır. Sartre’in insanı doğa zorunluluğuna karşı ve sürekli hiçleyici bir tavır alışla özgürdür ve varoluşu yürür. İnsanı doğuştan belirleyen bir öz yoktur. İnsan özünü kuran özgürlüktür. Bu bağlamda Sartre’in özgürlük problemi nedensellik eleştirisi ve özü kuran varoluşla bağlantılı olarak değerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır.

1.1. Bilincin Özgürlük Sancısı: “Sartre ve Camus”

Sartre felsefesi “insan özgür müdür?” sorusuna verilmiş bir cevap niteliği taşır. Bu sorunun cevabı özgürlüğün mutlak oluşunda anlamını bularak yol alır. İnsanın doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak kendi varoluşunu gerçekleştirmekten başka seçeneği yoktur. Bu demektir ki özgürlük amaçtan hareketle yürünecek yolun

⁴⁹ A.g.e. s.71

⁵⁰ A.g.e. s.76

başlangıcıdır. Amaç özgürlüktür ve özgürlüğe giden yolun taşlarını döşemek bir başka deyişle nedenleri amaçtan hareketle belirleyerek yürümek insanın sorumluluğudur. Mutlak özgürlük düşüncesi başlangıçtır. Bu düşünceden yola çıkılarak amacın nasıl gerçekleştirileceği betimlenir. Belirleyici olan insanın mutlak özgürlüğüdür. Bu bağlamda Sartre düşüncesinde nedenselliğin belirleyiciliğine yer yoktur. Başka deyişle nedenselliğe bir başkaldırır.

Başkaldırı düşüncesinin beslendiği zemin yirminci yüzyılın bunalımlı atmosferidir. Değişen sosyoekonomik dünya dengeleri insanın bireysel yanını ön plana çıkarmış, toplumsal bir varoluştan bireysel bir varoluşa doğru evirmiştir. İnsanı toplumsal bir varlık olarak belirleyen düşünce, insanın bireysel varoluşunun önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. İnsan toplumsal yapının belirlediği değil toplumsal yapıyı belirleyen bilinç varlığı olarak yola koyulmuştur. Sartre düşüncesinde her ne kadar varoluş toplumsal yapı içinde başkasının varlığından geçerek yaşanan bir özgürlükse de bireysel varoluş her zaman toplumsal varoluşu önceler. Zira durum içinde varlık olarak insan kendini, içinde bulunduğu dünyayı ve toplumsal yapıyı inşa eden özgür bir birey olarak vardır.

Bu noktada Sartre düşüncesinde kendine yer bulamayan determinizm “Her olayın bir nedeni olduğunu, insan varlıkları da dahil olmak üzere, evrendeki her şeyin nedensel yasalar tarafından yönetildiğini”⁵¹ öne sürer. Bilindiği üzere determinist yaklaşımın farklı belirlenimleri vardır. Mekanik determinizm ise insanın eylemlerini kendi dışındaki nedenlere dayandırırken, ekonomik determinizm insan davranışlarını belirleyen ekonomik nedenlere, toplumsal determinizm insanın istek ve davranışlarının yaşadığı toplumsal koşullar tarafından belirlendiğine vurgu yapar. Bunların yanı sıra deneysel determinizm pozitif bilimler söz konusu olduğunda deneysel determinizm belli ortam ve koşullarda meydana gelecek sonucun kesin olup deney üstü ya da aşkın bir nedenden ötürü olmadığını söyler. Psikolojik determinizm ise insan davranışlarını ve eylemlerini değişmez ilkelere bağlayarak zorunlu kılar.

Görüldüğü üzere determinizmin tüm belirlenimleri söz konusu olduğunda seçim ve tercihte bulunan bir varlık olarak özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Sartre’ın özgürlük düşüncesi bu determinist anlayışın karşısında yer alarak gelişir. Zira

⁵¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.119

insan nedenler tarafından belirlenen değil nedenleri her defasında yeniden belirleyen özgürlük olarak var olur. Tarihsel determinizmin tekerine çomak sokan insan kendi tarihselliğini oluşturur. Sartre'ın *Varlık Ve Hiçlik*'te ifade ettiği gibi insan “nedensiz, zorunsuz, anlamsız bir varlık” olarak yola koyulmak ve özgürce, hiçliğe yuvarlanan her şeye yeniden anlam vermek, var olmak durumundadır. Böylelikle insan angaje olduğu dünyayı değiştirip dönüştürerek varoluşsal özgürlüğünü gerçekleştirir. Özgürlüğe mahkûmiyet, “insanın kendisini oluşturan koşullardan daima başka bir şey çıkaracağı”⁵² düşüncesinde kendini bulur. Bu bakımdan Sartre için mutlu bir özgürlük yoktur. Özgürlük yürünecek çileli yolun bilincinde olarak eylemektir.

Sartre determinist düşünceyi kabul etmediği gibi özgür istenç düşüncesini de kabul etmez. Ona göre her iki yaklaşımın da insana bakışı problemlidir. İnsan imkânlarla çevrili bir dünyada imkânlarına doğru sürekli atılım halinde olarak eylemde bulunur. Onu belirleyen bir özü yoktur. Buna mukabil insan özünü belirleyendir. Öte yandan Sartre özgür istenci savunanların özgür edimleri özgür istençle özdeşleştirirken tutkuları da determinizmin alanına ayırdıklarını söyler. Bu durum Sartre için, iradenin özgür olduğunu ancak “ruhun tutkuları” olduğunu söyleyen Descartesçi bakış açısına yerleşmektir. İnsanı hem özgür hem de belirlenmiş gibi düşünmek doğru değildir. Üstelik böyle bir durumda insanın tutkularına nasıl hakim olacağı problemi söz konusudur.

Öte yandan özgür istencin önceliğinde özgür edimlerden bahsedilecek bir durum ortaya çıkar ki insanın tümüyle özgür olduğunu savunan Sartre için bu kabul edilemezdir. Zira insan tutkularını da özgürce seçen bir varlıktır. Başka deyişle Sartre'ın insanı özgürlüğe mahkûmiyetini tutkuyla gerçekleştirir. Yaşama arzusu insanın en temel isteğidir. Herhangi bir tehlike anında ölümle yüz yüze gelen insanın kaçma isteği ya da kalıp direnme isteğinin temelinde tutkuları vardır. Kalıp direnmeyi seçen düşünümsel düzeyde bir karar vererek eyleme geçer. Ancak kaçanın tutkusal davranması, kalıp direnmeyi seçenin istençli davranması aşkın bir amaç karşısında beliren öznel bir tavır farkı olarak değerlendirilmelidir. İnsanın seçimlerinin ve projelerinin temelinde tutku vardır. Tutkular bir amaca yönelik olarak var olurlar. Sartre'ın özgür insanı bu zorlu yoldaki eylemleri ancak tutkuyla gerçekleştirebilir. Kendi gerçekliğini ve dünyanın

⁵² Jean-Paul Sartre, *Sartre İle Sartre Hakkında*, çev. Yücel Göktürk, 1.b, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.12

gerçekliğini tutkuyla kurabilir. Öte yandan Sartre istencin temelinde de özgürlüğü koyar. İstenç, insanın bir bilinç varlığı olarak ortaya koyduğu amaçları doğrultusunda ortaya çıkar. İnsanın düşünüp taşınarak ortaya koyduğu amaçların nasıl kovalanacağını belirleyen istençtir. Tutku ve iradenin temelinde özgürlük vardır.⁵³

Sartre'ın özgürlük düşüncesi Tanrı'nın var olmadığı bir zemin üzerinde yükselir. Tanrı yoksa insan vardır. İnsan herhangi bir kavramla belirlenmeden önce vardır. İnsan gerçekliği varoluşun özden önce geldiğinin ifadesidir. İnsan önce var olur, sonra özünü kendi yaratır. Bundan sonradır ki şöyle ya da böyle olur. O halde insan bu dünyaya terkedilmiş ve yalnız olarak düştüğü yerden kalkmak, insan olmanın hakkını vermek, onurunu kurtarmak zorundadır. İnsan baştan hiçbir şey olmadığı için önceden tanımlanamaz. İnsanı tasarlayacak bir Tanrı olmadığından bir "insan doğası" da yoktur. İnsan kendinin tasarımıdır.

Özgürlüğe mahkûmiyet yürünen yolun başlangıcıdır. Geleceğin geçmişe aktığı, geçmişin şimdiye bağlanarak anlamını bulduğu, şimdide varolan bir özgürlüktür söz konusu olan. "Şimdi'nin gerçek özü kendini açığa vuruyordu. Şimdi, var olandı, şimdi olmayan hiçbir şey varoluşmuyordu."⁵⁴ Bununla birlikte başkasının bakışından geçmeyen bir özgürlük düşünülemezdir. Bu özgürlük tek taraflı değil karşılıklı bir ilişkiye dayalı olarak gerçekleşir. Ben başkasının bakışından geçerek özgürleşirken başkası da benim bakışımdan geçerek özgürleşir. Başkası, hem insanın varoluşu için hem de kendini bilmesi için gereklidir. Bu Sartre'ın "öznelerarası" evrenidir. Ancak başkasıyla olan ilişkiler Heidegger'de olduğu gibi *mitsein* birlikteliğiyle değil çatışmaya dayalı öznel bir özgürlük anlayışıyla şekillenir. İnsan sürekli olan bu çatışma alanında sadece kendisinin değil başkasının özgürlüğünü de kabul ederek ve sorumluluk bilinciyle eyleyerek var olur.

Sartre düşüncesinde özgürlük sorumlulukla bağlanmıştır. Bilinç varlığı olarak insan seçimde bulunurken bunu yalnızca kendisi için değil tüm insanları içine alacak şekilde yapar. Kendi özgürlüğünden sorumlu olan insan başka başkalarının özgürlüğünden de sorumludur. İnsanın varolma tarzı olarak özgürlük aynı zamanda insanın varolma tarzlarından da sorumlu olmasıdır. İnsanın başka varolanlar ortasında

⁵³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s.534

⁵⁴ Jean Paul Sartre, *Bulantı*, çev. Selâhattin Hilâv, 34.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017, s.145

bir varolan olarak içinde bulunduğu duruma anlam vermesi ve içinde bulunduğu durumdan sorumlu olması kendi varolma tarzlarını seçmesidir. İnsan özgürce ortaya koyduğu amacın bakış açısına yerleşerek özgür ve sorumlu bir varlık oluşunu yaşar.

Durum içindeki varoluşun öznelliğine karşılık insana özgür ve sorumlu varlık olduğunu gösteren, şeylerin varlığından oluşan durumun yapısı olgusaldır. Bu olgusalılık insana değişmeyen varlıkta değişen varlık oluşunu bir başka deyişle ele gelmeyen, yakalanamaz olan varoluşsal özgürlüğünün sürekliliğinde kendini var kılışının sorumluluğunu yaşatır. Durum, “ bir kendi-için ile hiçlediği kendinde arasında kurulan varlık ilişkisidir.”⁵⁵ İnsanı özgür ve sorumlu bir varlık olarak kendinden doğuran ise bu varlık ilişkisidir. İçinde bulunduğu duruma anlam verecek olan insanın özgür seçimidir. Bu seçim insanın kendisine ve diğer insanlara karşı sorumluluğudur.

İnsanı bağlayabilecek başka deyişle köle haline getirecek koşullar insanın onları bir amaç için seçişine göre anlam kazanır. İnsan ya determinsit koşullara teslim olup edilgin bir yaşamı seçecek ya da bu koşulları bütün zorlukları göze alarak değiştirip dönüştürmeyi seçerek etkin ve sorumlu bir özgürlük olacaktır. İnsan için özgürlük ve sorumluluk ardında durduğu kapıları açmaktır. “Herkes kendini kendi kapısı kılar.”⁵⁶ Başka deyişle kapılar insan var olduğu için varlar. Özgürlük insanın sürekli güncellediği projesidir. Kendisi seçim olan insan, varolma tarzları olarak kendinden, inşa ettiği dünyadan ve başkalarından sorumludur.

Öte yandan sorumlulukla bağlanan özgürlük, Tanrı'nın olmadığı bir evrende değerleri var kılacak olan insanın ahlâkıdır. Bundan dolayıdır ki insanın özgürlüğe mahkûmiyeti dünyanın bütün sorumluluğunu omuzlarına yükleyen ağırlıktır. Sartre'ın özgürlük düşüncesi Tanrı'nın yokluğunda kurulacak dünyanın ahlâk reçetesidir. Bu aynı zamanda insanın her türlü durum karşısında yakınma hakkının olmayışıdır. İnsan özgür bir varlık olarak kendi eliyle yapıp ettiklerini yaşar. Dolayısıyla başına gelen her şeyden sorumludur. Aynı zamanda bu sorumluluk insan için üstlenilecek ve üstesinden gelinebilecek olandır. İnsan kendi varlığının temeli olmadığı gibi başkalarının varlığının da temeli değildir. Özgürlüğünü duyumsadığı kendinde varlık alanının temeli de

⁵⁵ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s.647

⁵⁶ A.g.e., s.649

değildir. Ancak her şeye özgürlüğüyle anlamını verecek olandır. Bu bağlamda sorumluluk da özgürlük gibi mutlakdır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Sartre'ın özgürlük anlayışı içine atıldığı dünyaya ya da hapsedilmek istendiği determinist düzene bir başkaldırı niteliği taşır. Aynı yüzyılda yaşayan Camus'nün başkaldıran insanı ve saçma felsefesi de Sartre'ın özgürlük düşüncesiyle benzerlikler gösterir. Her iki filozof da yirminci yüzyılın bunalımlı atmosferinde düşüncelerini oluşturmuştur. Bu bunalımlı yüzyıl bireyselliğin belirleyiciliğinde yaşanacak bir yaşamın tetikleyicisi olarak dönemin ruhuna işlemiştir. Yaşam anlamdan yoksun ve saçmadır. Bu saçmalığı yok etmek mümkün değil ancak intiharı seçmek de doğru değildir. Çünkü “intihar bir yanılmadır.”⁵⁷ Öyleyse insana düşen bu saçmalığa başkaldırarak meydan okumak bir nevi anlamsız olanı kabullenerek var olmaktır.

Camus'nün sorunu hayatın yaşanmaya değip değmeyeceğidir. “Dayanağı olmadan yaşamayı kabullenince, dayanağı olmadan çalışmaya ve yaratmaya da razı olunabilir mi, bu özgürlüklere hangi yol götürür insanı, bunu bilmek istiyorum.”⁵⁸ Bu yüzden intihar düşüncesine odaklanır ve bir cevap arar. Elbette yaşamak kolay bir şey değildir. İnsanın kendisine dayatılan bir hayat vardır. Öte yandan ailenin, çevrenin beklentileri vardır ve her biri bir şekilde karşılanmak ister. Alışkanlıkların akışında yaşanan hayatın bunaltısı insanı sarıp sarmalar. İntihar alışkanlıklara bağlı rutini yaşayan Camus'ün uyumsuz insanı için bir çıkış yolu gibi görünse de aslında yaşama özgürlüğünden vazgeçiş olarak Sartre'ın “alışmak çürümektir” sözünde karşılığını bulur. Camus için önemli olan anlamsız olan hayata uyumsuz olanın belirsizliğinde saklı coşkunlukla bir cevap bulmaktır ki bu hayat yaşanmaya değer olabilsin. Çünkü asıl olan insanın bir yaşama nedeninin olmasıdır. Ancak bu neden onu anlamsız olan karşısında var kılabilir. Başka deyişle insan bir yaşama deneyimini gerçekleştirme özgürlüğünü “yüreğin sessizliğinde, tıpkı büyük bir yapıt gibi hazırlanan”⁵⁹ intihara teslim etmeyerek, ölümün kaçınılmazlığı karşısında “Tanrısız günah”⁶⁰ dediği uyumsuzu var kılan bir yaşama nedeni bulabilir.

⁵⁷ Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, Çev. Tahsin Yücel, 23.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013, s. 69

⁵⁸ A.g.e., s. 118

⁵⁹ A.g.e., s.22

⁶⁰ A.g.e., s.56

Camus de çağdaşı Sartre gibi bilinç varlığı olan insandan hareketle yaşama dair bir sorgulama yapar. İnsanın eylemlerini anlamlı kılacak olan bir bilinç varlığı olarak insanın uyanışıdır. Zira hayatın alışılan rutininde insana yöneltilen uyumsuzluğa dair soruya verilen “hiç” cevabı bilincin uyanışının başladığı andır. Uyanan bu bilinç yaşamın tekdüzeliğini, anlamsızlığını gören, insanın evrenini var kılan uyumsuz bir bilinçtir. Hayat karşısındaki bıkkınlık, yaşanan uyumsuz bir rutinin akışında bilinci uyandıran itici güç işleviyle bilincin devinimini başlatır. Bu durumda insan ya bilinçsiz olarak yaşadığı rutine teslim olur ya da tiksindirici olan bıkkınlık duygusundan bilinçli bir varlık olarak uyumsuz karşısında direnen insanı devşirir.⁶¹ Camus için insanı intihara götüren umutsuzluk değil yarına dair umutlu bir bekleyiştir. Dünyanın uyumsuzluğunu kavramış umutsuz bilincin devinimi insanın özgürlüğüdür. Uyumsuz bilinç insanı saran olgusalığa verilmiş bir cevaptır. Bu durum Sartre’da özgür insan için itici güç olan bulantı duygusuna benzer bir etki gösterir. Uyumsuzun varlığını duyuran bıkkınlık ve bunaltı intiharı değil yaşamayı seçen özgür insanın tavrında belirleyici olurlar.

Uyumsuz insanı belirleyen bir şey yoktur. O, dünyaya ve hayata yön veren kendi dışındaki bir düşüncenin açıklayıcısı değildir. Uyumsuz insan için özgürlük “açıklamak ve çözmek değil, duymak ve betimlemek”⁶² olarak yaşanır. Uyumsuz bir bilincin belirgin özelliği sürekli bir yaratımdır. Ancak bu sürekli yaratım, yaşam mücadelesi anlamsızdır. Umutsuz ve yarinsız bir yaratımdır. İnsan bu umutsuz ve yarinsız yaratımla kendi gerçeğini oynar, yineler ve yeniden yaratır. İnsan bilinci yarinsız yaratımla sürekli uyanık tutulur. İnsanların çelişkileri bu yaratımın belirleyicileridir. Camus için “mutlululuk ve uyumsuz aynı yeryüzünün iki oğlu”⁶³ olarak var olurlar. Mutluluk uyumsuz bilincin uyanıklığındadır.

Dönemin ruhuyla yaratılan Camus’ nün *Sisifos*⁶⁴ karakterinin sırtına yüklediği kaya Sartre’ın özgürlüğe mahkûm insanı gibi çileli bir yola mahkûmdur. Dağın zirvesine yaklaştığında yuvarlanan kaya insanın her dem güncellenmesi gereken gerçekliği içindeki özgürlüğüdür. *Sisifos* bunun bilinciyle her seferinde yuvarlanan

⁶¹ A.g.e., s.31

⁶² A.g.e., s.112

⁶³ A.g.e., s. 140

⁶⁴ Tanrıların, hep yeniden aşağı yuvarlanacak olan taşı tepeye çıkarmakla cezalandırdıkları *Sisifos*, cezasını bilinçli olarak kabullenmiştir, tekrar yuvarlanacağını bildiği halde taşı bütün gücüyle yukarı taşır. (Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, 23.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013)

kayayı tekrar yüklenip sarp yokuşu yakınmadan tırmanır. Sartre'in özgürlüğe yazgılı insanı gibi kaya da *Sisifos*'un temsilinde Camus'nün insanının yazgısıdır. Başka deyişle yuvarlanıp her defasında omuzlanan kaya Sartre'in dünyaya atılan insanının özgür ve sorumlu bir varlık olarak sürekli bir kaçışla yazgısını üstlenmesi, kökensel yalnızlığını yaşamasıdır. Ancak *Sisifos* mutsuz da değildir. O, "Dünyanın her sevincini ve acısını aşarak aşmıştır kendi sevinç ve acısını."⁶⁵

İnsanın özgürlüğü, göksüz uzamın ve derinlikten yoksun zamanın semeresi, binbir çileyle dağın zirvesine çıkarılan kayanın birkaç saniyede dağın dibine yuvarlanmasıyla yaşanan uyumsuz bir çaba, yarınsız bir yaratımdır. İşleyen, uyumsuz bilincin saatidir. İnsan dağın zirvesinden her seferinde yuvarlanan kayaya bakar gibi bakar kendine. Kaya ile aynı yazgıyı paylaşır. Her seferinde yılmadan, gerçekliği içinde kendini gerçekleştiren özgürlüğü yaşar. Dünya insan için yararsız ve umutsuz çabadan başka bir şey değildir. İnsanın bedeniyle üstlendiği kaya onun anlamsız olan yaşamı, yarınsız yaratımı var kılma sorumluluğudur. Ancak *Sisifos* temsilinde insan "kayasından daha güçlüdür."⁶⁶

İnsanın bilinçli bir varlık oluşu, onun hayat hikâyesinin trajik yanıdır. Her defasında yuvarlanan kayayı dağın dibinden omuzlayıp yukarılara taşıyan *Sisifos*'un acı gerçeği başlangıçtadır. "Yeryüzünün görüntüleri usa fazla takıldığı zaman, mutluluğun çağrısı fazla ağır bastığı zaman, insanın yüreğinde keder yükselir: kayanın yengisidir bu, kayanın ta kendisidir. Uçsuz bucaksız kederi taşınamayacak kadar ağırdır."⁶⁷ O halde insan ezici olan bu durumla yüzleştğinde, bilinç dünyanın uyumsuzluğunu kavradığında ya da determine edilen dünyaya başkaldırdığında kederi yaratan uyumsuz, bireysel özgürlüğün anahtarı olacaktır.

Sartre'da olduğu gibi bilincin eylemsel alandaki belirişiyile yol alan özgürlüğün Camus için de eylemsel bir anlamı vardır. Yaşadığı yüzyılın belirleyiciliğinde insanın nasıl var olabileceği sorusu iki düşünür için de bir cevap arayışını zorunlu kılmıştır. İnsanın bilinç varlığı olarak eylemsel planda gerçekleşen özgürlüğünü fenomenal perspektife yerleşerek kritik etmişlerdir. Bu kritiği, "Mutluluk ve felâket, eyleme dayanır; hayatımızın son ereği ise eylemdir, yoksa eylemin dışında bir şey değil.

⁶⁵ Fernando Pessoa, *Pessoa Pessoa'yı Anlatıyor*, Çev. Işık Ergüden, 2.b, İstanbul: 2017, s. 122

⁶⁶ Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, s. 139

⁶⁷ A.g.e., s. 139

Karakter bakımından biz şu ya da bu özellikteyiz; eylem bakımından ise ya mutluyuzdur, ya da değilizdir.”⁶⁸ cümlelerinde ifade edildiği gibi eylemle kendini var kılan özgür insanı inşa ederek yapmışlardır. Özgürlük felsefelerini edebi eserleriyle işleyerek geliştirmiş ve anlaşılır kılmışlardır.

Camus düşüncesinde determine edilen dünya usun alanı iken Tanrı'nın belirleyiciliğine bırakılan dünya usdışının alanıdır. Her iki bakış açısı da uyumsuz tek başına bir çözüm bulamamaktadır. İnsan aklı her şeyi bilmek ister. Ancak olan bitene baktığında gördüğü kaotik bir dünyadır. İnsan ancak kendisini çevreleyen duvarları açıklayabilir. Oysa duvarların gösterdiği bir anlam vardır. Bu anlam usdışıdır; uyumsuzdur. Uyumsuz ise “İnsanın çağrısıyla dünyanın usa uymaz susuşu arasındaki bu karşılaştırmadan doğar.”⁶⁹ Camus'nün başkaldıran insanını var eden tam da bu çelişkili durumdur. İnsanın kendi yarattığı bir evren vardır. Uyumsuz bu evrendedir. İnsanın özgürlüğü bu evrendeki uyumsuz çabadır. Uyumsuzun anlamı kendisine boyun eğmeyen özgür insanın eylemindedir. Uyumsuz bilinç için yarımın olmayışı özgürlüğün temelidir.

Tutkuları olan bir varlık olarak insan, ölüme, uyumsuz bir başkaldırıyla meydan okuyarak intiharı yadsır. Bu onun “Sınırlı özgürlüğünden, geleceksiz başkaldırısından, ölümlü bilincinden”⁷⁰ doğan özgürlüğüdür. Bu yüzden Don Juan, Oyuncu, Fatih zamandan ayrılmayan uyumsuz insan tipleridir. Zaman onlarla birlikte akar. Sonrasızlığın bilinciyle ölüme başkaldırarak var olurlar. Sonrasız bir umudun kederine teslim olmazlar. Kendilerine ayrılan sürede uyumsuz özgürlüğü gerçekleştirirler. Bu uyumsuz karakterler yersiz yurtsuzdurlar. Tanrısız ve uyumsuz bir dünyada kendileriyle baş başadırlar.

Camus'nün evreninde de Sartre'da olduğu gibi yaratıcı bir Tanrı'ya yer yoktur. Sartre düşüncesinde kendinin tasarımı olan insana karşılık *Sisifos*'un yazgısı da kendisininindir. Mahkûm edildiği yazgının sevinci bu yaratımda saklıdır. Benzer şekilde uyumsuz insan kendi yazgısıyla yüzleştiğinde, kendini umudun aldatıcı gücüne bırakmadığında saçmanın içindeki gizli sevinci yaşayacak ve özgürlüğe vücut verecektir.

⁶⁸ Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, 22.b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013, s. 24

⁶⁹ Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, s. 44

⁷⁰ A.g.e., s. 81

Her iki düşünür içinde belirleyici olan hem dünya hem de dünya ile birlikte kendi gerçekliğini yaratan insanın gerçekliğidir. Camus'de hiçlikle uyanan uyumsuz bilinç özgürken, Sartre'da ise var olan her şeyi yönelimselliğiyle hiçleyen bilinç özgürdür. İnsan, Tanrı'nın olmadığı evrende kendini belirleyen olarak vardır ve özgürdür. İnsanı doğuştan belirleyen özün olmadığını söyleyen Sartre'a karşılık Camus: "Kişisel bir yazgı varsa, üstün alınyazısı yoktur."⁷¹ sözüyle çağının insanı bunaltan ruhuna insanı önceden belirleyen bir şeyin olmadığını ve uyumsuz özgürlüğü haykırır.

1.2. Varoluş-Öz İlişkisi

Her nesnenin bir özü bir de varlığı vardır. Öz, sürekli nitelikler topluluğu demektir. Varlık ya da varoluş ise dünyada etkin olarak bulunuş demektir. Öz kavramını felsefeye kazandıran filozof Aristoteles'tir. Ona göre öz, bir şeyi her ne ise o şey yapan belirleyici özelliktir. Öz, belirli türden şeyler arasında paylaşılan ortak bir doğayı ifade eder. Bireysel varlıkların, buldukları türe aidiyetlerini belirleyen temel özelliktir.⁷²

Varoluşçuluk iki farklı öğretden beslenir. Bu iki farklı öğretinin biri Hristiyan varoluşçulardır. Diğeri ise tanrıtanımaz varoluşçulardır. Hristiyan varoluşçulara örnek olarak: "Danimarkalı Soren Kierkegaard, İsviçreli Karl Barth, Alman Karl Jaspers, Max Scheler, Fransız Maurice Blondel, Henri Bergson, Charles Peguy, Gabriel Marcel; tanrıtanımaz varoluşçular: Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre örnek verilebilir. Bu farklı iki öğretinin düşünceleri beslendikleri zemin itibariyle farklılık gösterse de, bireyin varoluşsal yolculuğunu, yaşam deneyimlerini merkeze alarak incelerler."⁷³

Varoluşçu felsefe bireyin özgürlüğünü temel alışı yönüyle bireyi bir sistemin açılımı olarak gören düşünceyle arasına mesafe koyar. Hegel'de usçu bir sistemde Tin'in kendini gerçekleştirmesinin aracı olan insanın varoluşçu düşüncede karşılığı yoktur. Varoluşçuluk Hegel'in ussal, tümel ve kavramsal sistemine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Hegel'e göre ussal olanla gerçek olan arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu düşünce Hegel'de "ussal olan gerçektir ve gerçek olan ussaldır"

⁷¹ Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, s. 140

⁷² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.339

⁷³ A. Kadir Çüçen, *Varoluş Filozofları*, 1.b, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015, s. 21

cümlesiyle varlığı soyut, rasyonel ve tündengelimsel bir belirlenimle Mutlak Tin'in fenomenolojik açılımı olarak ortaya koyar. Hegel'e ilk karşı çıkış bireyin somut varoluşunu merkeze alan Kierkegaard'tan gelir. Birey, Hegel'de olduğu gibi Mutlak Tin'in bir parçası değil, kendi seçimleri doğrultusunda kendi varoluşunu gerçekleştiren somut bir varlıktır. Bireysel varoluş kavramsal sistemin bir parçası olarak tündengelimsel açılımla değil, bireyin somutluğunda öznel varlığının açığa çıkışıyla oluşur.⁷⁴

Öte yandan, varoluşun özü öncelediği düşüncesi varoluşçu düşüncede ortak bir ilkedir. İnsanın belirlenmiş bir özü yoktur. İçinde bulunduğu nesnel dünyasının aksine kendi özünü kuran varlıktır. Bu “öznellikten hareket etmek” anlamını taşır. Sartre düşüncesinde öznellik, özgürlüğe mahkûm olan insanın varlaşmasıdır. Öznellik insanın kendi varlığıdır, kendi varlığını zorunlu olarak olma mecburiyetidir. İnsanın kendini bilmesi için değişmesi, nesneye doğru aşkınlık içinde olan öznellik olarak sürekli kendisinin ötesine geçmesidir. Bir başka deyişle öznellik kendi-için varlığın kendini gerçekleştirme çabasıdır. Ancak bu durum insanın kendisini değiştirmeyi kesin olarak başardığı anlamına gelmez. İnsanın kendisiyle olan ilişkisi sürekli oluş halindedir. Varoluş ele gelmeyen sürekli bir oluşturdur. Kierkegaard'ın gözünde bireysel varoluş “kendini hep Tanrı karşısında duyumsayan insan”⁷⁵ olarak yaşanırken Sartre söz konusu olduğunda Tanrı'nın yokluğunda özgürlüğe mahkûmiyetini yaşayan insanın bireysel varoluşudur. Varoluş, varolanın buradaki varlığı ile onun gelecekteki özü arasındaki imkânsız kaynaşmasıdır. Varoluş ne geçmiş ne şimdi ne de gelecektedir; “kendini zamansal bütünlüğün gerçekleştireceği sentez olarak sunar.”⁷⁶

Sartre'a göre “Düşünüyorum, öyleyse varım”⁷⁷ bilincin kendiliğinden ulaştığı mutlak hakikattir. Kişiyi, kendini kavradığı bir ânın dışında ele alan kuramlara karşı çıkar. *Cogito* dışında her şeyin olası olduğunu söyler. *Cogito* gerçeğinden geçmeyen her olasılık öğretisi hiçliğin içinde kaybolup gitmeye mahkûmdur. Tam tersine olası bir gerçeği tanımlamak için ortada mutlak bir gerçeğin var olması gerekir. Bu gerçek insanın bir aracıya başvurmadan kendini anlaması ve özünü bilmesidir. Onun için, Descartes'ın kuramı insanı nesneleştirmeyen bir kuramdır. Ancak Sartre Descartesçı

⁷⁴ Çüçen, *Varoluş Filozofları*, s. 29-30-31

⁷⁵ Jean Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, çev. Bertan Onaran, 1.b, İstanbul: Payel Yayınevi, s.13

⁷⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 260

⁷⁷ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, 2.b, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s. 52

öznellikte varoluşçu öznellik kuramını birbirinden ayırır. Varoluşçu öznellikte, insanın karşısında başkası da bulunur ve insan başkasının bakışından geçerek var olur. *Cogito* ile kendini dolaysızca kavrayan insan başkalarını da kavramıştır. Böylelikle başkasının varoluşu insanın kendisinin de varoluşunun koşulu haline gelir. Başkası, beni düşünen, beni nesneleştiren bakışıyla karşımda olan, aynı zamanda benim için bir şeyler isteyen özgürlük olarak var olur. Bu insanın öznelerarası evrenidir. İnsan bu evren içinde kendini ve başkalarını anlar ve oluşturur.

Sartre, kendisinin temsil ettiği tanrıtanımaz varoluşçuluğun tutarsızlık içermediğini söyler. Eğer Tanrı yoksa bile hiç değilse bir varlık vardır ve onda varoluş özden önce gelir. İnsan varlığı herhangi bir kavramla belirlenmeden önce varolmuştur. Sartre, böylelikle nesnelere belirleyen bir özün varlığını kabul ederken insanlarda ortak bir özün olduğuna itiraz eder. Ona göre yalnızca insanda varoluş özden önce gelir ve insanı belirler. İnsan ilkin varolur, kendiyle karşılaşır, dünyada ortaya çıkar, ancak ondan sonra kendi kendini tanımlar, özünü ortaya koyar. Bu anlayışa göre insan, baştan hiçbir şey olmadığı için önceden tanımlanamaz. Kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. İnsanı tasarlayacak bir Tanrı da olmadığına göre insan doğasından bahsedilemez. İnsan kendini varoluşuyla nasıl şekillendirirse öyle olur. Sartre felsefesinde bunun adı öznelliktir. Öznellik anlatılmak istenen, insanın taş ya da masa gibi bir varlık olmadığı, geleceğe doğru sürekli atılımda bulunan, bilinçli bir varlık olarak kendinin projesi olan onurlu bir varoluşa sahip olduğudur. Varoluşçuluğun amacı, her insanı kendi varlığına sahip kılmak ve sorumluluğunu kendi omuzlarına yüklemektir. Ancak bu, yalnızca tikel bir sorumluluk değil aynı zamanda tümel bir sorumluluktur.⁷⁸

Sartre'a göre varoluşçuluk, dünyada etkin bir bulunuşu ifade eder. Birçok düşünür, özün önce varoluşun sonra olduğunu ifade ederken Sartre bunun tersini savunur ve felsefesini bunun üzerine kurar. Ancak nesnelere söz konusu olduğunda onların bir özü vardır ve bu öz onları belirler. Örneğin, bir bezelye özünde olduğu şekliyle büyür ve gelişir. İnsanın doğuştan bir özü olduğu düşüncesinin temelinde dinler vardır. Bir ev yapılmak istediğinde, yapılmak istenen nesnenin nasıl bir nesne olacağı bilinmelidir. Burada nesnenin özü varoluşundan öncedir. Ancak insanın özü bir nesnenin özü gibi önceden bilinebilir değildir. Onun özü varoluşundadır.

⁷⁸ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk Bir Hümanizm Midir?* çev. Emin Türk Eliçin, 3.b, Ankara; Ataç Yayınları, 1967, s. 7-8

Sartre 18. Yüzyılın “insan doğası” düşüncesine de karşı çıkar. 18. Yüzyıl düşünürleri Didero, Voltaire ve Kant’a göre her insanda ortak olan bir “insanlık doğası” vardır. Her insan genel insan kavramının özel bir örneği olarak var olur. Tanrı düşüncesini referans almasalar da bir kağıt keseciğinin özünün insan zihninde tasarlandığı gibi insanın özünün de Tanrı’nın zihninde tasarlandığını söylerler. Tıpkı nesnelere bir özü olduğu gibi tüm insanlarda var olan “insan doğası” da insanın özüdür. Tanrı kavramı atılmış ancak özün varlıktan önce geldiği düşüncesi korunmuştur. Bundan dolayıdır ki insanın özü onun tarihsel varlığından öncedir. Sartre, yalnızca insanda varoluşun özü öncelediğini söyleyerek ortak bir “insan doğası” düşüncesine cevap verir.

Sartre’a göre tarihsel durumlar değişir. Putatapar bir toplumda insan köle, derebeyi ya da işçi olabilir ancak insan bunu zaman içinde değiştirebilir. İnsan için değiştirilemeyen zorunluluk, bir dünyada yaşamak, bir dünyayı ve kendini var kılmak, bir iş görmek, başkaları arasında bulunmak ve ölümlü olmaktır. Bu sınırların hem öznel hem de nesnel bir yüzleri vardır. Her yerde görülebilir olduklarından nesnelirler, yaşanmış oldukları için de öznelirler. Sınırlar eğer yaşanmamışlarsa, insan onlara bakarak ve onları aşarak yaşamamışsa ve kendini onlara bakarak özgürce tanımlamamışsa, hiçbir şey değildirler. İnsanın bütün tasarıları bu sınırları aşmak, geriye itmek, inkâr etmek ya da onlara uymak için birer deneme olarak ortaya çıkarlar. Bundan dolayı her tasarı, bireysellikten geçerek evrensel bir değer kazanır. Ancak tasarımın evrenselliği, bu tasarımın insanı sonsuza kadar belirleyeceği anlamına gelmez. Tasarımın evrenselliği, insanın her zaman bulunabileceğini anlatır. İnsan Tanrı’nın bir tasarımı olarak değil kendi tasarımı olarak var olur.

Sartre’a göre Tanrı’nın olmayışının, varoluşsal açıdan insanda bunaltı, tedirginlik yaratması kaçınılmazdır. Çünkü Tanrı’nın olmadığı düşüncesiyle, vahiy kökenli değerler arama olanağı da ortadan kalkmış olur. İnsanların yerine, önceden değerleri var eden mutlak ve yetkin bir bilinç de yoktur. Bu durumda önsel bir iyi kavramı da yoktur. Ancak insan buna rağmen dürüst olmak, yalan söylememek durumundadır. O halde Tanrı’nın yokluğunda değerleri yaratacak olan insanın kendisidir. Yasa koyucu Tanrı değil, insandır. Bunun sonucu olarak insan yeryüzüne atılmış, kendi başının çaresine bakmak üzere bırakılmıştır. İnsanın dışarıda tutunacağı bir dalı kalmamıştır. Sorumluluktan kaçmak için hiçbir özrü de yoktur. O halde insanın

içdarılması içinde sıkıntı yaşamayı kaçınılmazdır. “İnsan hürdür, hür olmaya mahkûmdur, çünkü o kendini kendisi yaratmış değildir. Yeryüzüne atılmış olarak, yaptığı her şeyden sorumludur.”⁷⁹

Sartre’in öznellik düşüncesi, bireyin tam da öznelliğinden yani kendi kendisini seçmesinden dolayı bu öznelliğini aşamayacağı düşüncesiyle eleştirilir. Ancak varoluşçuluğun anlamı bireyin seçimlerinde saklıdır. İnsan kendiyle birlikte bütün insanları da seçer. İnsan edimleriyle olmak istediği insanı yaparken aynı zamanda bir ‘insan’ tasarımı da yapmış olur. Seçim rastgele bir seçim değildir. İnsan kötü olan bir şeyi seçmez. Kendisi için hep iyi olanı seçer ve herkes için iyi olmayan, kişinin kendisi için de iyi olamaz. Bütün insanları seçmiş olmanın bilinciyle tercihte bulunduğundan dolayıdır ki insanın bunaltı yaşamayı kaçınılmaz olur. Varoluşsal bunaltı, insanın kendini seçimleriyle bağlaması, kendine hesap veren varlık olması, kendiyle birlikte bütün insanlığı seçen bir yasa koyucu olarak kendinden başka bir varlığın olmadığı bilincinin derin sorumluluğundan duyulan sıkıntıdır. Ancak birçok insan bu derin sorumluluk duygusundan kaçarak çözümünü hep bir başkasından bekler. Bu durumda insan hem kendisine hem de başkalarına kötülük yapmış olur.

Sartre’in varlık görüşünde kendinde-varlık alanının özü varoluşundan öncedir. Kendi-için-varlık alanı ile bilinç varlığı olarak insan ele alınır. İnsan kendi tasarımı olarak varlaşır. İnsanın varoluşu kendinde-varlık alanı ile kendi-için-varlık alanının ilişkisinden doğar. İlk insan kendinde-varlık alanı olan nesnelere dünyasında her şeyin tamamlanmışlığına karşılık kendi eksikliğini görür. Varoluşu gerçekleştirme bu eksikliği tamamlama arzudur. Bulantı duygusu nesnelere üzerine sinmiştir, kendinde varlık karşısında eksikliğini hisseden insanın varoluş motivasyonudur. “Bulantı bende değil, onu orada, duvarda askıların üstünde, dört bir yanımda duyuyorum. Kahveyle özdeşleşiyor. O bende değil, ben ondayım.”⁸⁰

Sartre’in ifadesiyle insan “bütünleşmemiş bütünlük” olarak varoluşsal sancı içindedir. İnsan bilinci aşkın ve zamansal olarak varoluşunu geçmiş, gelecek ve şimdiden oluşan bütünlüklü yapı içinde oluşturur. Doğuştan özgürlüğe mahkûm ve arzu duyan bir varlık oluşu bu sancıyı zamanın bütünlüğü içinde yaşamayı kaçınılmaz

⁷⁹ Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk Bir Hümanizm Midir?*, s. 13

⁸⁰ Jean-Paul Sartre, *Bulantı*, s. 41

kılar. Arzu duyan varlık oluşu insanın eksiklik oluşunun delilidir. İnsan tüm yaşamı boyunca kendindeki bu eksikliği gidermek ister. Tanrı'nın olmadığı bir dünyada verili değerlere sahip olmayan insan bu değerleri de yaratmak durumundadır. Bu açıdan değer insanın özgürlüğüne musallat olarak varoluşsal sancıları çoğaltır. İnsanın iç daralması içinde ıstırap çekmesi değer yaratımının insanın varoluşunun gereği olmasındandır. Bilinç varlığı olarak insanın kendini ve dünyayı altüst eden oyuk olması onun sancılı varoluşunu yaşamasıdır.

Sartre'in varoluşçu hümanizminde bilinç varlığı olarak insan aşkın bir varlıktır. Bu aşkınlık Tanrısal anlamda bir aşkınlık değil, sınırları aşıp geçmek anlamında dünyaya doğru bir aşkınlıktır. İnsan sürekli kendini tasarlayarak ve kendi dışında kendini yitirerek var olur. Aşkın amaçlar peşinde koşarak varoluş kazanır. İnsan sınırlarını aşarak nesnelere kavrar. Bundan dolayı insan aşmanın göbeğindedir ve insan bu aşıttır. Varoluşçu hümanizm, insana kendinden başka yasa koyucu olmadığını, bırakılmışlığı içinde kendini yargıladığını hatırlatır. İnsan, şu ya da bu özel gerçekleşmeyi mümkün kılan amaçları arayarak var olabilir ve ancak bu yoldan insanca bir varoluş kazanabilir.⁸¹

Varoluşta bilincin yönelimselliği vardır. Kendinde-varlık bilincin nesnesidir. Kendi-için'in somut bir varlığının olabilmesi için hiçlenecek bir kendinde varlığa ihtiyacı vardır. Bu demektir ki bilinç varlığı olarak insanın varoluşu nesnelere dünyası ile kurduğu ilişkisidir. Özü varoluşundan önce olan kendinde varlığın var olmak için kendi-için varlığa ihtiyacı yoktur. Ancak kendi-için varlığın var olmak için kendinde-varlığa ihtiyacı vardır. Bir varoluş kazanabilmesi ancak kendinde-varlıkla mümkündür. İnsan "dünyayı vareden hiçlik olarak" kendini ve dünyayı keşfeder, varoluşunu mümkün kılar. Bir başka deyişle insan varlığın bağrındaki hiçlik olarak varolan her şeyi kendinden eder. Her şey altüst olarak insanla birlikte değişir. İnsan yola koyan ve yoldan çıkaran olarak var olur. "Bu altüst oluş dünyadır."⁸² İnsan bu altüst oluşla hem kendini hem de dünyayı var kılan varoluştur.

Sartre'a göre, varoluşçuluk, tutarlı bir tanrıtanımsızlıktan bütün sonuçları çıkarmak uğruna yapılan çabadır. Varoluşçuluk, Tanrı'nın varlığını ispata uğraşmaz.

⁸¹ Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk Bir Hümanizm Midir?*, s. 31

⁸² Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 23

Böylesi bir çaba içine girmez. Tanrı var olsaydı da hiçbir şey değişmeyecekti. İnsanın bir tek zorunluluğu, bu dünyada var olma zorunluluğudur. İnsan kendini bulmak, özünü oluşturmak zorundadır. Tanrı'nın varlığını gösteren en değerli kanıt bile kişiyi kendinden, benliğinden kurtaramaz. İnsan, bilinç varlığı olarak durum içinde özgür bir varoluşu gerçekleştirir.⁸³

Böylelikle Sartre varoluşçuluğu Tanrı olsa da olmasa da, insanın hem kendine hem de başkasına karşı sorumlu oluşu bağlamında yaşanması gereken bir durum olarak karşımızdadır. Dünya içindeki mazeretsiz insan-gerçekliği bir varlık eksikliği halinde, özelliği olumsuzlukla dolu olan varlığın bağrındaki çatlak olarak kendini tamamlamak isteyen, her atılımında varoluşun sınırlarına çarparak kendini yapan kaçıştır. Öte yandan kendini tamamlamak isteyen ve kaçışla sürekli bir çaba olan bu atılım “sonsuz kadar başarısızlığa mahkûmdur; çünkü varlık ile bilincin, doluluk ile atılımın, kendinde-varlık ile kendisi-için varlık'ın olanaksız birleşmesinin ardından”⁸⁴ koşmak durumundadır. Tanrı'nın olmadığı yerde onun yerini almak isteyen bir varlık karşımızdadır. İnsan kendinde varlık gibi tamlığa sahip olmak ama bunu kendi-için-varlık kalarak yaşamak ister. Bu, insandan bir Tanrı yaratma isteği gibidir. Nitekim Sartre'da bu durumu “Tanrı, baştan sona olumluluk ve dünyanın temeli olarak hem ne ise o olan bir varlık, hem de kendinin bilinci ve kendinin zorunlu temeli olarak ne ise o olmayan ve ne değilse o olan bir varlık değil midir?”⁸⁵ cümlesiyle açık eder.

Öyleyse Sartre düşüncesinde insanın özgürlüğü onun ontolojisi bağlamında nasıl bir yol izlemektedir? Kendinde-varlık ile kendi-için-varlık'ın ilişkisi nasıl şekillenecektir? Bu iki varlık alanı birbirine nasıl bağlanarak özgürlüğe mahkûm insanı oluşturacaktır? Bu ve benzeri sorulara, sonraki bölümde, elbette onun varlık anlayışı ışığında bir cevap aranacaktır.

⁸³ Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, Çev. Asım Bezirci, 27.b, İstanbul: Say Yayınları, 2017, s. 74

⁸⁴ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 97

⁸⁵ Jean-Paul Sartre, s. 144

İKİNCİ BÖLÜM

VARLIK ANLAYIŞI

“Felsefe varlık ya da varlıklar üzerine sorular sorar. Varlık üzerine soru sormaya yol açmayan hiçbir düşünce, geçerli bir düşünce değildir.”⁸⁶ Sartre’ın özgürlük düşüncesi de varlık karşısında bir sorgulamadır. Varlığı sorgulayan ise bilinç varlığı olarak bireydir. Varoluşçu felsefenin ana teması somut yaşam deneyimlerini merkeze alan bireyin özgürlüğüdür. Bu bağlamda bireyi kavramsal sistemin parçası olarak gören soyut açılımların karşısında yer alır. Bu akımın hem teist kanadı hem de ateist kanadının buluşma noktası ise insan varlığı söz konusu olduğunda varoluşun özü öncelediği düşüncesidir. Bundan dolayıdır ki bilinç varlığı olarak insanı belirli bir zaman diliminde ve mekânda ona etki edecek her türlü olguyu ele alarak irdelerler. Çünkü “birey bir tarih içinde doğar, büyür ve kendini gerçekleştirir.”⁸⁷

Öte yandan varoluşçu filozoflar yöntem olarak Husserl’in “bir öz felsefesi kurma yolunda geliştirdiği fenomenolojik yönteme, karşıt yönde bir varoluş felsefesi kurma amacıyla yönelmişlerdir.”⁸⁸ Fenomenoloji “kendilerini insan bilincine sundukları şekliyle fenomenlere ilişkin bir betimlemeyi amaçlar. Böyle bir yaklaşım ise bütün varsayımların, dış dünyanın varoluşu benzeri deneyime katılan bütün beklentilerin bir tarafa bırakılması veya paranteze alınmasıdır.”⁸⁹ Sartre da varlık incelemesinde yöntem olarak fenomenolojiyi benimsemiş, bilinç varlığı olarak dünyaya yönelen insanı ve dünyayı betimlemek için kullanmıştır.

Sartre’ın ontolojisi iki varlık alanı üzerinde yükselir. Bu iki varlık alanı şeylerin varlığına tekabül eden kendinde-varlık alanı ve bilincin varlığıyla özdeş kabul edilen kendi-için-varlık alanıdır. Kendinde varlık kendisiyle özdeştir. Kendi-için-varlık ise ne ise o olmayan ve ne değilse o olan olarak kendisiyle özdeş olmayandır. İnsan gerçekliğini oluşturan kendi-için-varlıktır. Sartre iki varlık arasındaki ilişkiyi hiçlikle kurar. İnsanın varlık karşısındaki olumsuzlaması hiçliğe götürülen olumlama varlığa götürür. Varlığın soru konusu yapılması kendi-için-varlıkla gerçekleşir. Varlık ancak sorgulandığında kendisini bilince açınlar. Sorgulayıcı edimle özgürlük dünyaya gelir.

⁸⁶ Sartre, *Felsefeye Adanmış Bir Yaşam*, 1.b., çev. Kenan Sarıalioğlu, İstanbul: Omnia, 2013, s. 68

⁸⁷ Çüçen, *Varoluş Filozofları*, s. 26

⁸⁸ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, s. 21

⁸⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 181

Öte yandan kendi-için-varlık bağlamında başka bilinçlerin varlığına tekabül eden başkası-için varlık çatışmaya dayalı insan ilişkilerinin ve özgürlüğün gerçekleştiği alandır.

2. Varlık Anlayışı

Sartre varlık incelemesinde idealizm ve realizme karşı durarak ikisinin ortasında bir yol tutmuştur. Onun varlık anlayışı düalist değil monist bir yapıdadır Cogito'dan yola çıkmakla birlikte, bireyin karşısına başkasının varlığını koymakla Descartes'in "öznel idealizm"inin de karşısında yer alır. Fenomenler dünyasına yönelerek kendini ve dünyayı var kılan insanın arkasında Kant'ta olduğu gibi numenal bir varlık alanı yoktur. Gerçek olan fenomenlerin varlığıdır. Hegel'in bireyi kavramsal sistemin parçası olarak gören "nesnel idealizm"ine karşı durur. Öte yandan Husserl'in "transandantal ben" kavramını reddetmekle birlikte "yönelmişlik" kavramını mutlak özgürlük düşüncesinin merkezine koyarak yol alır.

O halde yönelimsel bilinç, aşkınlaştığı ölçüde konumlandırıcıdır ve bu konum içinde kendini tüketir. Her bilinç bilgi değil ancak her bilen bilinç nesnenin bilgisidir. Bilinç, varlığıyla her türlü imkânın ve kaynağın koşuludur. Bundan dolayı bilincin özü varoluşundadır. Bilincin varlığı olgusaldır. Bilinç ancak bir şeyin bilinci olduğundan bilincin yasası değil yasanın bilinci olabilir. Bilinç bir uçtan öbür uca bilinçtir, ancak kendisiyle sınırlandırılabilir. Kendisiyle sınırlandırılabilir oluşu onun oluş halinde olduğu anlamına gelmez. Çünkü bilinci oluş halinde kabul etmek varoluşundan önce olduğunu söylemek anlamına gelir. Oysa bilincin özü varoluşundadır. Bilinç bir varlık doluluğudur. Kendisiyle vardır. Ancak kendisini hiçlikten devşirmiş değildir. Bilinçten önce varolan tek şey varlık doluluğudur. Hiçlik tanık bir bilincin varlığını gerektirir. Sartre için hiçlik varlığın bağındadır. Varlığa hiçliği sokan bilinç sahibi olan insandır. Bilinç hiçlikten önce vardır ve kendini varlıktan devşirir. Bilincin tözsel bir yanı yoktur. Kendine görüldüğü ölçüde varolur, tözsel olmayan mutlaktr.⁹⁰ Bilincin bu tanımları etkin varoluşun olmazsa olmazıdır.

Sartre'in varlık incelemesinde bilincin içinde hiçbir şey yoktur. Bilincin varlığı kendi-için-varlık kipiyle özdeşleştirildiğinden, kendi-için-varlık kipinde kendinde-varlığa ait bir şey bulunmamalıdır. Çünkü kendi-için-varlık kendinde-varlığa yönelerek

⁹⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 25-30

hiçleme edimini gerçekleştirir. Husserl'in "Her bilinç bir şeyin bilincidir" düşüncesinden hareketle bilinç ve *Ego* kavramlarını incelediği *Ego'nun Aşkınlığı* adlı eserinde Husserl'in transandantal ben anlayışına karşı çıkma yoluyla *Ego'nun* bilincin içinde değil dışında olduğunu söyleyerek bilinci her türlü içerikten boşaltır. Ona göre *Ego* transandan, yani bilincin dışındadır, "eylemlerin, duyguların, düşüncelerin kaynağı olan bir iç *ben* ya da *ego* yoktur."⁹¹ *Ego'nun* bilinç tarafından kurulan, insanın geçmişteki psişik etkinliklerine bağlı büyümlü bir yapısı vardır. Öte yandan bilinç, insanın dünyayı anlama ve anlamlandırma çabası olan bilgidен önce ve ondan bağımsız olarak vardır. *Ego* varlığını bilince borçludur. Bundan dolayı *Ego* bilince içkin değil aşkın, dünyaya ait bir nesnedir. Böylelikle filozofların çoğunda yaşantı deneyimlerinin, ruhbilim açısından arzu ve tutkularımızın merkezinde olduğu kabul edilse de Sartre için *Ego* ne biçimsel ne de maddesel olarak bilinçte ikamet etmez. *Ego*, "dışarıdadır, dünyanın içindedir; başkasının *Ego'su* gibi dünyaya ait bir varlıktır."⁹²

Varoluşun özü öncelediği düşüncesinin temeline koyduğu monist varlık anlayışının önemini "modern düşüncenin varolanı, onu açığa çıkaran görünmeler dizisine indirgeyerek önemli bir ilerleme kaydettiğini" ifade ederek belirtir. Gerçeklik görünüştür ve görünüşler dizisinin toplamından oluşur. "Görünüş özü saklamaz, onu açınlar: görünüş öz"dür."⁹³ Buna bağlı olarak fenomenler sadece duyuşal olarak varlığı kabul edilen şeylerden değil, insanın duyguları, arzuları ve çevrelendiği politik yapıdan oluşur. Fenomenler dünyası ile çevrili olmak, insan varlığının mutlak özgürlüğünü başlangıç kabul edip yürüdüğü yolun gerçekliğidir. Öte yandan, fenomenin varlığı varlık fenomenine de indirgenemezdir. Çünkü varlık fenomeni varlığın fenomenötesi oluşuna gönderimde bulunur. Bu Sartre'in reddettiği düalist yapıya kapı aralamak olur. Ancak fenomenin varlığı fenomenle aynı zaman ve uzama yayılmasına karşın, fenomenal koşulla sınırlanamaz. Onun hakkında sahip olduğumuz bilgiyi aşar ve bu bilginin de temelini oluşturur. Örneğin masa, kendisini masa yapan özelliklerin toplamına indirgenemez. İndirgenmesi durumunda bilinen olarak masa, kendisinin masa olduğuna dair bilginin içinde yitip gider. O halde masanın görünüş olarak varlığı vardır ve bu görünüş de masaya dair bilginin temelidir. Önce nesne olarak masanın bilinci vardır. Masaya dair bilgi bu bilinçten sonradır.

⁹¹ Sartre, *Ego'nun Aşkınlığı*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, 1.b, İstanbul: Hil Yayın, 2016, s.14

⁹² A.g.e., s. 48

⁹³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 18

Sartre'da bilincin bir şeyin bilinci olması, bilincin, bilinç onu açıklamadan önce de bir varolan olarak kendini bilince veren bir varlığın olması anlamındadır. Dolayısıyla bilinç varoluşuyla yöneldiği varlığın özünü de ortaya koyar. "Bilinç, kendi varlığı içinde varlığı kendisi için soru olan ve de bu varlık kendinden başka varlığı kapsadığı ölçüde soru olan bir varlıktır."⁹⁴ İnsan bilinç sahibi varlıktır. İnsanın hem kendi varlığı hem de yöneldiği varlık kendisi için sorudur. Bilincin varolmak için yöneldiği fenomenler dünyası kendinde-varlık alanıdır.

Öte yandan bilinç varlığı olarak insanın varlıkla ilişkisi bir hiçlik ilişkisidir. Hiçlik varlığa bilinç tarafından getirilir. İnsan soru edimiyle varlığa dair bir sorgulama yaparak bilgiyi elde eder. Soru karşısında alınan olumlu yanıt insanı varlığa götürürken olumsuz yanıt hiçliğe götürür. İnsanın özgürlüğü, kendini ve kendindeyi aşarak varoluşu ve saçma olanı anlamlandırışı varlık karşısındaki bu hiçleyici edimle gerçekleşir. Hiçlenen ya da kendinden edilen kendinde şeylerdir.

2.1. Kendinde-Varlık

Sartre düşüncesinde temelde iki varlık alanı vardır. Bu varlık alanlarından biri bilincin hiçleyici edimiyle bilincin karşısında duran ve şeylere tekabül eden kendinde-varlık, diğeri bilincin varlığı ile özdeş olan kendi-için-varlık alanıdır. Kendinde-varlık dünyanın varlığıdır. Kendi-için-varlık da bilinç varlığı olarak dünyaya yönelen insandır. Bu iki varlık alanından başka iki kendi-için varlığın bir başka deyişle insanın hem nesneleşmeyi hem de nesneleştirmeyi yaşadığı, özgürlüğün çatışma ile varolduğu bilinçlerin karşılaşma alanı olan başkası-için varlık alanı söz konusudur.

İnsan bilinci kendini varolanlar üzerinden ortaya koyar. Varolanlardan oluşan şeyler dünyası bilince mevcut değil, bilinç şeylere mevcut olarak varolur. Varolanların varlığı bilince kendilerini varolma tarzları üzerinden açarlar. Bilincin varolanların ötesine geçmesi varolan her şeye ya da varolanların varolma tarzlarına doğru bir anlamlandırma çabasıdır. Bilincin bu çabası saçma olan kendinde-varlığa doğrudur. Bu bağlamda bilincin etkin ya da edilgin olabilirliğine karşılık kendinde varlık ne etkin ne de edilgindir. Bilinçli varlık olarak ancak insan bir amaç doğrultusunda etkinlikte bulunarak kendini gerçekleştirir. Edilginlik ise insanın bir amaç doğrultusunda yöneldiği fenomenlerin nesne varlığının bir özelliğidir. İnsanın bir amaç doğrultusunda

⁹⁴ Jean-Paul Sartre, Varlık Ve Hiçlik, s. 36

etkinliğini gerçekleştirebilmesi kendinde-varlığın olmasına bağlıdır. Kendinde-varlığın olumlanması ya da olumsuzlanması da etkin olan bilinç varlığının bir özelliğidir. Kendinde-varlık olumlanmanın da olumsuzlanmanın da ötesindedir ve “varlık kendindedir.”⁹⁵

Kendinde-varlık sadece vardır. Ne ise odur. Mutlak bir doluluk, kapalılık ve içkinlik olarak vardır. Kendi kendisiyle dolu olarak opaktır. Olduğundan başka bir şey olmayandır. Oluşun ötesindedir. Kendini bir başkalık olarak konumlandıramaz. Varolmadığında bile bunun farkında olan bilinç varlığı olarak insandır. Aktiflik-pasiflik onun özelliği değildir. Ne olanaklı olandan türetilir ne de zorunlu olana indirgenebilir. Olumsaldır. Var olması da olmaması da olasıdır. Kendi-için-varlık yapısının eksiklik özelliğine karşın kendinde-varlık tamdır. İçinde kendiliğinden açığa çıkmayı bekleyen bir gizilgüç yoktur. Gizilgüç kendi-için varlığın dünyada belirmesiyle ortaya çıkarak varolur. “Gizilgüçlülük buradakiyi belirlemek üzere geleceğin derinliklerinden çıkıp ona gelir, ama kendinde olan buradakinin kendi gizilgüçlülüğü ile münasebeti bir dışsallık münasebetidir.”⁹⁶

Öte yandan kendinde-varlık yaratılmamıştır ancak kendi kendini de yaratmamıştır. Kendi kendini yaratmış olduğunu söylemek kendinden önceki varlığını da gerektireceği için saçmadır. Kendinde-varlığın zamansallık özelliği de yoktur. Mümkün de imkânsız da değildir. Bilinç olmayandır. Varlığı fazladan olandır. Kendinde-varlık, bilinç varlığı olarak insanın bulantı duygusuyla varlığın saçmalığını duyumsadığı ve varoluştan kaçamayacağı hissini yaşadığı hiçlenen fenomenlerin varlığıdır. “Fenomenal bir varolan, varolan olduğu sürece asla başka bir varolandan türetilemez. Kendinde varlığın olumsuzluğu adını vereceğimiz şey de budur.”⁹⁷

Sartre, insan gerçekliği olgusunu da kendinde-varlıkla açıklar. İnsan gerçekliğinin kendinde varlıkla ilişkisi kurucu ve sorumlu bir ilişkidir. Bu ilişki bilgi temelinde yükselir. Kendi-içini var eden hiçlik ilişkisi kendinde-varlığın olumsuzlanması ile kurulur. Kendinde-varlık bilinç olmayandır. Bu sebeple insanın bilincinde olduğu zaman ve mekân onun için söz konusu değildir. Eksiklik çekmeyen tamlıktır. Öte yandan kendi-içinin zamansallığında yaşanan geçmişin kendinde varlık

⁹⁵ Jean Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 40

⁹⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 262

⁹⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 41

özelliği de onun hiçlenebileceğini gösterir. Kendinde özelliği kazanan insanın geçmişi, hiçleme edimiyle geleceğe dönük bir nevi sıçrama tahtası olur. Böylelikle hem geçmişe yüklenen anlam değiştirilir hem geleceğe yeni bir anlam verilir. “Kendinde, kendi-içinin önce olmuş olduğu şeydir.”⁹⁸ Zira bir öncenin ya da kendindenin varlığı kendi-için dünyada belirlediği içindir. Bilinç varlığı olarak insan, dünyayı ve kendini kuran olduğu için şimdide bir oyuk olarak geçmişini olacak olan gelecektir. “Kendi-için, kendindenin kopup ayrıldığı boşluktan başka bir şey değildir.”⁹⁹ Geçmiş, kendinde olarak, kendi-için’in olmak isteyip olamadığı bütünlük olarak varolur. İnsan dünyanın ortasındaki bir varlık olarak yerini alır. Hikâyeler geriye dönük olarak yazılır.

Varlık vardır ve ne ise odur. Böyle olduğu içindir ki insan varlığın inkârı olarak varolur. Aşkınlık, zamansallık, mekânsallık, kullanılabilirlik, nicelik insan varlığın inkârı olduğu için varlığa gelirler. Bir başka deyişle varlığın hiçlenişinin koşullarını oluştururlar. Bu özellikler aynı zamanda insanı varlıktan ayırırlar. Çünkü insan buradaki varlığın ortasındaki boşluktur. Varlık yalnızca *vardır*’a karşılık insan *vardır*’ın hiçlenişi olduğu içindir ki var olmaktadır. Varolmak insanın varlığı kavramak istediğinde görürken göremediği, kavradığı anda kavrayamadığı kendidir. Kendinde varlık tarafından kuşatılmış olan insan varlığın tüm ağırlığını omuzlarında hisseder. Bilgi, kendinde-varlığın hiçlenişi olarak insanın varlığın çeperlerine çarparak kendini aramasıdır. Bilgi, kaçış olan insanın bildiği varlık olmadığının bilgisidir. Kendindenin hiçlenişidir. Varlığın anlamı, iki varlık bölgesi arasındaki ilişkinin ne ise o olmayan ve ne değilse o olanın bilgisidir.

Kendinde-varlık varlığına kayıtsızdır, olduğu şeyi olmak için hiçbir çaba sarf etmemiştir. İnsan kendinde-varlık karşısında bir tavır alışır. Kendinde-varlık olgusu ne ise o olmaktan dolayı yalnızca belitsel bir özellik de göstermez. Yoğun doluluktan dolayı kendi kendisine de kapalıdır. Kendinin bilinci değildir. Ne ise o olmak kendinde-varlığın opaklığıdır. Devinim halinde de değildir ve kendini başkalık olarak da konumlandırıamaz. Devinim oluş halinde olan varlığın özelliğidir. Kendinde-varlığın varlığı bir bilinç için gramatikal olarak vardır ya da yoktur. Nesne varlıktan başka bir varlığı yoktur.

⁹⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 198

⁹⁹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 240

Bilincin kendi varlığı içinde varlığı kendisi için soru olan özne varlık olarak kendisiyle örtüşmeşiğine mukabil, kendinde-varlık yoğun olumluluktan dolayı kendisiyle örtüşür. Dolayısıyla olumsuzlama onun için söz konusu değildir. Hiçliğin sızabileceği bir çatlağı barındırmaz. Hiçliği dünyaya getiren kendine mesafe alabilen olarak bilincin varlığıdır. Bilinç kendisiyle örtüşmediği için bir varlık çözümlenmesidir. Varlık çözülmesi bilincin varlığıyla özdeş olan kendi-için varlığın özelliğidir. İnsan gerçekliği bu varlıkla ve bu varlıkta dünyaya gelir. Kendi-için varlıkta hiçleme edimiyle sürekli bir yaratımın olduğu yerde kendinde-varlığın kendinden bir şey üretmesi söz konusu değildir.

Sartre, kendinde-varlığı inceledikten sonra, bunun, kendi-için varlıkla ilişkisine doğru yol almaya başlar. Bu noktada iki varlık alanının, varlığın anlamıyla ilgili olarak birbirleriyle ilişkisi önemlidir. Varlığın, bu iki varlık alanını kendisinde içermesi saçma olan dünyanın kendinde varlığı karşısında büyülenen insanın çıkış yolu olan özgürlüğündendir. Dünyaya fırlatılmış, doğuştan özgürlüğe mahkûm ve şeylerin saçma varlığıyla kuşatılmış olan kendi-için oluş halindeki kaçışla varlık bulacaktır. Bu kaçış, atılım halinde ve hiçleyici edimin gerçekliğinde özgürlüğe vücut verir.

2.2. Kendi-İçin-Varlık

Sartre, kendi-için-varlık ile bilinç varlığı olarak insanı özdeşleştirir. Kendi-için varlık, kendinde-varlığı olumsuzlayarak hiçleme edimini gerçekleştirir. Kendinde-varlığın olumsuzlanması insan gerçekliğinin bilgi aracılığıyla oluşturulmasıdır. Varlığa dair yapılan sorgulamada olumsuz yargılar insan gerçekliğinin varolma tarzlarını oluştururlar. Bir başka deyişle insanın özgürlüğü, olumsuzlamanın yıkımıyla yapılan kendi-içinin olgusal gerçekliğidir. Kendi-için ya da bilinç “varlığın, varlık tarafından soru konusu yapılmasıdır.”¹⁰⁰

Kendi-için-varlık, ne ise o olmayan ve ne değilse o olan olarak vardır. O, dünyaya atılmış ve bir durum içine bırakılmış olandır. Dünyanın kendinde varlığına anlamını verecek olan varlık olarak kendi-için, dünyadaki mevcudiyetini kendinde barındırandır. Varlığı kendisi için soru ve sorun olan varlıktır. Kendi-için, olgusallığı içinde kendisini kendisine nispetle varederek varolur. Kendinin hep ötesinde olarak kaçış ve aşıştır. Kendinde-varlığın doluluğuna karşılık kendi-için bir varlık

¹⁰⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 131

çözülmesidir. Varlık çözülmesi kendi-için varlığın yapısındaki oyuklardan kendine ve varlığa mesafe olarak insan gerçekliğini oluşturma imkânıdır. Hiçleme ediminin gerçekleşebilmesi bu yapıdaki boşlukla mümkün hale gelir. Mutlak özgürlük kendi-içindeki bu boşluktan dünyaya sızarak vücut bulur.

Kendinde-varlık nasıl kendinin temeli değilse kendi-için-varlık da kendinin temeli olmayarak vardır. Ancak kendinde-varlıktan farklı olarak kendi varlığı kendisi için sorun olan olarak vardır. Doğumu ve ölümü seçmemiş varlık olarak doğuma ve ölüme seçimleriyle anlam yükleyen varlık olarak vardır. Yapısındaki oyuklardan dolayı eksik ve kusurlu varlık olduğunun bilinciyle ve tam da bu eksikliğinden dolayı mükemmelliği bilen ve arayan olarak vardır. Mutlak özgürlük düşüncesinin temelinde bu mükemmel varlığa ulaşma çabası saklıdır. Sartre bu mükemmelliği “kendi-için-kendinde” olarak ifade eder. Bir başka deyişle mükemmellik kendi-için’in mevcut yapısından kopmadan kendinde-varlık olma arzusunu ifade eder. Ancak kendi-için’in temeli onu var kılan hiçleme edimidir. Hiçleme edimi kendi-için ile özdeş olan bilincin varolma tarzıdır.

Kendi-için varlıkla özdeş olan bilinç iki varlık bölgesinin gizidir. Bilinç kendinde-varlık olan dünya ile kendi-için-varlık olan insanın ilişkisinin temelidir. İnsan ile dünya arasındaki ilişki yönelimsel bilincin sorgulayıcı tavrı ile gerçekleşir. Sorgulama edimi hem bilincin hem de bilince aşkın olanın varlığını varsayar. Her sorgulama ediminde bir belirsizlikten ya da özelliği eksiklik olan varlıktan yola çıkılır. Olumlu cevaplar varlığa olumsuz cevaplar ise hiçliğe gönderir. Varlığın hiçlikle ilişkisi bilinç üzerinden kurulur ve taşınır. “Varlık hakkındaki sorularımızı koşullandıran, varlık-olmayanın bizim dışımızdaki ve içimizdeki sürekli olabilirliğidir. Ve yanıtın sınırlarını çizecek olan da, yine varlık -olmayandır: varlık ne olacaksa, bu, zorunlu olarak olmadığı şeyin fonu üzerinden elde edilecektir.”¹⁰¹ Kendi-için varlıktaki oyuk olan hiçlik, dünyaya aşkın olan bilincin ve kurduğu dünyadan oluşan gerçekliğin birleştiricisidir. Sorgulama hem bilinçler arasında hem de bilinç olmayan varlığa dönüktür. Varolan her şey kendisini bilince sorgulama ile açar. Varlığın kendini bilince açması hiçliğin varlıkta oluşunun da kabulüdür. Aşkın olan bilinç varlıkta taşınan hiçlik

¹⁰¹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s.48

anahtarıyla cevaplarını varlıktan devşirme imkânı bulur. Aşkın bilincin tanıklığında oluş gerçekleşir.

Öte yandan kendi-için-varlık zamansaldır. Sartre düşüncesinde zamansallık geçmiş, şimdi ve gelecek olarak ayrı parçalar halinde düşünülmez. Zamansallık öncelik ve sonralık ilişkisiyle ardışık olarak düzenlenen bütünlüklü bir yapıdır. Zamansallık, “kendi-için varlığın kendinde-varlığı sürekli hiçleme sürecinde deneyimlediği öznel durumdur.”¹⁰² Dünyanın ortasındaki insan gerçekliğini oluşturan bu zamansal bütünlüktür. Bununla birlikte zaman insanı olmak istediği şeyden, kendinden, geçmişinden, geleceğinden ve başkalarından ayıran şeydir. İnsan gerçekliğinin zamansal bütünlüğün içinde oluşması zamanın hem ayırıcı hem birleştirici yanına işaret eder. Zamanın ardışıklığı içinde şimdi olan kendi-için-varlık geçmiş haline gelerek kendinde-varlığa dönüşür. Geçmiş, insanı acısından ayırarak sağaltan şey olarak var olurken şimdiden hareketle anlam kazanır. Geçmiş, zamanın bütünlüklü yapısı içinde bilinç varlığı olarak insanın geçmişi olmaklığını belli bir şimdiden ve belli bir gelecekte alarak kendi kaynağına, geçmişe ait olur. Gelecek şimdiye, şimdi geçmişe akarak insanın öznelliğini oluşturur. “Her şimdi’nin yazgısı bir eskiden haline gelmektir. Zaman kemirir ve oyar, ayırır ve kaçar.”¹⁰³

Sartre için şimdiki zaman, kendi-için’in kaçış halinde varlığa mevcudiyetidir. Bundan dolayıdır ki kendi geleceğini daha olacak olan varlık için bir gelecek söz konusudur. Kendinin geleceği olan varlık kökensel projesi olarak varoluşunu kendinin sürekli bir tasarımı olarak gerçekleştirecektir. Kendi-için’in varlık eksikliği oluşu onun zamansallığına anlamını veren şeydir. Varlık eksikliği olduğu içindir ki kendisi olduğu kendi-için onu gelecekte beklemektedir. Gelecekte kendini olacak olan varlık bunu geçmişini de peşinden sürükleyerek gerçekleştirir. Zira kendinde varlığa bürünen geçmişi ile varlığın ötesindeki varlığa mevcudiyet olarak insan kendisini gelecekte bekleyen varlık oluşundan dolayı hem kendisini var kılan hem de geçmişine yeni bir anlam verebilendir. İnsan zamansal bütünlükte kendinin sürekli bir tasarımı olan eksiklidir.

¹⁰² Sartre, *Ego'nun aşkınlığı*, s., 19

¹⁰³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 189

Gelecekte olacak olunan şey kendi-için'in imkânıdır. Kendinde haline gelmiş geçmişin olgusalılığı, şimdiki zaman ve kendi-için'in imkânı olan geleceğin bütünlüğünde varolan gelecek kendi-için'in ideal noktası olarak kendi-için'in kendisini geleceğe doğru fırlattığı yerdir. Bu yer aynı zamanda kendi-için'in kendineye doğru bir projesi olarak varolur. Böylelikle kendisi olunan gelecek bir geçmiş gelecek ya da önceki gelecek olarak varlaşır. Çünkü kendi-için'in karakteristiği hep gelecekteki bir oyuk olarak varolur. Gerçekleşen, kendi-için'in gelecek tarafından belirlenmesidir.¹⁰⁴ Ancak kendinin hiçliği olan varlık için tamamlanan bir gelecek yoktur. Zamansallığın devinimi süreklidir. Kendi-için bu devinimdeki kaçış olmaya devam eder. Bir başka deyişle doğası eksiklik olan kendi-için'in her atılımla yaşadığı aşkınlıktaki tamamlanamayışın hayal kırıklığıdır.

Aşkın bilinci daha önce “kendi varlığı için ve kendi varlığı içinde, kendinden başka bir varlığı gerektiren bir varlık olarak sorun olan bir varlık” olarak tanımlamıştık. Bu ifade aynı zamanda kendi-içinin eksikliğinin de açılımıdır. Kendi-için'in bu bağlamda kendisiyle ve kendinde-varlıkla ya da aşkınlıkla kurduğu ilişki bir bilgi ve eylem ilişkisidir. Bir başka deyişle olumlama bizi varlığa götürürken olumsuzlama hiçliğe ve bu durum da özgürlüğe götürür. Bilgi kendi-için'in varlığa mevcudiyet olarak özgürlüğüdür. Her bilinç bir şeyin bilinci olarak varolur. Bir şeyin bilincine sahip olmak aynı zamanda bilincin şeydeki mevcudiyetidir. Bilincin şeye mevcut olması ise bilincin hem şeyin hem de kendinin bilincine varmasıdır. Şey ise bilince aşkın olarak vardır. Kendi-için, mevcut olduğu şeyden farkını ya da şey olmadığını iç olumsuzlama ile belirler. Böylelikle oluşan hem bir şeyin hem de kendinin bilincidir. Bilgi kendi-için'in şeye mevcut olarak kurduğu ilişki ilişkisidir. Bilgi “kendi-içinin varlığının ta kendisidir.”¹⁰⁵ Bundan dolayıdır ki kaçış olan kendi-için için bilmek aynı zamanda olduğu şey olmadığını da bilmektir. Kendi-için'in bilgiye ulaşmasının yolu ise aşkın olanı nesne olarak konumlandırmasından geçer. O halde bilgi tikelin bilgisidir. Böylelikle bilmek bilen ve bilinen varlığın var olmasını gerektirir. Kendi-için'in varlığını belirlerken kendineyi de açığa çıkaran bilgi aşkınlıktır.

Bilinç varlığı olarak insan gerçekliğine tekabül eden kendi-için-varlık durum içinde varlık olarak dünyada vardır. İnsan falan kişi olarak, dünyada bir durum içinde

¹⁰⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 186

¹⁰⁵ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 237

bulunur. Bu anlamda kendinde-varlık gibi kendi-için de “vardır” denilir. Ancak kendi-için “ne ise o olmayarak ve ne değilse o olarak” vardır. Dünyaya atılmış ve bir durum içinde varlık olarak vardır. Durum içinde varlık özelliği onun hiçleyeceği özelliğidir. Kendi-için “temelini kendisinin oluşturmadığı bir şeyi, dünyadaki mevcudiyetini, kendinde barındıran olarak vardır.”¹⁰⁶ Bu anlamda insanın içine doğduğu koşullar ya da içinde bulunduğu “durum” bir nevi kendinde-varlık özelliği gösterirler. Kendi-için-varlık kendinde-varlığın hiçlenmesi olduğundan dolaydır ki insan içinde bulunduğu durumu hiçleyerek kendini ve dünyayı kuran özgürlüktür. Varolan her şeyden şüphe ederek kendini, düşünen varlık olarak kavrayan insan kusurlu olduğunun bilincine varır. Mükemmellik düşüncesi kusurlu varlık oluşunun da delilidir. Mükemmellik arayışında olan varlık olarak kendi-için kendi varlığının temeli olamaz. O varlıkta bir oyuk olarak, hiçlik olarak ortaya çıkar. Bundan dolaydır ki hiçliğin kendi başına bir varlığı yoktur. Onu varlığa getiren aşkınlığın bağrındaki insan gerçekliğidir. O halde insan gerçekliğini oluşturan kendi-için varlıkla ve varlık olmayanla bilgi ilişkisi kurar.

İnsanın varlıkla münasebeti aşkın olanın alanındadır. İnsan bildiği varlık olmadığını bilen olarak bilinç varlığıdır. Bilinç varlığı olarak insanın bilme isteği söz konusu olduğunda beden ve duyular bilgi için araçsal işlev görürler. İnsan bedeni ile birlikte yöneldiği nesnelere dünyasıyla ilişki içindedir. Nesne olarak beden de bilinebilir olandır. İnsan bedeninin bilgisine başkasının bedeninden geçerek ulaşabilir. O halde bedene dair bilgi, bilinen olmak vasfıyla başkasının bedenine dair bilgidir. Başka deyişle insanın kendi bedenine dair kavrayışı başkasının bakışından geçerek oluşur. İnsanın varlıkla ilişkisi başkası-için varlıkla birlikte kurulan bütünsel bir ilişkidir. İnsan gerçekliği kendi-için varlığın yapısında saklı başkası-için-kendi-için olarak varolur. Kendi-için varlığın başkası-için varlıkla ilişkisi, insana, varlığa dair bütünlüklü bilgiyi verir. İki kendi-için arasındaki ilişki olarak başkası-için, insanın çatışmaya dayalı özgürlüğü yaşadığı varlıktır.

Kendi-için varlığın bir diğer özelliği olan kendini aldatma ve yalan da başkası ile ilişkilerde tecrübe edilen bir durumdur. Olumsuzlama ya da hiçlik yalnızca kendinde varlığa karşı yapılan bir edim değildir. İnsan varlığı kendine yönelik olarak da hiçleyici tavır içinde olabilir. Kendi varlığında kabul edilebilir olmayan bir durumun

¹⁰⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 132

kavranışı kendine dönük olumsuzlamayı beraberinde getirir. İnsanın kendini aldatma davranışı kendine dönük olumsuzlamadır. Kendini aldatma davranışı içkin olarak insanın kendine dönükken yalan söyleme davranışı aşkın olana dönüktür. Yalanda kişi, söylediği sözün hakikatini kendine olumlarken başkasına dönük olarak olumsuzlamaktadır. Yalan iki bilincin arasında gerçekleşen “bir aşkınlık davranışı”¹⁰⁷ olarak var olur. Yalan söyleyen söylediği yalanın idrakindedir. Yalan aldatan ve aldatılan ikiliğini var sayar. Oysa kendini aldatma davranışı tek bir bilincin birliğinde gerçekleşir ve aldatan ile aldatılan aynı kişidir.

Kendini aldatma davranışı içinde olan insan, aldatma içinde olduğu şeyi biliyor ancak bunu kendinden saklıyor demektir. İnsan gerçekliği varlığın bilinci olarak “ne ise o olmamak ve ne değilse o olmak” durumunda olduğundan dolayıdır ki kendini aldatma davranışı mümkündür. Örneğin korkak olmadığımı söylediğimde “ne değilse o olmak” özelliğimden dolayı korkak olduğumu biliyor ancak bunu kendimden saklıyorum. İçten olduğumu söylediğimde “ne ise o olmadığım” dolayısı ile içten olmadığımı biliyor ancak içtenmiş gibi davranarak kendimi aldatıyorum. “İnsan ne ise o olmalıdır” sözü Sartre düşüncesinde insan gerçekliği açısından düşünüldüğünde mümkün değildir. Dolayısıyla ‘ne ise o olmak’ ancak bir “varlık ideali ortaya koyar.”¹⁰⁸

İnsan bilinç varlığı olarak “ne ise o olmayı” ancak oynayabilir. Ancak bu durumda o olmadığının bilincindedir. Toplumsal roller, kendilerinden beklenileni verdikleri için bir oyundur. Ebeveyn rolünü oynamak, terzilik rolünü oynamak, kafedeki garsonu oynamak, içinde bulunduğu durumu gerçekleştirmek “ne ise o olmaktır”. “Ne ise o olmak” ise kendinde-varlığın özelliğidir. Kendi-için-varlık “ne ise o olmayan ve ne değilse o olan” olarak bilinçle özdeş olduğundan insan varlığın bilincinde olarak kendinde-varlık olamaz ancak kendini aldatarak kendinde-varlığı oynar. İnsan toplumda üstlendiği rolü oynayarak bir nevi kendinde-varlık gibi davranırsa da, bir masanın masa olduğu anlamda kendinde-varlık değildir. Hem üstlendiği rolün gereklerinin bilincinde hem de “ne ise o olduğu” durumu hiçleyeceğinin bilincindedir. İnsan varlığı olmadığı şey olduğunun bilincindedir. O halde kendini aldatma davranışı insan gerçekliğinin hiçleyici özelliğinden dolayı mümkündür.

¹⁰⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 95

¹⁰⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 107

Sartre'a göre kendini aldatma davranışı içinde olan, içinde bulunduğu durumun öyle olduğuna kendini inandırır. Bilinç, yapısı gereği kendini aldatmayı seçtiği şey her ne ise onu bilir ve öyle değilmiş gibi davranarak kendini aldatmayı seçer. Ancak öyle olduğuna inansa da bilinç inandığını bilir ve inandığını bildiği için de inanmaz. Çünkü bilinç yapısı gereği inandığı şeyi hiçleyendir. Bu durumda kendini aldatma davranışı Sartre'ın insan gerçekliğinin bir parçasıdır. "Bilinç bir şeyin bilincidir" ilkesi gereği öyle olduğuna inanılan şey inanılan şeyin bilinci olduğundan dolayı kendini aldatma bir seçimdir. Hiçleme edimiyle özgürlüğünü ortaya koyan bilincin varlığından dolayıdır ki kendini aldatma davranışı kendi-için varlığın bir özelliğidir.

Kendi-için varlığın varlığa mevcut oluşu, aynı zamanda onun hiçleyici ediminin gerçekliğidir. Varlığa mevcut oluşundan dolayıdır ki, kendi ile varlık arasına hiçlik olarak sızar. Kendi-için-varlık ya da bilinç hem yansı hem de yansıtandır. Hem varlıkta yansıyan hem de varlığı yansıtandır. Kendini gören ve görünür kılandır. İnsanın kendi olması kendi kendisiyle örtüşmemesidir. Kendi kendisiyle örtüşmeyen olarak da hiçliğin temelidir. Bilincin hiçleme edimiyle yakalamak istediği kendi'dir. Bilinç varlığı olarak insan kendisiyle özdeş olmadığı için sürekli oynak bir dengede durur. İnsanın dünya içindeki gerçekliği, kendine mesafeli oluşu, bir mekân içinde ve belli bir zaman diliminde gerçekliğini yaşayışı, bu gerçekliğin içindeki çatışmaya dayalı ilişkiler, oynak dengeyi oluşturan hiçlik ilişkileri olarak kendi-için varlığın kendine mevcut olarak kendisi olmasıdır.

Hiçliği varlığa getiren bilinçtir. Bundan dolayıdır ki hiçliğin kendi başına bir varlığı yoktur. Kendi-için hiçlik oluşuyla değiştiren değişen, sarsılan sarsan, varlıkta gedik açarak özgürlüğü var kılandır. Kendi-içinin varlıkta belirişi hiçliktir. Özgürlüğü mutlak kılan hiçlik "varlığa varlık aracılığıyla gelen ve varlığa sahip olmaksızın devamlı olarak varlık tarafından desteklenen mutlak bir olaydır."¹⁰⁹ Varlığın varlık tarafından sorgulanması özgürlüğün mutlak oluşundandır. İnsan doğuştan özgürlüğe mahkûm olarak, özgürlüğünü yaşayacağı yolu hiçliği varlığa getirerek yürür.

Kendi-için varlığın hiçliği varlığa getirişi iç olumsuzlama ve dış olumsuzlama şeklinde gerçekleşir. İç olumsuzlama kendi-için ile varlık arasında kurulan olumsuzlamadır. Örneğin "ben bu masa değilim" dediğimde yaptığım iç

¹⁰⁹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 131

olumsuzlamadır. Burada hem masanın bilinci hem de masa olmayan olarak ben'in bilinci vardır. Dış olumsuzlama ise kendi-içinin iki varlık arasında kurduğu olumsuzlama ilişkisidir. “Masa, kahve fincanı değildir” bir dış olumsuzlamadır. Burada hem masanın hem de kahve fincanının ne olduğunun bilinci vardır. Her iki olumsuzlama da varlıkla kurulan hiçlik ilişkisidir. Kendi-için varlığın varlıkla kurduğu teğetlik mesafe durumu bir hiçlik ilişkisidir. Varlıktaki çatlak iki eğrinin birbirine teğet olduğu nokta gibidir. Dolayısıyla kendi-içini kendinden ve varlıktan ayıran mesafe hiçtir. Bu hiçlikten dolayıdır ki mutlak özgürlük vardır ve kendi-içinin varlıkta belirişi mutlak olaydır. Böylelikle Sartre'ın özgürlük düşüncesinin nirengi noktası olan hiçlik kavramının incelemesine geçerek insanın hiçlikle anlam kazanan özgürlüğünü analiz edelim.

2.3. Özgürlüğe Giden Yol: “Hiçlik”

Daha önce de ifade edildiği gibi varlığın varlık tarafından soru konusu yapılması bilinçle gerçekleşir. Bilinç hiçliktir. Bilincin hiçlik oluşu onun hem düşünümsel düzeyde hem de düşünüm öncesi düzeydeki varlığıyla ilintilidir. Düşünümsel bilinç aşkın olanın alanına yönelir. Düşünüm öncesi bilinç ise kendinin bilinci olarak vardır ve düşünümsel bilince de kaynaklık eder. Descartes'in düşünümsel *cogito*'su, zihnin şüphe yöntemiyle ulaştığı gerçekliktir. Ancak Descartes'de insanın “düşünüyorum o halde varım” sonucuna ulaşması için bir beden ve zihnin varlığı yeterlidir. Sartre ise *cogito*'nun gerçekliğini kabul etmekle birlikte, insanın karşısına düşünmeyi devindiren başkasının varlığını da koyarak “varım o halde düşünüyorum” biçiminde bir vurgulama yapar. Dolayısıyla “Ben, bir varlıktır. Onun matematik gerçeklerden, anlamlardan ya da uzamsal-zamansal varlıklardan kuşkusuz farklı ama onlar kadar gerçekliği vardır. Kendisi ortaya aşkın olarak çıkmaktadır.”¹¹⁰ Böylelikle bilincin tanıklığında varlığın bağrında bir kurtçuk gibi duran hiçlik ilişkisiyle insanın özgürlüğü gerçekleşir. Sartre'ın varlık anlayışında hiçlik varlıktan önce değildir; “hiçlik, varlığını varlıktan alır.”¹¹¹

Sartre'ın varlık anlayışının temeli olan iki varlık alanı, kendinde-varlık ve kendi-için-varlık alanı arasında kurulan ilişki insan davranışına dair bilgiyi içerir. İnsan gerçekliği dünya içinde varlık olarak bu iki varlık alanının ilişkisinde ortaya çıkar.

¹¹⁰ Sartre, *Ego'nun aşkınlığı*, s. 61

¹¹¹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 59

Kendinde-varlık dünyanın varlığıdır. Kendi-için-varlık ise kendinde varlığın hiçlenişidir. Öte yandan kendi-için-varlık bilinç varlığı olarak insana tekabül eder. Bilincin aşkın olana yönelimi hiçleyici bir edimdir. İnsan davranışlarına bakıldığında görülen bu sorgulayıcı tavidir. Dolayısıyla sorgulayıcı tavır sorgulayan ve sorgulananı var sayar. İnsan, bilinç varlığı olarak varlığı sorgulayan, fenomenin varlığı ise sorgulanandır. Sorgulamada insana açılan ise sorgulanan şeyin varolma tarzlarıdır. Sorgulama tavrı karşısında alınacak yanıtlar hem olumlu hem olumsuzdur. Olumlu yanıtlar varlık doluluğuna gönderirken olumsuz yanıtlar kendisiyle özdeş olmayan varlığa göndererek hiçliği varlığın bağına taşır.

Kendi-için varlık, kendisiyle özdeşleşmeyen yapısı gereği bu hiçliktir. O, dünyaya atılmış olarak ve bir durum içine bırakılmış olarak vardır. Kendisini durum içinde bulduğu koşullar olarak coğrafya, ırk, statü vb. bir nevi hiçlenecek olan kendinde-varlık özelliği gösterirler. Kendi-için-varlık olarak bilinç, içinde bulunduğu durumda dünyanın çağrılarını olumsuzlayarak yine durum içinde özgürlüğünü gerçekleştirerek varolur. Dünyaya anlamını verecek olan bu olumsuzlayıcı tavır alışdır. Kendi-içinin kendine mevcut oluşu, olumsuzlayıcı tavrı gerçekleştireceği çatlağı kendinde taşıyor oluşu ileler. Bundan dolayıdır ki varlığı kendisi için soru ve sorun olandır. İnsan-dünya ilişkisi olumsuzlama ile kurulur.

Sartre, hiçliğin varlıktan devşirildiğini bir örnekle dile getirir. *Pierre* ile kafede buluşmak üzere sözleşiyorum. Sözleştiğim saatten yarım saat geç kafeye varıyorum. Kapıdan içeri girdiğimde gözlerim *Pierre*'i arar. kafeyi gözlerimle tararım, fakat *Pierre* orada değil. Varlığa dair ilk hiçlemeyi kafedeki fon üzerinden gerçekleştiririm. Gözlerim *Pierre*'i ararken ilk olarak kafedeki masalar, sandalyeler, bardaklar, fincanlar, arka planda çalınan müzik silikleşerek hiçleşir. Hemen ardından *Pierre*'in kafede olmadığını söylerim. *Pierre* varlık-olmayan olarak kafede mevcut. Bu durum Sartre'ın ifadesiyle "namevcut bir mevcudiyet" olarak varolur. *Pierre* namevcudiyetiyle kafeye musallattır. Böylelikle varlığa dair olumsuzlama yargısı varlık üzerinden değil varlık olmayan üzerinden taşınır. Olumsuzlama yargısı varlık-olmayan tarafından koşullanıp desteklenmiş olur.¹¹²

¹¹² Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 52-53

İnsan tarafından duyumsanan olumlu gerçeklikler yapılarında olumsuzlamaları barındırırlar. Bu gerçeklikler özgür bir varlık olarak varoluşunu yürüten insanın karşısına çıkan olumlu-olumsuz bütün durumlardır. Öyle ki Sartre bu gerçekliklerin olumlulukla dolu olsalar da “yine de, olumsuzlamayı, kenarlarının netlik koşulu olarak, onları oldukları şeyde tutan durduran şey olarak tutan gerçeklikler ile olumlulukları bir hiçlik deliğini gizleyen bir görüntüden ibaret olan gerçeklikler arasında, bütün ara durumlar mümkündür”¹¹³ diyerek ifade eder. Olumsuzlama mutlak özgürlüğü yaşanılır kılan insan edimi olarak vardır.

Sartre düşüncesinde determinizme yer olmayışının sebeplerinden biri de insan gerçekliğinin olumsuzlama ile değiştirilebilir olmasında aranabilir. Suyun yüz derecede kaynadığını tespit eden de bilincin tanıklığıdır. Nitekim aya giden tanık bir bilinç suyun kaynama noktası ile ilgili farklı bir gerçekliğe tanıklık edecektir. Hüzünlü bir insan, hüznüne sebep teşkil eden can sıkıcı durumları olumsuzlama ile bertaraf edilebilir olarak idrak eder. Yaşanan her şeye bilinç varlığı olarak anlam verip onları değiştirip dönüştürmek, olumsuzlamanın bilinciyle gerçekleşir. Ancak her durumda varlık tarafından taşınan hiçlikle olumsuzlama mümkün olur. Kuşatılmış olduğu dünyanın gerçekliklerini hiçleyerek seçimde bulunma girişimi insanın özgürlüğünü gerçekleştirme girişimidir. Böylelikle insan kendini gelecekte bekleyen ve gelecekte gerçekleştiren bir proje olarak varolur. Oysa determinizm insanın özgürlüğünü gerçekleştirmesi demek olan mümkün olanların hiçlenebilir yanını insana göstermeyen, insanı bulunduğu psiko-sosyal koşullara bağlayan ve bu şekilde insanın özgürlüğünü “dikkatini başka yöne yöneltme girişimi”¹¹⁴ olarak engelleyici bir rol üstlenir.

Öte yandan hiçlik, olumlulukla dolu varlıkta da ve varlığın dışında da kavranılabilir değildir. Varlık-olmayanın da hiçleme eylemini kendiliğinden gerçekleştirecek bir özelliği yoktur. Sartre için, “Hiçin kendi hiçmektedir”¹¹⁵ düşüncesi kabul edilebilir değildir. Hiçlik varlıktan ne önce ne sonradır. Ne de varlığın dışındadır. Hiçlik varlığa kendisi de hiçlik olan bir varlık tarafından getirilir. Bu getiriliş tanık bir bilincin varlığıyla oldurulmadır. Bilinç özgürlüğe mahkûm oluşunun farkında olduğu

¹¹³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 65

¹¹⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 87

¹¹⁵ Martin Heidegger, *Metafizik Nedir?*, s.34

içindedir ki kendine karşı içdaralması içindedir. O halde içdaralması nedir ve niçin yaşanır?

Bilinç varlığı olarak insan özgür ve sorumlu bir varlık olduğunun bilinciyle içdaralması yaşar. Heidegger'de "Varolanın raydan çıkması esnasında yaşanan korkuyla hiç açığa çıkarken,"¹¹⁶ Sartre'a göre, korku yaratan durum karşısındaki karar anı ya da insanın kendine karşı tavır alışı, karar anının sürekli yenilenerek korunması gerekliliği insanı içdaralması içinde bırakır. İçdaralması, bilincine varılmış korkudur. İçdaralması durumunu yaratan her ne ise, bu o durumun bilincine varıldığıнын ifadesidir. Dolayısıyla içdaralmasından kaçma davranışı, insanın kendisini içdaralması olarak belirlemesi ve belirlediği bu durumu hiçleştirmesidir. Bu durumda söz konusu olan içdaralmasından kaçmak değil, kendini aldatmayı seçmektir. Kaçmaya çalışılan ise aşkın bir bilincin özgürlüğünün görülmek istenmemesi bir başka deyişle varoluşun özü öncelediğinin bilincine varılmış olunmasıdır. Çünkü doğuştan bir öze sahip olduğunu kabul ederek yürümek daha risksiz ve güvenli bir alandır. Oysa insanın belirlenmemiş olduğu düşüncesi, tüm sorumluluğun insanın omuzlarına yüklendiği, kesinsizliğin, güvensizliğin alanıdır. İnsan bu içdaralması içinde özgürlüğü ya reddeder ya da hiçleme edimiyle özgürlüğe yol verir. İnsanın kuşatıldığı olumsuzlukla yüzleşmesi için, özgürlük bu olumsuzluğu hiçlemelidir.

O halde olumsuzlama yargısının varlık-olmayan tarafından koşullanıp desteklenmesinden ne anlayabiliriz? Bilinç varlığı olarak insanın hiçleme edimini varlık üzerinden devşirerek gerçekleştirmesi, insanın içinde bulunduğu her durumu değiştirip dönüştürecek özgür bir varlık olduğunun göstergesidir. İnsan kendini dünyada bir durum içinde bulur. Bu durumun bir kendinde varlığı vardır. İnsan, kendisini içinde bulunduğu durumun yapıcısının insan olduğunun farkına vardığında kendisi tarafından da değiştirilebileceğini bilir. Bir başka deyişle angaje olduğu dünyanın kendinde varlığı değiştirilemez değildir. İnsan içinde bulunduğu durumu yok sayarak ya da hiçleyerek yeni bir durumu var edebilir.

Sartre, insanın durum içinde varlık oluşunu ve insanın ancak durum içinde özgür oluşunu ciddi adam zihniyeti üzerinden anlatır. Ciddiyet ruhu taşıyan adam angaje olduğu dünya tarafından belirlendiğini düşünür. Onun için kendini içinde bulunduğu

değerler verili ve değiştirilemezdir. Oysaki insanın kendisini içinde bulduğu değerler dünyasının verili bir yanı olsa da bu değerler mutlak değildir. Mutlak olan, değerleri değiştirecek olan insanın mutlak özgür bir varlık olarak içinde bulunduğu değerler dünyasını değiştirecek olduğudur. Böylelikle içinde bulunulan durumun kendinde varlığı hiçlenerek özgürlük gerçekleştirilir.

Hiçliğin varlık üzerinden taşındığına dair bir başka örnek “tahribat” sözcüğü üzerinden verilir. Bir tahribatın “tahribat” olarak adlandırılabilmesi için bu tahribata tanık olan bir bilincin varlığı gereklidir. Depremden önce ve depremden sonra ilişkisini kurabilecek bir bilinç varsa eğer deprem ve depremin yarattığı tahribat kavranılabilir. Bilinç varlığı olarak insan kırılabilir bir yapıya sahiptir. Bu kırılabilirlik özelliği kendi-için varlığın özelliğinden gelir. Hiçlik kendi-için varlıktaki teğetlik mesafeden ya da çatlaktan dünyaya sızar. Bu durum kendi-için varlıkla özdeş kabul edilen bilinç varlığı olarak insanın kırılabilir bir yapıya sahip olduğu anlamına gelir. Bu durumda kırılabilirliği ya da tahrip edilebilir olma özelliği insan var olduğu için vardır. Depreme dayanıklı yapıları yaparak ya da yapmayarak değişimi yaratan insandır. Eğer depremden dolayı yapılar hasar görebiliyorsa bu bir özelliği de eksiklik olan insanın onları hasar görebilecek şekilde inşa etmesinden dolayıdır. Depremin coğrafi olarak yaptığı değişiklikler de yine insanın tanıklığında gerçekleşir ve yıkıcı olarak nitelendirilir. Dolayısıyla tahribatın var olması bilincin tanıklığına bağlı olduğu gibi tahribat olarak belirlenen durumun hiçlenerek tahribatın zararlarının ortadan kaldırılabilmesi de bilincin varlığıyla mümkündür.

Öte yandan Sartre’da zaman kavramı daha önce de ifade edildiği gibi bütünselliğinde incelenir. Bir başka deyişle geçmiş, şimdi, gelecek birbirinden tamamen bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilmez. İnsan kendinin ötesinde olan bir varlık olarak sürekli aşış ve oluş halindedir. Şimdi, kendini gelecekte bekleyen geçmiştir. Geçmiş zaman, geçmiş olmasından dolayı bir kendinde-varlık özelliği kazansa da, insanın, hiçliği dünyaya getiren varlık olarak geçmişini hiçleyebilmesi mümkündür. İnsan geçmişte kalmış, yaşanmış bir durumun kendinde-varlığını ortadan kaldıramayabilir ancak o duruma yeni bir anlam yükleyerek ya da o durumun yarattığı etkiyi olumsuzlayarak geçmişin şimdiye etkisini değiştirebilir. Özellikle insanın geçmişte yaşadığı travmaların yıkıcı etkisini bilincin hiçleme edimiyle ortadan kaldırabilmesi mümkün görünmektedir. Çünkü, “mümkün, her şeye rağmen kendi-

içinin anlamıdır.”¹¹⁷ Sartre’ın mutlak özgürlük düşüncesi insana, “geçişler, oluşumlar, dönüşümler”¹¹⁸ yaratan varlık olarak bunları hiçleme imkânını vermektedir. İnsanın kendi özgeçmişini hiçleyebilmesiyle özgürlük gerçekleşir. Bilinç varlığı olarak insanın özgürlük bilincine varması ise zamanın bütünselliğini oluşturan geçmiş, şimdi ve geleceğin hiçlikle ayrıldığı kavrayışında içdaralması ile yaşanır. İçdaralması yaşayan bilinç, içdaralmasını yaşadığı durumu değiştirebilecek özgür bir varlık olduğunun kavrayışıyla hiçleyici bir tavır alıp özgürlüğünü gerçekleştirir.

Nitekim Sartre’dan hareketle denilebilir ki bir insan Sakıp Sabancı’nın torunu olarak dünyaya gelmeyebilir. Bir çobanın çocuğu olarak da dünyaya gelebilir. Ancak her iki durumda da insan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak gelecekte ne olmak istiyorsa onu olabilir. Bu örnekte nedensellik izafe edilen ekonomik koşulların direkt olarak konulan hedefe ulaşmada ayrıcalıklı ve sonucu önceden belirleyici bir gücü yoktur. İnsanın özgürlüğünü içinde bulunduğu zor koşullar etkileyebilir ancak insan bu koşulları hiçleyerek değiştirme gücüne sahiptir. Koşulların zorluğu özgürlük için engel değildir. Kendi-için-varlık Sartre düşüncesinde bir varlık eksikliğidir. Bundan dolayı sürekli olarak bu eksikliği gidermek üzere bir atılım halindedir. Ontolojik olarak bir iş adamının torunu da bir çobanın torunu da insan olarak bu eksikliği hisseder ve gidermek ister. Bundan dolayıdır ki Sartre, insanı doğuştan özgürlüğe mahkûm eder. Eksikliğin giderilmek istenmesi özgürlüğün yaşanmak istenmesidir. Özgürlük ise bilinç varlığı olarak insanın imkânlarla kuşatılmış bir dünya içinde insan gerçekliğini oluşturmasıdır. İnsan, çevrelendiği imkânları seçimde bulunarak projelendirir. Projelendirilen bir imkân diğer imkânların hiçlenmesiyle birlikte insan için bir başka zaman diliminde hiçlenecek başka bir imkâna dönüşür. İnsan amaçlarına doğru atılım halinde bir varlık olarak içinde bulunduğu koşulları hiçleyerek özgürlüğünü gerçekleştirir.

Sartre’ın ifadesiyle insan “bütünleşmemiş bütünlük” olarak kökeni olduğu hiçlikten dolayı kendiyle bütünlenemeyişin eksikliğini çeker. İnsanın arzu duyan bir varlık oluşu onun eksikliğinin de delilidir. Bu yüzden sürekli olarak kendinin ötesine geçen bir kendini aşış ve oluş olarak var olur. Varlık karşısındaki tavır alışının temeli de bu eksikliklerdir. Kendinde-varlık gibi tam olmayan kendi-içinin eksikliğini çektiği şey kendine yabancı bir parça değil kendini tamamlayacağı eksik parçasıdır. Hiçleme edimi

¹¹⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 269

¹¹⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s.659

bu eksik parçanın yerini bulması içindir. Ancak hiçleyici gerçeklik gereği o eksik parça bulunamayacak olandır. Susuzluğunu gidermek isteyen insanın, susuzluk bilinciyle suyu arayışı ve her defasında yeniden susayışdır. Özgürlük, insanın varlığında ıstırap çeken eksikliklerdir. Hiçlik özgürlüğün ıstırapıdır.

Sartre düşüncesinde başlangıç kabul edilip yola çıkılan özgürlükten dolaydır ki içdarılması özgürlüğe musallat olur. Bu durumda insanın eksikliğini çektiği, gelecekte onu bekleyen kendisine verdiği randevuya geç kalma ya da oraya varamama endişesidir. Mümkün olanlar, insanın eksikliğini çektiği şeye doğru atılımıdır. İnsan eksiklik olduğu içindir ki bilinç hep “bir şeyin bilinci” olarak varolur. Kendi-için ne ise o olarak varolamayacağını bildiğinden dolaydır ki bilinç hep bir şeye atılım halinde olarak varolur. “Varlığın ötesindeki varlığa mevcudiyet olarak”¹¹⁹ öteye geçme edimiyle kendini mümkün olanları kılan, bilinç varlığı olarak insanın kendisidir. İnsan için mümkün olanı belirleyen olumsuzlama özgürlük çiçeğinin açan yapraklarıdır. Olumsuzlama insanı tekrar dağıtmak üzere toparlayan koşuldur. İnsanı bütünleşmemiş bütünlük olarak belirleyen hiçliğin delikleridir.

İnsanın varlıkla kurduğu ilişki olumsuzlayıcı bir ilişkidir. İnsan şimdi ve burada olarak varlığa mevcuttur. Ancak bu mevcudiyet olumsuzlanarak ötesine geçilecek olandır. Bundan dolaydır ki insan hiçliği varlığın bağına getirendir. Hiçlik bir dünyayı var kılmanın, yaşanılır kılmanın, özgür bir yaratımı gerçekleştirmenin imkânıdır. Ancak hiçliği varlığa getiren “bütünleşmemiş bütünlük” olarak insandır. Anlamsız olan dünyaya her dem yenilenmek üzere verilecek anlam somut varolanların olumsuzlanarak soyutlanmasıyla ya da hiçlenmesiyle olacaktır. İnsanın, etrafında olan-biteni algılamış olması onları ötesine geçilen olarak belirleyip değiştirebileceği anlamına gelir. İnsanın gelecekteki varlığı şimdi de kendisine musallat olduğu için olumsuzlayıcı edim vardır. İnsanın kaçış olarak şimdide mevcudiyeti ile gelecekteki varlığı arasında eksiklik ilişkisi vardır. Bu eksiklik insanın kendisidir. Eksik olunan onu gelecekte beklemektedir. Ancak kendi-içinin varlık yapısı gereği, ne ise o olmayan ve ne değilse o olan olarak, kendisiyle örtüşmesi mümkün değildir. Bu örtüşme ancak bir ideal olarak varolabilir. Ancak bu hiçleyici yapıdan dolaydır ki insanın doğuştan özgürlüğe mahkûm olduğu düşüncesi mümkündür.

¹¹⁹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 253

Sartre düşüncesinde zamansallığı dünyaya getirenin insan olması onun özgürlük anlayışının gereğidir. Geçmişin kendinde-varlığı kendinde olmakla bitmiş değildir. İnsan geleceği geçmiş kılarak belirleme yapar ve anlam verir. Özgürlük yürünen yolun başlangıcı olarak kabul edildiği için tomurcuğun gül de saklı oluşu gibi insanın özgürlüğü de geleceğinde saklıdır. İnsanın geleceği geçmişe göndererek kendinde haline dönüştürmesiyle tomurcuk gülün gizilgüçlülüğü olarak görünür. O halde gizilgüçlülük insan tarafından dünyaya getirilir. Bu durumda Sartre'ın özgür insanı da “ötesine geçilmiş geçmiş”¹²⁰ olarak gelecekte oluşturduğu hikayesini geriye dönük olarak yazar ve anlamlandırır. Bunlar insan gerçekliğinin hiçleyici edimiyle mümkün olur. Hiçleyici edim hem bir belirleme hem de bir öteye geçme olarak varlığını sürdürür. Bilinç, varlığı kendisi için soru ve sorun olan varlık olarak özgürlüğünü adım adım örer. İçdarılması bilincin hiçleyici edimle özgürlüğü düşünümsel olarak kavramasıdır. “İnsan gerçekliği yeterince olmadığı için özgürdür, durmadan kendi kendisinden koparıldığı ve olmuş olduğu şey olduğu ve olacağı şeyden bir hiçlikle ayrıldığı için özgürdür.”¹²¹

¹²⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 269

¹²¹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 531

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLİNÇ VARLIĞI OLARAK İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Sartre, mutlak özgürlük anlayışını başlangıç kabul ederek felsefi yürüyüşüne başlar. Özgürlük insanın kendisini keşfedeceği dolayimler bütünüdür. Mutlak özgürlük düşüncesi onun varlık anlayışı temeli üzerinde biçimlenir. Dünyaya fırlatılmış, kendine terkedilmiş insan, dünyanın kendinde-varlığına karşılık kendi-için-varlık anlayışı ile temellendirilir. Kendi-için-varlık bilincin özdeşi olarak insanın gerçekliğini oluşturur. O halde kendi-için-varlık kendinde-varlığın hiçlenmesi olarak insanın dünya karşısındaki tavır alışı belirler. Özgürlük dünya ve insan arasında kurulan ilişkinin nitelikli bir varoluşudur. Bu ilişkinin temel belirleyicisi ise arzu duyan bir varlık olarak insanın gidermek istediği eksikliğidir. Özgürlük, giderilmek istenen bu eksikliklerdir. Bu eksikliğin özelliği ise kendini yapan kaçış olmasıdır. İnsan sürekli olarak kendine koşan ancak kavuşamayan varlık olarak özgürlüğünü yaşar. Bu kavuşamayıştan dolayı hayat anlamsız olsa da, insanın kendine koşuşu demek olan sürekli kendinin bir tasarımı olma durumu, anlamsız olan hayatı anlamlandırması, varolma çabasıdır. Özgürlük, bilincin varoluşunu keşfidir.

3. Bilinç Varlığı Olarak İnsanın Özgürlüğü

Bilinç varlığı olarak insan özgürlüğünü zamansal bütünlükte gerçekleştirir. Sartre'ın zaman anlayışında şimdi, kendi-içinin kaçış formunda mevcut olduğudur. İnsanın dünya içindeki ve buradaki varlığıdır. Buradaki varlık, durum içinde varlık olarak ve durumunu hiçleyerek özgürlüğe doğar. Aynı zamanda hem kendinden kaçan hem kendini kovalayan olarak şimdiyi yaşar. İnsanın orada varlığı ise gelecektir. Kendi-için kendisinin ötesinde ve kendisini aşış halinde, özgürlüğünü, gelecekte kendini bekleyen olarak yaşar. Gelecek insanın kendi mümkün olanlarına doğru yürüyüşü ve içlerinden birinin mümkünleşmesi olarak varolur. Dünyaya terkedilen insanın düştüğü yerden kalkışıdır. İnsanın eksik varlığıdır. Tanrı'nın yokluğunda değer yaratan ya da değerlin özgürlüğe musallat olduğu varlık olarak insanın özgürlüğün ıstırabını çektiği yerdir. Geçmiş insanın kendinde-varlığıdır. Ya da kendi-içinin kendini gördüğü yerdir. Ne ise o olduğudur. Ancak anlamını şimdi ve gelecekte bulunduğu geçmiş zamandır. Gelecek, şimdi ve geçmiş zaman mutlak özgürlüğün varlığıdır. İnsanın kendi-için-kendinde olarak ideal bütünlüğüdür. İnsanın tekrar dağılmak üzere toplandığı

bütünleşmemiş bütünlüğüdür. Zamansallık dünyanın kendinde varlığı ile anlamsız olanı anlamlandırma çabası olarak insan gerçekliğinin özgürlüğü yaşadığı bütünlüktür. “Bu bütünlük asla tamamlanmış değildir, kendini reddeden ve kendinden kaçan bütünlüktür, aynı bir belirişin birliği içinde kendinden koparılmadır, kendini verdiği anda bu kendini verişin esasen ötesinde olan kavranamaz bütünlüktür.”¹²²

Kendi-içinin dünyada belirişinin mutlak olay olarak nitelendirilişi, özgür bilincin hiçliği varlığa getiren oluşuydur. Ancak kendi-için tıpkı kendinde-varlık gibi kendinin temeli değildir. Kendinin temeli olmayan bir varlık da eksik bir varlık olarak vardır. Özgürlüğün mutlak oluşu bu eksikliğin giderilme çabasıdır. Ancak insan “bütünleşmemiş bütünlük” olarak hep bir kendinin ötesinde olarak varoluşu yürüyeceği için eksiklik giderilemeyecektir. Giderilemeyecek bu eksiklik ise insanın özgürlüğüdür. Zira insan tam ve mükemmel bir varlık olsaydı özgürlük gibi bir sorunu olmayacaktı. Hiçleme edimi eksik olan, varlık hiçliği olan bir varlığın özgürlüğünün olmazsa olmazıdır. İnsanın varlık karşısındaki sorgulayıcı tavrı onun özgür bir varlık olarak gerçekliğini oluşturacaktır.

İnsan gerçekliğini hiçlikle oluşturan bilincin kendinde varlığı olumsaldır. Bilinç, kendi-için varlıkta hiçlenen kendinde olarak olumsaldır. Bu olumsuzluğun temeli, insanın kendini düşünen varlık olarak kavrayışı olan *cogito*'dur. O halde insan kendi kendinin temeli olmayan, kendi varlığını açıklayamayan ancak kuşku duyan bir varlık olarak eksikliğini kavrayan ve olduğundan başka türlü de olabilecek olan varlıktır. Eksikliğini gidermek için bilincin aşkın olana yönelimi insan gerçekliğidir. Bu anlamda kendi-için hem kendinin hem de varlığın temelidir. Bu temellendirme bilincin aşkın olana yönelik hiçleyişiyedir. Ancak tanık bir bilinç, kendiyle birlikte varlığı da temellendirir. Kendi-içinin varlık bilinci olan olumsuzluğu onun olgusalılığıdır. Bu olgusalılıktan ötürü kendi-için vardır. Bilinç bu olumsuzluğu hiçleyerek özgürlüğünü gerçekleştirir.¹²³

Bilinç ile dünya arasında bir kaynaşma yoktur. Bilinç bir varlık çözülmesi olarak varlıkta belirir. İnsanın mükemmel arayışı bir varlık eksikliği çektiğinden dolaydır. Olumluluk ve tamlık olan kendinde-varlık alanına karşılık olumsuzluk ve eksiklik kendi-için varlığın belirleyici özelliğidir. Kendi-için varlık, varlık eksikliği çektiğinden

¹²² Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 210

¹²³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 132-136

dolayı kendinde-varlık gibi tam bir yapıya sahip olmak ister. Ancak bu gerçekleşmez bir idealdir. Çünkü bilinç dünyayı alt-üst eden alt-üst oluş olarak bu birleşmenin önündeki engeldir. Bilinç kendinde-varlık ile kendi-için varlığın ilişkisini kuran hiçlik çatlağıdır. Özgürlük bir varlık çözümlenmesi olan bilincin alt-üst oluşuyla yaşanan insanın kendini gerçekleştirme deneyimidir.

İnsanın kendini gerçekleştirme deneyimi, bilincin eksikliğini çektiği şeye doğru sürekli atılım halinde oluşudur. Bu atılım mümkün olanlara doğru bir atılımdır ve “yalnızca eksik bir varlık, eksik olunana doğru varlığın ötesine geçebilir.”¹²⁴ Öteye geçme edimi ise değer ve mümkün olanların varlığının insan gerçekliği içinde oluşturulmasıdır. Bu durum doğuştan özgürlüğe makûm edilmiş insanın, kendisini, kendisinden başka belirleyen bir varlığın olmayışı olarak yaşanır. Tanrı'nın yokluğunda kendisini projelendirecek olan insanın kendisidir. Bu yüzden değer ve mümkün olanlar insanın eksikliği olarak, insana musallat olurlar. Değeri yaratan ve mümkün olanı belirleyen ya da mümkünleştiren ise bilincin bu özgür gerçekliğidir. Değer ve mümkünleşecek olan insanın atılım halinde yöneldiği, eksik olduğudur. Bu eksiklik özgürlüğün ıstırabıdır. Özgürlük insan gerçekliğini oluşturan sancıdır.

Öte yandan insan dünya içinde varlık olarak olumsuzlukla çevrelenmiştir. İnsan dünya üzerinde bir durum içinde vardır. Bu durum, içinde yaşadığı coğrafya, mensubu olduğu ülke, aile, statü, meslek gibi durumları belirtir. Bu aidiyetler olumsal bir özelliğe sahip olarak insanın olgusal yanını oluştururlar. Bu olgusal her ne kadar insanın içinde bulunduğu durumu belirleyici olsa da insan özgür bir varlık olarak içinde bulunduğu bu olgusal durumu hiçleyerek değiştirecek güce sahiptir. İnsan bu olgusallığın içinde kendi varlığının anlamsızlığını ve fazladan oluşunu kavrar. Bu kavrayış hem olgusallığının hem de hiçleyici özgürlüğünün bilincidir.

Bilincin hep bir şeyin bilinci olmasından dolayı kendini aldatma da bir inanış bilincidir. Kendini aldatma insanın her türlü özgürlük projesine dahildir. Bilinç yapısı gereği ne ise o olmayan ve ne değilse o olan olarak varolduğu için insan kendini aldatma davranışı gösterir. Kendini aldatma, öyle olduğuna inanmadır. İnsanın kaçınılmasının mümkün olmadığını düşündüğü şeyden kaçmaya çalışmasıdır. Kendini aldatma edimi kendinde-varlık yapısından kendi-için-varlık yapısına doğru bir kaçıştır.

¹²⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 140

Kaçış olduğundan dolayı kökeninde hiçliği barındırır. İnsanın durum içinde varlık olarak, içinde bulunduğu durumu hiçleyebilmesi, kendisinden kaçış oluşu, kendini gelecekte bekleyen varlık oluşu kendini aldatmayla mümkündür. O halde insanın olduğu şeyden kaçması ve kendisini daha olacak olan olarak varolabilmesi bir başka deyişle özgürlüğün projelendirilmesi de bir kendini aldatma içerir. Kendini aldatmanın amacı “ne değilsem o olmak kipinde kendimi ne isem o yapmak ya da ne isem o olma kipinde kendimi ne isem o yapmamak”¹²⁵ olduğundan kendini aldatma özgürlük projelerime dahildir.

Kendini aldatma tavrında bilincin kendine dönük olumsuzlaması söz konusudur. Kendini aldatma davranışı ne ise o olmayan insan varlığının bir özelliğidir. Örneğin kendime başarılı bir öğretmen olduğumu söylerim. Bilincim yapısı gereği ne ise o olmayan olduğundan dolayı kendimi ancak başarılı bir öğretmen olduğuma inandırırım. Ancak inandığım şey bir aldatma içerdiğinden tam olarak öyle olduğuna inanmam. Dolayısıyla içinde bulunduğum durumdan kaçarak onu yok sayar kendimi başarılı bir öğretmen olacak şekilde tasarlayarak oluştururum. Böylelikle kendini aldatma davranışı özgürlüğümü gerçekleştiren bir dolayımaya dönüşür.

Ancak, kendini aldatma davranışı, angaje olunan dünyayı hiçleyerek değiştirme edimine dönüşebildiği gibi tam tersi bir durum da yaratabilir. Sartre’ın “ciddi adam zihniyeti” dediği duruma bir de bu açıdan bakılabilir. Ciddi adam zihniyeti angaje olduğu değerler sistemini mutlak kabul ederek onları değiştirmek istemez. İçinde bulunduğu durumu bir nevi kendinde-varlığa dönüştürerek o şekilde yaşamayı seçer. Bu durumda özgür bir varoluş değil bağlandığı dünya düzenini mutlak kabul eden sahte bir varoluş gerçekleşir. Kendini aldatma yapısında geçiciliği barındırdığı için insanın buradan özgür bir varoluş devşirmesi mümkün olur. Ancak ciddi adam zihniyeti kendini aldatmanın bu geçici yanına süreklilik kazandırdığı için ya da kendini aldatmayı bir yaşam biçimi olarak seçtiği için, tasarımı kendisine ait olmayan sahte bir varoluş kazanır. Böylelikle kendini aldatmayı sürekli seçen insan dünya karşısındaki sahte tavrını sürekli olumlayarak kendinde-varlığa dönüştürür. “Kendini aldatma içinde yaşamak mümkün”¹²⁶ hale gelir.

¹²⁵ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 115

¹²⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 96

Kendini aldatma davranışında bilincin başkasının varlığıyla karşılaştığı gerilime dayalı ilişkiler belirleyicidir. İnsan davranışlarını belirleyen hem kendi bakışı hem de başkasının bakışıdır. Başkasının da en az bizim kadar saygın olduğunu görürüz. İnsanın başkasından kendisine, kendisinden başkasına gönderilişi bir kaçış oyunu halinde gerçekleşen kendini aldatmadır. Bilincin aşkın alana yönelimiyle karşılaştığı anlamsızlık ve fazladan olma duygusu eksikliği hem kendinde yaşaması hem de eksikliğin onunla birlikte varlığa gelmiş olmasındandır. Bilincin eksikliğini gördüğü kendinde-varlık alanının yanı sıra başka kendi-içinlerin karşılaşma alanı olan başkası-için varlık da insanın eksikliğini yaşadığı yerdir. Başkasının varlığına doğru öteye geçme edimiyle eksikliğini gidermek istediği çatışmaya dayalı ilişkilerin yaşandığı insan ilişkileri bu varlık tarzında görünür olur. İnsanın hem özne hem nesne varlığını duyumsayışı başkasının bakış alanında gerçekleşir. Bakış nosyonunda insanı ne ise o oldurmak isteyen başka deyişle nesne varlığımın kabulüne dair bir dayatma vardır. Başkası kendimi aldatarak yaşamamı talep eder. Bakışla talep edilen, sahip olunmak istenen özgürlüğüdür. Ancak bilinç yapısı gereği buna itiraz eder ve bakışla gasbedilmek istenen özgürlüğü geri alır.

İnsanın kendine bakışını sarsıntıya uğratan, kendine dönük algısını değiştiren bu bakış hem özgürlüğü tehdit eden hem de özgürlüğün gerçekleşme imkânı olandır. Başkasının bakışında insan kendini farklı bir açıdan görür. Başkası insana iyi, yakışıklı, dürüst vs. olmadığını ya da olduğunu gösterendir. İnsanın kendine dönük algısını yeniden gözden geçirmesi ve bu algının bilincine varılması bakışla gerçeklik kazanır. Ben başkası için nesne varlığımı ve başkası da benim için nesne varlığını başkası ile ilişkilerde kavrar. Ben başkası karşısında utanç ve içdaralması içinde özgür bir varlık olduğumun bilincine varırım. İnsanın buradaki olarak kendini durum içinde kavrayışı ve içinde bulunduğu durumu hiçleyişi başkasının varlığıyla mümkün olur. Çünkü başkası beni durum içinde bakılan varlık olarak konumlandırır. Ancak bakılan varlığım ben karar veririm. Başkasının bakışı beni nesne varlık olarak konumlandırır. Ben bu nesne varlığı olmayı redderek varolurum. Ancak bu ilişki karşılıklı bir varoluşu netice verir. Çünkü başkası da benim onu nesneleştiren bakışımı redderek varoluşunu gerçekleştirir. Başkası, karşılıklı bilinçlerin birbirini kavrayışıdır. Dolayısıyla “başkası için varlık

benim insan gerçekliğimin değişmez bir olgusu”¹²⁷ olarak özgürlüğün olmazsa olmaz dolayımıdır.

Bilinç varlığı olarak insan bir ilişkiler bütünü olarak varolur. İnsanın varlığı kurduğu ilişkilerin varlığıdır. Burada ve orada varoluşu kaçış halinde başkasına mevcut oluşuydur. İnsanın başkasıyla kurduğu ilişki döngüsel bir ilişkidir. Benim başkasına önceliğim yoktur. Başkası benim özgürlüğümü ben de başkasının özgürlüğünü sahiplenmeye çalışırım. Böylelikle oluşturduğum tek taraflı değil karşılıklı ve çatışmaya dayalı bir özgürlüktür. Başkasının sahiplenmek istediği özgür bilincimin varlığıdır. İnsan “kovalanan-kovalayan”¹²⁸ olarak kaçış halindeki özgürlüktür. Bundan dolayıdır ki başkasının varlığı yaralayıcı ve özgürlüğü tehdit edicidir. Çünkü insanı bir nesne halinde dondurmak ister. İnsan nesne halinde belirlenmekten hiçlik oluşuyla kurtulur. Dolayısıyla hiçlik özgürlüğün anahtarı olarak belirir. Başkasının özgürlüğünün sahiplenilmesi iki insan arasındaki aşk ilişkisinde belirgin bir hâl alır.

Sartre’a göre aşkın istediği, bilinci esir etmektir. Aşkta sahip olunmak istenen başkasının özgürlüğüdür. Ancak bu güç kullanılarak yapılmak istenmez. Aynı zamanda seven sevdiğini köleleştirmek de istemez. Öte yandan özgürlük başkası ile ilişkiler içinde ve çatışmaya dayalı olarak varolduğu için her iki taraf da güvende değildir. O halde aşkın söz konusu olduğu durumda özgürlük nasıl elde edilir? Aşk ilişkisinde aşık ve sevilen, her ikisi de özgürlüğün aşılabilir sınırı olarak varolurlar. Aşılabilen aşkınlık olarak birbirlerini oluştururlar. Birbirlerini tehlikeye atacak bakışı üzerlerinde hissetmezler. Dünya birbirlerinden hareketle anlam kazanır. Aşkın söz konusu olmadığı başkasıyla ilişkide varoluşlarımız başkasının karşısında tehlike altındadır. Oysa aşk ilişkisinde varoluş güvenceye alınmış ve doğrulanmıştır. Oysaki aşkın söz konusu olmadığı başkasıyla ilişkilerde varoluşsal kaygı duyulur. Çünkü varoluş karşılıklı bir çatışma ile yürür. Dolayısıyla sürekli güncellenmeyi talep eder. İnsan kendini güvencede hissedemediği ilişkiler ağı içinde yaşar.¹²⁹

Ancak aşkın geçici olarak güven veren atmosferi dağılıp, ne zaman ki sevilen, aşğını başkaları arasında bir nesne olarak algılamaya başlar, o zaman sevilen *bakış*’a dönüşür. Bu durumda aşık, nesne varlığını yeniden duyumsar. Nesne varlığından

¹²⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 354

¹²⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 444

¹²⁹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 453-454

kurtulmanın yolu, nesne olmayı kabul ederek ve göze alarak, aşık, sevileni baştan çıkarma girişimiyle başkasını kendine mal eder. Sevileni baştan çıkarma girişimiyle sevilen başkasının bakışını büyüler. Bu durumda aşk ilişkileri tam bir çatışma alanına döner. Baştan çıkarma girişimiyle beni aşan aşkınlığı yönlendiririm. Kendimi ötesine geçilemez olarak konumlandırırım. Böylelikle aşılabilen sonlu varlık olmaktan sıyrılırım ya da dünya ile özdeşleşirim. Kendimi ötesine geçilemez olarak öneririm. Bu, başkasının kuşatılmasıdır. Ancak bu durum, aşığın mutlak varlık doluluğu karşısında, kendini hiçlik olarak kabul etmek suretiyle tutsaklaştırmak zorunda olan sevilen başkasının özgürlüğünün rızası olmadan bir anlam taşımaz.¹³⁰

Âşık hem seven hem de seilmeyi talep edendir. Sevmek için de başkaları arasında sevgilisi için özel olmak, sevgilinin mutlak anlamda seçimi olmak ister. Bundan dolayı sevilen başkasının rızasını almak için âşık, baştan çıkarıcı bir dil kullanır. Bu dil sevileni büyülemeyi hedefler. Ancak bu büyüleyici dilin belirleyicisi başkasının varlığıdır. Kullanılan dile anlamını sevilen özgürlük verecektir. Âşık hiçbir zaman kullandığı büyümlü dilin nasıl bir etki oluşturduğundan emin değildir. Aşığın kullandığı bu dil bir çatışma dilidir. Aşk yalnızca aşığın girişimiyle aşk değildir. Sevilen de sevmek ister ve kendisine yönelen bu dili aşma girişiminde bulunur. Sevilen, aşığın öznelliğine doğru atılımda bulunduğu yani aşığı bir kendinde-varlığa dönüştürerek dondurmayı hedeflemediğinde kendisi de aşığa dönüşür. Sevmek, seilmeyi istemektir. Aşk, “her bir bilincin başkasını kurmak üzere kendi başkallığını koruduğu bir bilinçler kaynaşmasıdır.”¹³¹ Böylelikle âşikler birbirlerinin gerekliliğinin kabulü olan bir dil oluştururlar. Bu dil karşılıklı özneliğin kabulü üzerine oturan özgürlüğün dilidir. Dil başkasının varoluşsal kabulü ve özgürlüğünün açıklanışıdır.

Başkası ile ilişkilerde açıklanan özgürlük bireysel bir varoluş olarak vücut bulur. Aşk da başkası ile ilişkilerde özgürlüğün bir başka dile gelme biçimidir. “İnsanlar özgürdürler ama kendileri bilmiyorlar.”¹³² İnsanlar özgür olduklarını kendilerine eylemleri aracılığıyla duyururlar. Özgürlüğün bilincine varmanın yolu insan gerçekliğinin zamansal bütünlükte varlık karşısındaki sorgulayıcı tavrıdır. Özgürlüğün bilincine varmanın yolu eylemde bulunmaktır. Eylemde bulunmak ise insanın kendinde

¹³⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 455

¹³¹ A.g.e., s. 459

¹³² Jean-Paul Sartre, *Sinekler*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Ataç Kitabevi Yayınları, 1963, s.70

varlığını hiçlemesidir. İnsan her zaman için olduğu şeyden farklı bir varolan olarak kendinin ötesindedir. Bu yüzden eylemlerinin de ötesindedir. Eylemlerini belirleyen, kendini eyleme belirleyen özgürlüktür. Onun özgürlüğüne özgürlükten başka bir sınır yoktur. İnsan özgürlüğü reddedemez. Özgürlüğün reddi insanın “kendini kendinde-varlık gibi kavrama”¹³³ girişimiyle sonuçlanır. Determinist anlayışa özgü olarak nedenlerin insanı belirleyiciliğinin Sartre’ın özgürlük anlayışında yeri yoktur. İnsan amacını belirleyerek kendisini amaca ulaştıracak nedenleri de oluşturur.

Sartre’a göre insanın doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık olması onun özgür olmama şansını elinden alır. Daha önce de ifade edildiği gibi özgürlük içine atıldığı dünyanın kendinde varlığının hiçlenişidir. Kendinde-varlık ne ise o olandır ve insanın kendinde-varlık gibi olması mümkün değildir. Kendisine verili olan her ne varsa onları hiçleyici özgürlükle sarsmak ve yeniden oluşturmak insanın özgür gücüdür. Özgürlük insana dışardan gelmez. İnsan özgürlüğünü kendi elleriyle yaparak ve yaşayarak oluşturur. Özgürlük insanın kendini temellendirme projesidir. Bunun dışında bir özgürlük arayışı beyhudedir. İnsanı belirleyen nedenlerin varlığını ileri süren determinist düşüncenin tersine Sartre düşüncesinde insan özgürlüğe mahkûm olduğu için varoluş özü kurar. İnsanı belirleyen, insanın kendisidir. İnsanı eyleme zorlayan ve özgür bir varlık kılan hiçleyici bilincin varlığıdır.

İnsan özgür bir varlık olduğu içindir ki Sartre düşüncesinde *sâik*, *âmil* ve *amaç* bir varlık doluluğu olarak adlandırılmazlar. “*Sâik*; belirli bir durumun belli bir amaç ışığında açığa çıkması olan, bu amaca ulaşmak için araç olabilen bu belirli durumun nesnel kavranışıdır. Bunun tersine, *âmil* öznel bir olgu olarak, beni belli bir edimi yerine getirmeye iten arzuların, heyecanların ve tutkuların tamamıdır.”¹³⁴ İnsan özgür olarak *sâikleri* amacı doğrultusunda oluşturur. Böyle olduğu içindir ki özgürlük içdaralmasına musallattır. Zira insan bir durumla yüz yüze geldiğinde o anda alması gereken kararın varlığı ve alacağı karardan yalnızca kendisinin sorumlu olduğunun bilinci içinde içdaralması yaşar. İnsanın içine doğduğu koşullara rağmen kendi biricikliğini ortaya koyması gerekir. Bu da ancak “doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık” olarak, içine doğduğu koşullara rağmen varoluşunu gerçekleştirmek suretiyle özünü kurması, kendini yeniden yaratması demektir. Sartre varlık görüşüyle başlangıçta amaç olarak belirlediği

¹³³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, a.g.e., s. 530

¹³⁴ A.g.e., s. 537

özgürlüğün temelini atar. Ne ise o olmamak insanın dayanılmaz yazgısıdır. Yazgısı dayanılmaz olduğu için insan özgürdür. İnsanın içinde bulunduğu düzeni sorgulamadan ve kabullenerek yaşaması özgürlüğün ölümüdür. Çünkü, “alışmak, çürümektir.”¹³⁵

O halde insanın özgür bir varlık olarak yaşamasının yolu, kendini eyleme belirleyen özgürlük olarak *sâik*, *âmil* ve *amaç*'ı belirleyenin kendisi olmasıdır. Sartre'a göre insan ya bütünüyle belirlenmiş ya da bütünüyle özgürdür. O, insanın bütünüyle özgür bir varlık olduğunu söyleyerek yola koyulur. Bu bağlamda Sartre düşüncesinde *istenç* “birtakım amaçlar karşısında üzerine düşünülmüş karar olarak ortaya konur.”¹³⁶ İnsan amacını belirledikten sonra eyleme geçerek ve amaç doğrultusunda nedenleri oluşturarak hedefe varır. İnsanın kendini tasarlaması, belirlediği amaçlar doğrultusunda harekete geçmesiyle mümkün olur. İrade ve tutku insanı belirlemez, insanın özgür bir varlık olduğunu gösterir. Belirlenen amaç doğrultusunda içinde bulunulan olgusallığın hiçlenerek, insanın kendini oluşturma projesi ya da amaçlarını hayata geçirmesi irade ve tutku sahibi bir varlık olarak seçimleriyle mümkün olur. Örneğin İstanbul'un fethinin birtakım sebeplere bağlı olarak gerçekleştiği, görünüşte söylenebilir. Oysaki İstanbul'un fethedileceği düşüncesi amaç olarak ortaya konmuş ve belirlenen amaç doğrultusunda harekete geçilmiştir. Bir başka deyişle İstanbul'un fethi *sâik*, *âmil* ve *amacın*, imkânlarına doğru atılım halinde varolan özgür bilincin varlığındaki birliğidir. Dil öğrenmeyi amaç olarak belirlediğim için dil kursuna yazılırım. Amacım doktor olmaksızın fen ağırlıklı eğitim almayı seçerim. Bir fabrika kurmak istiyorsam ona uygun fizibilite çalışması yaparım. İnsan seçtiği bir amaç doğrultusunda harekete geçmeye karar verdiği zaman ona kendisinden başka yol bulacak da engel olacak da yoktur. O halde insan özgür bir varlık olarak kendisini projelendirir.

İnsan kendisini projelendirirken, onu kendisine karşı ya da özgürlüğüne karşı güvenceye alacak hiçbir şey yoktur. İnsan amaçları doğrultusunda harekete geçtiğinde, oluşturduğu gerçekliğine anlamını veren olarak kaygı içindedir. Özgürlük seçimdir ve seçim de gerilimin varlığıdır. Çünkü insan imkânlarla kuşatılmış bir varlıktır ve bundan dolayı seçim, olduğundan başka türlü de olabileceği için insanda gerilim yaratır. Durum içinde varlığın hiçleyici edimiyle kendimi seçerek bir dünyayı da var kılarım. Ben

¹³⁵ Sartre, *Felsefeye Adanmış Bir Yaşam*, çev. Kenan Sarıalioğlu, 1.b, İstanbul: Omnia, 2013, s. 9

¹³⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 534

seçimlerimi belirlerim ve seçimlerim de beni belirler. Kendim ve dünya seçimlerimle anlam kazanır.

Sartre'ın özgürlük düşüncesi onun varlık görüşünden hareketle anlaşılabilir. Özgürlük kendi-için varlığın gerçekliğidir. Kendi-için bilincin varlığıyla özdeştir. Bilinç hiçliğin dünyaya sızdığı çatlaktır. Hiçlik olduğu içindir ki kendi-için, kendi kendisinin hiçliğini daha olacak olan olarak özgürdür. Bilinç zamansal ve dünyaya aşkın olarak bu özgürlüğü gerçekleştirir. Bilinç her zaman bir şeyin bilinci olarak varolduğu için seçimde bulunarak eyleme geçer. Bu yüzden hiçbir şey insanı belirleyemez, insan eylemleriyle kendisini belirler. Sartre düşüncesinde özgür varolan olarak belirtilen “bilinç olarak zorunlulukla bütün ötekilerden ayrı olan bir varolandır, çünkü ötekiler ancak bu varolan için olarak onunla bağlantı içindedirler.”¹³⁷

İnsanı kendisinden başka belirleyen olmadığı yerde, özgürlüğün zorunluluğunun ve sorumluluğunun kaçınılmaz olarak kesişeceği yer içdaralmasıdır. Başlangıç olarak mutlak özgürlük insandan doğmak için içdaralması içinde sancı çeker. Öte yandan insan hem kendine hem de başkalarına karşı sorumlulukları olduğunun bilincindedir. İnsanın kendine karşı sorumluluğu, Sartre düşüncesinden hareketle söyleyecek olursak özgür bir varlık olduğunun bilincine varması ve bu bilincin sorumluluğuyla eylemesidir. Başkalarına karşı sorumluluk öncelikle başkalarının özgürlüğünden de sorumlu olmasıdır. Bu bağlamda insan ne kendini ne de başkalarını yalnızca bir nesne varlığa dönüştürme hakkına sahip değildir. Çatışmaya dayalı özgürlüğün bilincinde olarak eyleme geçmeli, hem kendi sorumluluğunu hem de başkalarının sorumluluğunu almalıdır.

3.1. Sorumluluk

Sartre'ın mutlak özgürlük düşüncesinde insan doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak belirlenir. Özgürlüğü sorumlulukla bağlanan insan “dünyanın bütün ağırlığını omuzlarında taşır; dünyadan ve varolma tarzı olarak kendi-kendisinden sorumludur.”¹³⁸ İnsan dünyaya atılmış bir varlıktır. Tanrı yoktur, dolayısıyla insanı belirleyen bir değerler düzeninin varlığından da yoksun olarak yapayalnızdır. Buna karşılık hem kendinden hem de kendi dışındaki tüm varlıktan sorumludur. O halde bu

¹³⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 544

¹³⁸ A.g.e., s. 652

sorumluluğun gereğiyle eylemek zorunda olarak yeni bir değerler düzeni kurmalıdır. Ancak kurulacak bir değerler düzeni mutlak değil, her dem yeniliğe ve değişime açıktır. Bu durum insanın sorumluluğun ağırlığını hissetmesinin nedenidir. Hiçbir durumda insanın özgürlüğünden vazgeçme ve sorumluluğundan kaçma şansı yoktur. Zira içdaralması içinde özgürlük ve sorumluluk insanın yakasını bırakmayacaktır.

İnsan dünyada kendisini bir durum içinde bulur. Bu durum onun içinde bulunduğu psiko-sosyal koşulların gerçekliğidir. İnsan bu koşullara rağmen kendini gerçekleştirmek, bu koşulları hiçlemek ve kendini yeniden yaratmaktan sorumludur. Sartre'm özgürlük düşüncesinde her insan, bu bağlamda, biriciktir. "Özgürlük, işte bu niteliğiyle gerçek vatanıdır insanın."¹³⁹ İnsan olduğu ve olacağı şeye yalnızca kendisi karar verir. Onu kendi dışında ve ona yabancı bir şey belirleyemez. İnsanın başına gelen her şey kendi elleriyle yapıp etiklerinin sonucudur. Bu yüzden hiçbir mazerete sığınamaz. Özgürlüğün sorumlulukla bağlanmış olması, bu özgürlüğün sorumluluğunu alabilecek olmasından ileri gelir. Her bilinç bir şeyin bilinci olduğundan, dünyada olup-biten hiçbir şey insan bilincinden bağımsız değildir. "Sahibinin taşıyamadığı bir cinayet, hiç kimsenin cinayeti değildir."¹⁴⁰ O halde sorumluluk bilinç varlığı olarak insanın varolma sorumluluğudur.

Dünyanın kendinde-varlığı karşısında kendini de bir kendinde-varlık olarak duyumsayan insanın yaşadığı bunaltı, kendinde-varlık olmayışının idrakidir. Dünya kendinde-varlığı ile insana kendinde-varlık gibi olamayacağını gösterir. İnsan bütünlüğü dağılmış bütünlük olarak kendinde-varlığı hiçleyişle bir tamamlanma arzusuyla hareket eder. Ancak insan açısından kendinde-varlık gibi kendisiyle bir örtüşme mümkün değildir. Çünkü insan eksikliklidir ve bilinç varlığı olarak hiçliği dünyaya getiren varlıktır. Hiçlik ise insanı sorumlu özgürlüğüne gönderir. Bilincin aşkın ve zamansal oluşu, insanın kendisine mesafe alabilen varlık oluşudur. Bu mesafe hiç kapanmayan hiçlik çatlağıdır. İnsanın eksiklik oluşu eksikliği de dünyaya getiren olarak bu eksikliği ötesine geçerek aşma sorumluluğunu kendisine yükler. İnsan şimdi ve burada varlığını hiçleyerek, gelecekteki orada varlığına doğru atılım halinde özgür ve sorumlu bir varlık olarak geçmişini oluşturur. İnsan oluşturduğu kendi tarihine ve başkalarının tarihine karşı da sorumludur. İnsan bireysel varoluşunu burada ve orada varlık olarak diğer

¹³⁹ Sartre, Felsefeye Adanmış Bir Yaşam, s. 9

¹⁴⁰ Jean-Paul Sartre, Sinekler, s. 99

insanların varoluşunu da var kılarak yazar. Bu bağlamda buradaki ve oradaki varlığından sorumlu olduğu gibi geçmişinden de sorumludur.

Sartre'ın özgürlük düşüncesinde intihar da bir seçenek olarak düşünülebilir. Ancak intihar etmeyi seçmek, intihara götüren koşulların olumsuzlanması demektir. Bir başka deyişle insanın kendisini içinde bulunduğu koşullara teslim etmesi, içinde bulunduğu düzenin kendinde yapısını kabullenmesi demektir. Oysa insan bilinç varlığı olarak içinde bulunduğu düzenin kendindeliğini değiştirip dönüştürecek güce sahiptir. İnsan kendisini seçimleriyle belirleyen bir varlık olarak ya özgürce yaşamayı seçer ya da onu kuşatan, şikayet ettiği ve intiharın olumsuzlanması anlamına gelen koşullara teslim olup intiharı seçer. Her iki durumda da bir seçim söz konusudur. Ancak insan özgür ve özgürlüğünden sorumlu bir varlık oluşunun gereği olarak *sâik, âmil, amaç* birliğini gerçekleştirerek eylemsel planda özgürlüğüne hayat verebilir. Öyleyse insanın varlık karşısındaki duruşu olan özgürlük, insanı kuşatan olumsuzluğun zamansal bütünlükte olumsuzlanmasını gerektirir. Çünkü: “Zaman kemirir ve oyar, ayırır, kaçar. Ve yine ayırıcı sıfatıyladır ki, insanı açısından ya da acısının nesnesinden ayırmak suretiyle sağlar.”¹⁴¹

İnsan başına gelen her şeyden sorumludur. Zira başına gelen her şey onun edimidir. En olumsuz durumlar bile insanın eseri olarak yine insanın üstesinden gelebileceği durumlardır. Barışa ve savaşa karar veren insandır. İçinde bulunduğu koşulları değiştiren de yeniden yapan da yine insandır. Dünyanın herhangi bir yerinde insanlar savaşın kurbanı oluyorsa, bu sadece oradaki insanların sorumluluğu değil savaş tercih eden her insanın sorumluluğudur. Eğer olan-biten karşısında susarak bir kendinde-varlık gibi davranılıyorsa bu özgür ve sorumlu bir varlık olarak insanın yokluğu demektir. Sorumluluğun alınmadığı durumlar karşısında “gayri-insani” nitelmesi yapmak insana dair olan sorumsuzluğu perdeleyerek adlandırmak demektir. İnsanın bu dünyadaki varoluş gerçekliği onun savaşıdır. Savaş her yerdedir. İnsan hem kendiyse savaştadır hem de dünyanın gerçekliği içinde savaştadır. Aslında her iki durum da insanın kendi savaşıdır ve savaş ondan kaçılmadığı için seçimdir. İnsan her seçimiyle tamamlanmak isteyen, bütünlüğü bozulmuş bütünlüktür. Çünkü insanın dünyadaki projesi bir *olmak* projesidir. İnsan gerçekliği bu projenin çilesidir. İnsan çilesinden

¹⁴¹ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 189

sorumludur. Bu çile içinde “tabağı büyük kırar, dayağı küçük yer”¹⁴² düşüncesine Sartre’in sorumluluk anlayışında yer yoktur. İnsan özgür ve sorumlu bir varlık olduğu için hiçbir mazerete sığınamaz.

İnsan her şeyden sorumludur ancak daha önce de ifade edildiği gibi kendi varlığının temeli değildir. Ancak kendi özgür ve sorumlu varlık oluşunun temelidir. Dünyaya bırakılmış olduğu gerçeği bir kendinde-varlık gibi edilgin olduğu anlamını taşımaz. İnsan onu çevreleyen şeylerin var olduğu gibi var değildir. Şeylerden sorumlu olarak ve dünyaya anlam veren olarak vardır. Dünya, insanın kendisinden sorumlu olduğu ve değiştirmek üzere bağlandığı gerçekliktir. Eğer insan varolan şeyler karşısında edilgin bir tavır takınmışsa, sorumluluk almayı reddetmişse bu onun edilgin varolma tarzı olarak seçimidir.

İnsan doğumunu da ölümünü de seçemez. Doğum ve ölüm insanın olgusal yanıdır. Ancak bu olgusallık ötesine geçilmek için vardır. Bir başka deyişle insan doğumuna ve ölümüne projelendirdiği hayatıyla anlam verir. Bu yüzden sorumluluktan kaçamaz. Doğmuş olunan güne lanet okumak, doğmuş olma gerçekliğinin sorumluluğunu kendisinin kılmak ve bu gerçekliği başka bir tarzda üstlenmektir. Çünkü insan, “varlığı varlığının içinde soru olandır.”¹⁴³ İnsan kendinden kaçan kendini kovalayan sorumluluk olarak kendisini gerçekleştirir. O halde insan hem kendi varlığından hem başkalarının varlığından hem de içinde yaşadığı dünyanın varlığından sorumludur.

Öte yandan Sartre düşüncesinde insan hiçliği dünyaya getiren olarak kırılğan bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda dünyanın da kırılğan bir yanı vardır. İnsanı kendine karşı güvenceye alabilecek hiçbir şey yoktur. Benzer şekilde dünyanın da belirsiz, kestirilemez bir yapısı vardır. Dünyanın bu özelliği insan var olduğu için vardır. Bir başka deyişle insanın önüne çıkan engeller insanın dışında onu belirleyen olarak var olmazlar. Zira engellerin, engel olabilmesi tanık bir bilincin varlığını gerektirir.

Sartre’a göre terslik yarattığı düşünülen durumlar insanın etrafını kuşatan araç şeylerin bir özelliği olarak var değildir; insan özgür bir varlık olduğu için vardır.

¹⁴² Jean-Paul Sartre, *Özgürlük Yolları 2 Yaşanmayan Zaman*, çev. Gülseren Devrim, 9.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018, s. 491

¹⁴³ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 655

Örneğin aracımın bir yerden bir yere üç saatte gitmeyi ve orada bir iş sözleşmesi yapmayı hedefliyorum. Yolda arabanın lastiği patlayabilir, heyelan sebebiyle yol kapanabilir ya da bir kaza yapabilirim. Ya da planladığım sözleşmeyi yapmaktan vazgeçebilirim. Tüm bunlar insanın bu dünyadaki *olmak* projesiyle anlam kazanır ve vardır. Engel olarak adlandırılan durumlar insanın özgür olması için değil insan özgür bir varlık olduğu için vardır. Terslik katsayısı ya da insan için öngörülemez olan durumlar hiçlenerek aşılacak için vardır. Çünkü “şeylerin terslik katsayısı, özgürlüğümüze karşı bir kanıt olamaz, çünkü bu terslik katsayısı bizim aracılığımızla, yani bir amacın daha önceki aracılığıyla ortaya çıkar.”¹⁴⁴

İnsanın ve dünyanın bu kestirilemez yanının insanla belirginlik kazandığının idraki insanda içdaralması yaratan bir durumdur. Sartre’ın öznellik düşüncesini içeren ve sorumlulukla bağlanan özgürlük anlayışının kaçınılmaz olarak insana yaşatacağı idrak içdaralmasıdır. İnsanın kendinden, başkalarından ve dünyanın varlığından sorumlu olması durumu onun omuzlarında ağır bir yük olarak varlığını hissettirir. Üstelik insan, kendi gerçekliğini ve bir dünyanın gerçekliğini kurmak anlamında, bu sorumlulukla karşı karşıya ve yapayalnızdır. Böylelikle sorumluluk duygusu hem tikel hem de tümel bir özellik gösterir. Sartre, tümel sorumluluk duygusundan kaçmanın insan için yıkıcı bir etki yaratacağını “ya herkes de bizim gibi yaparsa sonucu nice olur”¹⁴⁵ cümlesiyle vurgular. O halde insanın kendini tartacağı terazi yine kendisidir. İçinde kaçınılmaz olarak yer aldığı her projenin sorumluluğu ona aittir. Sorumluluğunun idraki içdaralması olarak yaşanır. Öte yandan insanın arzu duyan varlık oluşu edimlerinin temelini oluşturur. Arzu duyan varlık olarak sorumluluktan kaçma arzusundan da sorumludur. “İnsan özgürlüğünü de ahlaki sorumluluğunu da bir başkasına devredemez.”¹⁴⁶

3.2. İçdaralması

“İnsan, özgürlüğünün bilincine içdaralması içinde varır; ya da, başka bir deyişle, içdaralması, varlık bilinci olarak özgürlüğün varlık kipidir, içdaralması içindedir ki

¹⁴⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 576

¹⁴⁵ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 43

¹⁴⁶ Sartre, *Başkaldırı Zamanı*, Jean-Pierre Barou, çev. Adnan Kahiloğulları, Ankara: Abis Yayınları, 2014, s. 38

özgürlük kendi varlığında kendisi için sorundur.”¹⁴⁷ Dünyanın kendinde- varlığı karşısında yaşanan bulantı duygusu insan gerçekliğinin dünyaya gelişi demek olan özgür varoluşu gerçekleştirmenin insan idrakindeki karşılığıdır. Sartre, Kierkegaard ve Heidegger’e atıfla korku ve içdarılması arasında bir ayırma giderek korkunun aşkınlık halinde yaşanan, üzerine düşünülmeden kavranan bir duygu olduğunu ancak içdarılmasının düşünümsel bilincin kavrayışı içinde ortaya çıktığını söyler. İnsanın dünyanın ortasındaki kırılğan aşkınlık olarak korku yaşaması kaçınılmazdır. Daha önce de ifade edildiği üzere insan bir seçim durumunda karar anı ile yüz yüze gelir. Bu durum insanın kendisi karşısında ne yapacağına dair bir çıkış yolu bulma gerekliliğidir. Dolayısıyla korkulan durumu değiştirmenin insanın elinde olduğunun bilinciyle içdarılması düşünümsel olarak kavranır.

Sartre’ın özgürlük anlayışında seçimin özerk oluşu belirleyicidir. Bu özerklik her bireyin biricik oluşu gibi seçimlerin de seçimi yapan kişiye özgü koşullarda gerçekleştiğini gösterir. Bu bireysellikten dolayı başkalarının seçiminin alınıp kullanılabilir bir örnek model olması söz konusu değildir. Seçimde bulunmak bir karar anının varlığı demektir. Planlanan sonuç elde edilmese de karar vermek ve seçimi doğrultusunda eyleme geçme gerekliliği insanın içdarılması yaşamasının sebebidir. İnsan ancak özgür bir varlık olarak eldeki verileri hiçleyip ötesine geçerek kendini oluşturur. Bu verilerin hiçlenişinin her birey için özerk oluşu da insanın yaşadığı gerilimin bir diğer sebebidir. İnsanı kendinden başka belirleyen bir varlığın olmayışı insan için içdarılmasının asıl sebebidir.

İnsan mümkün olanlarla kuşatılmış olarak bir durum içinde bulunur. Angaje olduğu dünyada aşkın bir varolan olarak ve aşkın varolanların mümkün gerçekliği karşısında kendini belirler. Bu bağlamda insan gelecek karşısında içdarılması içindedir. İnsan kendini gelecekte bekleyen olarak mümkün olanları hiçleyerek içlerinden birini kendisi için mümkünleştirir. Bununla birlikte diğer mümkün olanların varlığını ortadan kaldıramaz. Öte yandan insan ötesine geçerek mümkünleştirdiği durumda bile sonuçtan emin olamadığı için sıkıntı duyar. Eğer insan hiçlediği verinin sonucundan emin olsaydı içdarılması gibi bir durum söz konusu olmazdı.

¹⁴⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 73

Sartre, gelecek karşısında duyulan içdaralmasına uçurumun kenarında yürüyen insan örneğini verir. İnsan uçurumun kenarında yürürken, uçurumdan yuvarlanıp düşmekten korku duyar. Araç şeylerin nedensellik zincirine bağlı varlığı insanı korkutur. Yürürken üzerine bastığım taş kopabilir ve birlikte uçurumdan yuvarlanabilirim. Ya da yumuşak toprak zemin ayağımın altından kayabilir ve uçuruma yuvarlanabilirim. Bu kendinde şeylerin varlığı dünyanın determinist düzeni içinde vardılar, bana dışardan gelirler ve benim imkânlarım değildirler. Korkulan bu durum karşısında kendimi edilgin hissederim. Sartre'a göre insanın özgür bir varlık olarak bu durum karşısındaki tepkisi düşünümsel olmalıdır. İnsan kendisini tehdit eden bu durumu hiçleyerek kendinden uzaklaştıran olarak varolur. Uçurumun kenarından çekilir, yoldaki taşlara dikkat ederek yürüyecek şekilde önlem alır. Bunlar insanın imkânları olarak var olurlar. Dolayısıyla insan bu imkânlar üstünde etkiyebilir. Ancak bu hiçleyici edimin uçurumdan düşüp ölmekten insanı koruyacağına dair bir kesinlik yoktur. Bu kesinliğin olmayışı insana içdaralması yaşatır. Öte yandan korku yaratmayan bir durum karşısında da insan içdaralması yaşayabilir. Bu bir makama getirilen ve getirildiği makamın hakkını veremeyeceğini düşünen insanın yaşadığı içdaralmasıdır.¹⁴⁸ İçdaralması insanın gelecekteki varoluşudur.

Zamansallığı dünyaya getiren olarak insan geçmiş karşısında da içdaralması içinde olabilir. Örneğin alkolik bir insanın artık alkol içmemeye karar verdikten sonra yaşadığı durum geçmişe dönük bir içdaralması olarak var olur. Alkol almamaya karar vermiştir ancak alkol alacağı bir durumla karşılaştığında verdiği kararın etkisizliğini görür. Aldığı kararı her zaman yineleyerek teyakkuzda olmalıdır. Onu alkolden uzaklaştıracak sebepleri her defasında yeniden düşünmeli, gözden geçirmeli ve kararını yenilemelidir. Düşünümsel olarak ona alkolü bırakma kararı aldırان sebepleri yeniden var etmelidir. Bir başka deyişle kendine karşı uyanık bir bilinçle varolma kararlılığında olmalıdır. Alkol almamaya dair verilen kararın geçerlilik kazanması da kazanmaması da aynı ölçüde mümkündür. Her iki halin de insan için mümkün olduğunun kavranışı insanda içdaralması yaratır. İfade edilen bu durumlar özgürlüğün sorumlulukla bağlantısını da içerirler.

¹⁴⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 77

İnsan dünyada dolaysız olarak bir durum içindedir. İçinde bulunduğu duruma kendisini yansıtarak kendisini tanır. İnsan kendini seçen proje olarak gereksinimlerle dolu dünyanın ortasındadır. Kendisini tanıması bu projelerle mümkün olur. Öte yandan insanın içinde bulunduğu durumda ailenin ya da sosyal çevrenin kendisinden beklentileri vardır. Ciddiyet ruhu insanı, bu beklentileri karşılayarak kendi *ben projesinden* vazgeçer. Düzenin varlığını verili olarak kabul eder ve gerçekliğini ona göre oluşturur. Özgürce girişimde bulunarak dünyaya anlamını vermek yerine anlamın dünyanın mevcut düzeninden geldiğini kabul ederek yaşamayı seçer. Değerlerin verili kabul edildiği dünya içdaralmasına karşı insanın kendisini güvencede hissetmesinin yoludur.

Öte yandan kendi tasarımı olan insan aynı zamanda verili olan durumu hiçleyerek varolur. Onu çevreleyen gereksinimlere anlamını veren odur. Sartre hiçbir şekilde “insanın eylemlerini determinizmin ilmekleri arasına sıkıştırmaz.”¹⁴⁹ Değerleri varedenin kendisi olduğunun bilincinde olarak içinde bulunduğu durumun sorumluluğundan kaçması mümkün değildir. Değerleri dünyadan hareketle kavrayan ciddiyet ruhu insanına karşı değer yaratan varlık olarak içdaralması yaşaması kaçınılmaz olur. İçdaralması özgürlüğün dolayımından geçerek varolduğunun kavranışıdır. Dolayım insanın kendi mümkün olanlarına doğru atılım halinde olduğu dünyadır. Mümkün olanlar ise bir hiçlikle insandan ayrılmıştır. İnsan kendini gelecekte bekleyen varlık olarak orada olamamaktan, kendine verdiği sözleri yerine getirememeye ihtimalinden dolayı da içdaralması içindedir.

Sartre’ın kendini aldatma fenomeni de bilincin içdaralması içinde sığındığı durum olarak var olur. Kendini aldatma, daha önce de ifade edildiği gibi tek bir bilincin varlığında gerçekleşir. Bu durumda bilinç kendinden gizlemek istediği şeyi apaçık olarak biliyor demektir. O halde insan kendini aldattığı durumun bilincinde olarak kendini aldatmayı seçmektedir. Bu seçim insanın özgür bir varlık olarak kendi olma projesinden kaçışı anlamına gelir. İnsan kendini aldatma davranışını öyle olduğuna inanarak ya da öyle olduğunu var sayarak yapar. Sartre’a göre kendini aldatma aynı zamanda iç daralmasından kaçıştır. Ancak içdaralmasından kaçmak da onu

¹⁴⁹ Jean-Paul Sartre, Varlık Ve Hiçlik, s. 575

perdeleyerek yok saymak da mümkün değildir. Çünkü, “içdaralmasından kaçmak içdaralmasının bilincine varmanın bir kipinden başka bir şey değildir.”¹⁵⁰

Sartre içdaralmasının insanı eylemsizliğe sevk etmediğini söyler. Örneğin savaşta askerlerinden sorumlu bir komutan kendisiyle birlikte emrindeki askerlerin de sorumluluğunu üstlenir. Üstlendiği bu sorumluluk onun savaş durumunda en doğru kararı vermesini gerekli kılar. Çünkü vereceği emirle kendisini de emrindeki askerleri de tehlikeye atacaktır. O halde düşünömsel kavrayışla en doğru kararı vermelidir. Üstelik en doğru kararı verdiğini düşündüğü durumda bile sonuçtan kesinlikle emin değildir. Bu durum kaçınılmaz olarak komutanı içdaralmasına sürükler. Ancak içdaralması onu eylemsizliğe değil, karar vererek eyleme götürür. İçdaralması eylemin özgüllüğünün bilincidir.

Öte yandan hayatın içinde üstlenilen rolleri bir oyun şeklinde yerine getirirken de insan içdaralması yaşar. Bilinç yapısı gereği ne ise o olmayan ve ne değilse o olandır. Bir başka deyişle insan bir kendinde-varlık gibi ne ise o olan olarak kendini var kılamaz. Oysa insan, toplumda üstlendiği rollerden dolayı çevrenin beklentileri doğrultusunda bir kendinde-varlık gibi hareket etmek durumunda kalır. Örneğin bir ebeveyn den beklenen yaşadığı kültüre itaat eden bir çocuk yetiştirmesidir. Aksi durumda tepkilere maruz kalacaktır. Benzer şekilde kafede garsonluk yapan biri, garson gibi davranmalıdır. Bir terziden beklenen terziliğine uygun bir davranışlar bütünüdür. Dolayısıyla insan üstlenilen bu rolleri adeta ne ise o olmayı oynayarak yerine getirir. Rolüne uygun davranışlar göstermediğinde bunun toplumda karşılığı hoşnutsuzluk olarak kendisine dönecektir. Sartre’a göre insan “şu mürekkep hokkasının mürekkep hokkası olması, bardağın bardak olması anlamında”¹⁵¹ bir varlık değildir. Üstlenilen rolün ne ise o olan yapısı içinde bir oyun oynar. Zira insan bilinç varlığı olarak oynadığı rolün hiçlenecek yapısının bilincindedir. O halde bir kendinde-varlık gibi davranmak mutlak özgür bir varlık için içdaralması sebebidir.

Sartre, Freud’un *psikanaliz* kuramını, varoluşun açıklanamayacağı ön kabulünden dolayı eleştirir: “Freud’cü bilimcilik onun için kabul edilemez kalır. Sartre,

¹⁵⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 90

¹⁵¹ A.g.e., s. 107

insansal eylemin bilinçsiz bir belirlemeye bırakılmasını reddeder.”¹⁵² Bu bağlamda Freud’un *psikanaliz* kuramına insanın varlık bilinci olarak mutlak özgür bir varlık oluşundan hareketle ve insanın öznel yanına atıfla bakar. Zira ona göre bilinçaltı kuramı insanın eylemlerini yeterince açıklayabilmekten uzaktır. *Psikanalitik kuram* insanın kendini aldatma durumunu da örtbas ederek insana dair bir başka gerçekliğin üstünü örter.

Freud’un ruhsal sıkıntılara açıklama getiren kavramları, *sansür*, *baskılama* ve *direnme* taşıdıkları anlam itibariyle kendilerini ele verirler. Sartre bu durumda sansürleyenin, baskı altına alanın ve direnenin bilinç olduğunu söyleyerek Freud’a itiraz eder. O halde bilinçaltı kuramında bilinçaltına itilerek bastırılan durumların bastırılmış olmaları, bilincine varıldıklarının belirtisidir. Bastırılan durumun bilincine varılmış olmasından dolayıdır ki insanı mutlak özgür bir varlık olarak gelecekte belirlemesi Sartre için kabul edilebilir değildir. Çünkü hepimizin çocukluk yaşantıları bir aileden ve toplumdaki etkiler olarak geçmiştir. Sartre bunları inkâr etmez ve içine doğmuş olan ailenin, toplumun ve çağın etkilerinden ve beklentilerinden dolayı insanın özgür olmadığını da söyler. Ancak insanı bilinçaltı kuramının yaptığı gibi bu etkilerin belirleyiciliğine bırakmaz. İnsan bastırılan durumların bilincine vardığı için etkin bir varolma tarzıyla onları hiçleyebilir ve bastırılan durumların etkilerini ortadan kaldıracaktır.

“Baskıcı bir durumun bu yeni, özgür durumdan yana aşılması, imgelemin iktidarı ele geçirmesini ya da, önceki gerçeğin imgelemimiz tarafından yadsınmasını, hiçlenmesini, gerektirir. Çünkü imgelem gücü sayesinde, hiçbir gerekçiliğin açıklayamayacağı yeni bir an fişkirir.”¹⁵³ Sartre’a göre tamamıyla imgelemin etkisine teslim olmuş bir bilinç, geçmişinde onu etkileyen durumların oluşturduğu nevrotik etkilerden kurtulamayacak, mutlak özgür yanına ters düştüğü için sürekli içdaralması içinde kalacaktır.

Sartre’ın mutlak özgürlük düşüncesi doğuştan insanı özgürlüğe mahkûm ederek zorunlu bir özgürlükle karşı karşıya bırakır. Özgürlük insanın yazgısıdır ve insan içdaralması içinde özgürlüğün bilincine varır. Bu yönüyle özgürlüğün olgusal bir yapısı

¹⁵² Sartre, *Felsefeye Adanmış Bir Yaşam*, s. 105

¹⁵³ Sartre *Başkaldırı Zamanı*, s. 36

vardır. Özgürlük her yerde sınırlarla karşılaşır. Bu sınırlara anlamını verecek olan bilincin hiçleyici gerçekliğidir. Bu yüzden şeylerin terslik katsayısı özgürlüğün engeli değil ötesine geçilecek bir sınır olarak vardır. Şeyler kendiliğinde nötr bir özellik gösterirler. Onları engel ya da ötesine geçilecek sınır olarak anlamlandıran özgür bilincin varlığıdır. Öte yandan özgürlük kendi kendisinin temeli değildir. İnsan özgür olmayı seçmeyen ama seçen bir özgürlük olarak özgürlüğe mahkûmdur. İnsanın özgürlüğe mahkûm oluşu bizi özgürlüğün olgusal yanına gönderir.

3.3. Özgürlüğün Sınırları

Sartre'in özgürlük düşüncesinde özgürlük başlangıçtır ve özgürlüğün mutlaklığı onun olgusalıdır. Özgürlük insanı ve dünyayı kuran gerçekliğin adıdır. İnsan dünyada bir durum içinde vardır. Durumun olumsal ve olgusal bir yapısı vardır. Ancak insan bu yapıyı hiçleyen özgürlük olarak varolur. O halde insanın özgürlüğü durum içinden kaçış halinde varolan bir özgürlüktür. Durumun bu olumsal yapısından kaçış öncelikle durumun kabulü olarak içselleştirilmesini ve hiçlenmesini gerekli kılar. Bu kabul ise öznedir. İnsan özgür olmamakta özgür bir varlık değildir. Özgürlük insanın temel projesidir. Ancak bu proje "dayanak-noktasız-olmak ve tramlensiz-olmak olduğundan, durmadan yenilenmek"¹⁵⁴ zorunda olan bir projedir.

Bu dayanaktan ve destekten yoksun özgürlük projesi her zaman dünyaya angaje bir özgürlüktür. Bu, özgürlüğün aşkın ve zamansal oluşudur. Özgürlük durmadan insan bilincine yağın verilerin paranteze alınarak ötesine geçilmesidir. Özgürlüğün hep seçen bir özgürlük oluşu seçimin de belirlenmemiş oluşudur. Bu belirlenmemişlik, her seçimin bir öncekinin hiçlenişi olmasındandır. Dünya özgürce seçilen amacın doğrultusunda aydınlanır. İnsan kendini seçimleriyle yaparak tanır. Ancak her seçim ötesine geçilecek bir seçim olarak var olduğundan insan seçilmiş olan olarak kendisini konumlandıramaz. İnsana dair bu yönde bir nitelendirme onu kendinde-varlığa dönüştürmek olur. Bundan dolayıdır ki insan kendisini seçimleriyle belirlese de bu durum insan için bir tamamlanma değildir. Dolayısıyla seçim, durmaksızın var olan şey olarak belirir asla insanı tamamlayan değildir. Buna karşılık insan, kendine karşı güvencede olmayan, bütünlüğü bozulmuş bütünlük olarak tamamlanma isteğinin kendisidir.

¹⁵⁴ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 573

İnsan özgür bir varlık olarak seçim ve edimdir. Kendi tasarımı olan insan bu yönüyle tikel projelere hayat vererek global projelerle bütünleşir. İnsan seçim ve edimleriyle global projeleri belirleyen olarak varolur. Global projelerin tikel projeleri belirlemesi söz konusu değildir. Her tikel proje ötesine geçilerek global projeye bağlanır. Böylelikle tikel projenin özgül yapısı global projeler için de geçerlidir. O halde dünya düzeni ile ilgili olarak değişmeyecek bir durum yoktur. Bu yüzdendir ki savaş ve barış seçilebilirdir. O halde insan hem tikel projelerinden hem global projelerinden sorumludur. Her proje dünyanın olumsuzluğunun hiçlenişiyle özgürlüğün olgusallığına bağlanır.

İnsanın terkedilmiş olduğu dünyada etrafını kuşatan olgusallık onun özgürlüğünü engelleyici olarak görülür. Öyle ki insan bu olgusallığa rağmen ancak küçük bir adım atabilir ya da girişimleri sonucunda önemsiz bir sonuç elde edebilir gibidir. İnsan doğduğu coğrafyanın, ırkının, mensup olduğu sınıfın, ait olduğu milletin tarihinin, kalıtımın, çocukluğunda yaşadığı psiko-sosyal koşulların ve etrafını kuşatan şeylerin terslik katsayısının etkileriyle belirlenir gibidir. Var olan her şeyi nedenlere bağlı kılarak açıklama eğilimi insanın özgürlüğünü de bu nedenlere bağlı olarak değerlendirir. Dolayısıyla insanın tam olarak özgür olduğu söylenemezdir. Oysa Sartre düşüncesinde dünyanın bu verili yapısı olan olgusallığı mutlak özgürlük olarak insanın dünyada belirliğiyle vardır ve özgürlük kendisine bir amaç koyan varlığın bu yapıyı hiçlemesi edimdir. Özgürlük var olduğu içindir ki insanı kuşatan verili şeylerin varlığı olması dolayısıyla olgusal yapı engel olarak belirir.

O halde özgürlük, durumun verili yapısını hiçleyerek ötesine geçmek istediğinde birtakım sınırlarla karşılaşır. Bu sınırları aşmak seçimin özerkliği ve eylem özgürlüğüyle gerçekleşir. İnsanın daha önce varlık eksikliği olduğu ifade edilmişti. Bu varlık eksikliğinden dolayıdır ki özgürlük varlığın bağrında bir boşluk olarak varolur. Bu varlık hiçliğini ise varlığa getiren, kendisi de bir hiçleyiş olan insandır. İnsan gerçekliği hiçliği dünyaya getiren olarak her yerde sınırlarla ve direnişlerle karşılaşır. Bu engeller ise özgür seçimle anlam kazanırlar. İnsan dünyada bir durum içinde bulunur. Özgürlük içinde bulunduğu durumun hiçlenişidir. Sartre'a göre "yalnızca durum halinde bir özgürlük vardır."¹⁵⁵ Özgürlüğün olgusallığı özgürlüğün ötesine

¹⁵⁵ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 583

geçerek aydınlattığı veridir. Bu veri; *Benim Yerim*, *Benim Geçmişim*, *Benim Etrafım*, *Benim Hemcinsim*, *Benim Ölümüm* olarak, olgusal durumun hiçlenen yapılarıdır.

Benim Yerim: Varlık olarak ikamet ettiğim dünya içindeki yerimdir. Bununla birlikte beni çevreleyen tek tek varolanların mekânıdır. Bu yer insana özgürlüğü aracılığıyla verilir. İnsan bir dünyaya doğmuş olmakla kendi yerini alır. Öte yandan insan gerçekliği yerini şeylerin ortasında orada-varlık olarak alır. Nesnelere bir yerinin olmasını sağlayan da insan gerçekliğidir. Mekân ve yer bu gerçeklik sayesinde var olur. Bununla birlikte yer değiştirmeyi nesnelere getiren de insan gerçekliğidir. Bu gerçeklik, özgürlük ile olgusallığın münasebetidir.

Sartre'a göre, beni konumlandırmak suretiyle bu yeri benim yerim olarak tanımlayan benim özgürlüğümüdür. İnsan ontolojik yapısı gereği “ne ise o olmayan ve ne değilse o olan” olduğundan dolayı oradaki-varlıktır. Bundan dolayı oradaki-varlıkla sınırlıdır. Aynı zamanda aşkınlığı varsayan bu durumdan dolayı yerimi belirleyen de amacımdır. Benim yerim, amacım ışığında belirlediğim yerdir. Yerim bir nevi sürgün yeridir ancak sürgüne rağmen kendimi güvende hissettiğim yerdir. Yerim, olmak için atılımda bulunduğum henüz varolmayan ama ulaşılacak istenen bir varlığa göre anlam kazanır. Yeri tanımlayan şey amacın ulaşılabilirliği ya da ulaşılamazlığıdır.

Öyleyse yerim, varlık-olmayan ve geleceğin ışığında anlaşılabilirlik kazanır. Orada-varlığımdan dolayıdır ki sürekli olmak istediğim şeye doğru atılımda bulunurum. Bu benim özgürlüğümü var kılan şeydir. Eğer çay içmek istiyorsam, kitabımı gözlerimi yormadan okumak istiyorsam, pencereye doğru dönmem için, bir dostumu görmek istiyorsam ona ulaşmak için aşmam gereken mesafenin yorgunluğuna katlanmam gerekir. Bu aynı zamanda, oradaki-varlığımı var kılan özgürlüğümün katlanmam gereken yorgunluğudur. Orada olmak, ötede olmaktır. Gelecek, kendisine doğru atılımda bulunduğum olarak her yerde devrededir. Amacım ışığında oluşturulan yerim, bütünsel bağlantılarında olduğu gibi tüm ayrıntılarında da sembolik olarak bana bu amacı hatırlatır.¹⁵⁶

Öte yandan yerimin olgusallığı da, amacıma ilişkin özgür seçimim aracılığıyla ve o seçim içinde açığa çıkar. Özgürlüğümle birlikte olgusallığımı da keşfederim. Olmak için atılımda bulunduğum geleceğin her aşamasında, seçtiğim gelecektekenden dolayı

¹⁵⁶ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 588

olgunluğu, güçsüzlük, olumsuzluk, zaaf ve saçmalık olarak görürüm. Olgunsallık, bir amaca anlam kazandıran, özgürlüğümün hiçleyebileceği tek gerçektir. Özgürlük aynı zamanda olgunluğun da keşfidir. Amacım doğrultusunda atılımda bulunduğum şey durumumu aydınlatır. Yerim, kendilerine doğru atılımda bulunduğum değişikliklerden itibaren belirginlik kazanır. Değiştirmek ise tam da benim yerim olan bir şeyi değiştirmektir ki bu, özgürlüğün olgunluğu kuşatışıdır. Eksikliği dünyaya getiren insanın özgürlüğü işgal ettiği yerin sınırlarını belli türden bir eksiklik olarak çizer. Bu eksiklikten dolayıdır ki özgürlük, koyulan amaç doğrultusunda olgun durumu hiçler. İnsan doğduğunda bir yer alır ve aldığı bu yerden sorumlu olarak özgürlüğünü vareder. Bu yerin olgunluğu ise özgürlükle keşfedilir.

Benim Geçmişim: Kendisine doğru atılımda bulunulan amaçla ve daha olacak olduğu gelecekle tanımlanır. Ancak gelecek, olduğu şeyin henüz olmayan hali olduğu için, yalnızca olduğuyla bağlantı içinde düşünülebilir. Dolayısıyla henüz olmayanı aydınlatan da olamaz. Çünkü olmuş olan şey eksiklikler ve ancak eksikliğini çektiği şeyden itibaren bilinebilir. Olanı açığa çıkaran, kendisine doğru atılımda bulunulan amaçtır. Olanın ne olduğunu bilebilmek için, gelecekteki amacı aramaya çıkmak, geriye doğru mesafe alan hiçleyle, olanın ötesinde olmak gerekir. Olan şey anlamını, geleceğe doğru ötesine geçildiğinde kazanır. Olan şey geçmiştir. Geçmiş, hem değiştirilmek zorunda olan şey hem de geleceğin seçimi için kaçınılmaz olan şeydir. Özgürce gerçekleştirilen öteye geçme edimi, geçmişten hareket etmeksizin gerçekleştirilemez. Geçmiş, telafi edilemezliğini gelecek için yapılan seçimden alır. Öteye geçme edimi olarak hiçlediğim ben olma projesi geçmişi oluşturur.

Öte yandan, şimdiki halle her türlü bağlantısını koparan, yalnızca geçmiş olan bir geçmiş varoluşsal açıdan mümkün olmaz. Bir geçmişimizin olması için, onu geleceğe dönük bir proje ile ayakta tutmak gerekir. Geçmiş, bir yerlerden alınmaz. Dünyanın zorunlu olumsal yapısı geçmişi seçmemeyi imkânsız kılar. Sartre'a göre, kendi geçmişini daha olacak olmak bu anlama gelir. Özgürlük, kendisi olduğu varlığın hiçlenişi olmak zorundadır ve bu hiçleme edimiyle kendisi olduğu varlığı var kılar. Geçmiş bir amacın geçmiş olarak seçilişi olduğu ölçüde geçmiş de ancak seçilen amaca göre ne ise odur. Böylece geçmişim, ısrarcı, acil, dayatıcı olarak orada vardır. Ancak bu geçmişin anlamı, insanın amacının özgür projesiyle belirlenir.

Sartre'a göre bir geçmişin zorlayıcı kudreti *a priori* değildir. Geçmiş, zorlama gücünü özgür ve düşünen seçimden alır. Özgür seçim yalnızca geçmişin içeriğinden hareketle karar vermez, geçmişin güncel duruma katılışına göre de karar verir. Geçmiş, kendimi ondan ayırdığım şey olarak vardır. İnsan geçmişe dönmese de geçmiş var olmaya devam eder. Geçmiş, benim artık olmadığım ben olarak vardır ya da benim daha olacak olduğum o varlık olarak vardır. İnsan kendini gelecekte bekleyen geçmiş olarak tarihini oluşturur.

Geçmiş, belirlenen amaç doğrultusundaki seçimle karşı çıkılan olarak insanın kendini ölçmesine yarayan terazidir. Geçmişin hiçlenen yapısı geçmişi yıkmaz. Geçmiş özgürlüğün olumlanması olarak var olur. Sartre bu durumun tersine projesi zamanın reddi olan geçmişiyle bağlantılı olarak yaşayan insanların var olduğunu söyler. Bu insanlar kendilerine sağlam bir zemin bulma arzusundadırlar. Bu yüzden geçmişlerini ne ise o olarak seçer ve kabul ederler. Bu kaçış olan özgür varlıklarının reddidir. Bu durumda insanın özgür bir varlık olarak geçmişini belirlemesi değil geçmişin bu insanları sadakate zorlayarak belirlemesi söz konusudur. İçinde buldukları durumun ideal olduğuna duydukları inançla kendilerini aldatmayı seçerek insanın özgür bir varlık olduğu gerçeğinden kaçarak sahte bir varoluş yaşarlar.

Benim Etrafım: Kendilerine özgü terslik ve kullanılabilirlik katsayılarıyla insanın yerini çevreleyen etrafı vardır. İnsan kendine belirlediği yerle birlikte etrafın keşfini temellendirmiş olur. Özgür eylemleriyle etrafını var ettiği gibi yeni etrafların da ortaya çıkmasını sağlar. Ancak etraf başkalarıyla birlikte paylaşıldığı için yine başkalarının müdahalesiyle değişebilir bir özellik taşır. İnsanı çevreleyen dünyada insanın bulunduğu yere göre araç şeylerin kendilerine özgü terslik ve kullanılabilirlik katsayıları olduğu gibi gizilgüçlülükleri de vardır. İnsan özgür bir varolan olduğu içindir ki bu gizilgüçlüklerini onun için ve ona karşı geliştiren varoluşlarla yüz yüze gelir. Kendisini onların ortasına atılmış olarak bulur. Örneğin, tezimi altı ay gibi bir sürede bitirmek istiyorum. Projeme uygun olarak bir takvim belirlerim. Ancak süreç içinde rahatsızlanabilirim, bilgisayarım arızalanabilir ve bakıma gönderdiğim için yazım süresi uzayabilir. Başıma öngöremediğim bir kaza gelebilir ve kolum alçıya alınabilir. Başlangıçta tasarladığım projeyi planladığım tarihte bitiremeyebilirim. Bunlar benim öngöremediğim durumlar olarak etrafımda cereyan ederler. Tüm bu durumlar benim projemin içinde ve bu proje aracılığıyla tezahür ederler. Bu öngörülemeyen durumlar

tez projem var olduğu için engelleyici bir özellik kazanırlar. Tez projemden dolayı bilgisayarımın arızalanması, kolumun alçıya alınması engel olarak görünürler. Ya da herhangi bir engelle karşılaşmayabilirim ve koşullar uygun olduğu için tezimi planlanan sürede bitiririm. Böylelikle etrafımı, seçtiğim amacın sınırları içinde keşfederim.

Öte yandan seçme özgürlüğü elde etme özgürlüğü değildir. Tez projemi belirlediğim gibi bitiremeyebilirim, yazmaktan vazgeçebilirim ya da tezimi onaylanmayabilir. Bu durumda başaramadığımı kabul ederek vazgeçerim. Bu hem güçsüzlüğümün kabulüdür hem de özgürlüğümün sınırlarının da itirafıdır. Ancak, etrafımda varolan ve özgürlüğümü engelleyici sınırlar projemi engellese de yine seçim bana aittir. Projeden vazgeçme kararı bana aittir. Bir projeden vazgeçerim başka bir projeye hayat veririm. Çünkü insan kendinin tasarımı olan özgürlük olarak vardır. “Belli bir yönde devam etmenin imkânsızlığı bile özgürce oluşturulmak zorundadır; şeylere imkânsızlığı getiren bizim özgür vazgeçişimizdir, yoksa izlenecek davranışın imkânsızlığı bizim vazgeçişimizi kışkırtmaz.”¹⁵⁷

Sartre’a göre, özgür olmak, değiştirmek için özgür olmak demektir. O halde değiştireceğim bir etrafın varlığı özgürlüğüm için gereklidir. O halde etrafımda aşılacak engeller, amacıma ulaşmak için kullanacağım alet şeyler var olacaktır. Aynı zamanda etrafımdaki şeylerin varlığının anlamını belirleyen de özgürlüktür. Özgürlüğün olması için etrafın olumsuzluğunun orada olması gerekir. Özgürlük yapmak özgürlüğüdür. Özgürlük dünyanın kayıtsız olan kendinde varlığının engel olarak görünen çerçevesini oluşturmakla birlikte insanın direnen dünya karşısındaki edimsel zaferidir. İnsan özgür projelerini gerçekleştirmek üzere girişimde bulunduğu anda etrafta bulunan araç şeylerin öngörülemezlik payını da öngörerek hareket eder. İnsanın her projesinde, bir belirsizlik payı öngörülemez olan için korunmuştur. İnsan ben projesi olduğu için engel durumunda başka alternatifleri hayata geçirecektir. Seçen bir özgürlük olduğu için onu hiçbir şey şaşırtmaz. İnsanın her projesi özgül bir proje olarak var olur ve ilerleyen süreçteki değişimlerin imkânını da içerir.

Özgürlük insanı etrafındaki şeylerden ayırandır. Etraftaki araç şeylerin varlığı özgürlüğün hiçleyiş fonunda belirirler ve birbirlerine bağıymış gibi açığa çıkarlar. İnsanın özgürlüğü etrafın kendinde yapısını var kılar. Etraf insanın deneyim alanıdır.

¹⁵⁷ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 601

Şeyler insanın özgürlüğü içinde insanın deneyimiyle keşfedilirler. Zamansallık içinde dünya fonunda belirerek var olurlar. Özgürlük özgür olmaya mahkum olduğundan yani kendini seçmediğinden olumsuzlukla kuşatılmıştır. Bu özgürlüğün olgusalılığıdır. Etrafı oluşturan araç şeyler tüm özellikleriyle durum içinde belirirler. İnsan ancak bir durumda özgürdür.

Benim Hemcinsim: İnsan, imlemlerle dolu bir dünyaya atılmış olarak aynı zamanda bu imlemleri adlandıran ve anlamlandıran olarak varolur. Ancak çoğu zaman bu imlemlerin yönlendirdiği şekilde yaşar. Bu imlemler şeylerin terslik katsayısına ilave olarak insan eliyle oluşturulmuş engeller ya da sınırlar olarak vardırırlar. Yollardaki işaret levhaları bir kişi gibi insanı yönlendirirler. İnsan bu yönergeler doğrultusunda hareket eder. İmlemlerin çizdiği sınırları kabul eder. İnsan elinden çıkma olan bu imlemler, onları yapan insanın amacı doğrultusunda herhangi bir insan gerçekliği olarak beni varederler. Dünya bana bu doğrultuda görünür ve değişime uğrar. Dünyanın bana görünen yüzünü herkese görünen yüzüyle deneyimlerim. Dünyanın bu hali benim özgür seçimim içinde beliren bir durumu göstermez. Bu hal bana dayatılır.

Böylelikle insan herkesle birlikte bir dünyada yaşadığı olgusuyla yüzleşir. Sartre'a göre bu olgunun kendi-için'in ontolojik yapısıyla bir ilişkisi olmadığı gibi kendi-için'in olumsuzluğunun zorunluluğu olan olgusalılık da değildir. Bu olgusalılık, insan kendini gösteren dünyada insanın görünmesiyle birlikte vardır. Anlamı insanın dışında varolan bu olgusalılığın amacı, dünyaya anlamını verenin insan olmadığını kavratmaktır. İnsanın seçen özgürlük olarak bir amaç doğrultusunda kendisine doğru atılımda bulunarak anladığı bir dünya varolduğu gibi dünyadan hareketle kendisine doğru atılımda bulunulan mümkün olanların anlaşıldığı bir dünya da vardır.

İnsanın milliyeti ve türü bu şekilde mümkün olanlar olarak var olurlar. Ancak insan bu mümkün olanları, ötesine geçerek kendisine göre var kılar ve anlamlandırır. İnsan özgür bir varlık olarak bu yapılar karşısında ve bu yapıların ötesine geçtiği için bağımsız bir varlık olarak varolur. Çünkü insan kendisini milliyetinin ve türünün ötesine seçerek kendini belirler. Böylelikle insan başkalarının da olduğu bir dünya içinde belirerek varolur. Başkalarının da anlam verdiği dünya karşısında dünyanın anlamı ona yabancılaşır. Artık sadece kendi gördüğü bir dünya yoktur. Başkalarının bakışının değdiği bir dünya ile karşı karşıyadır. Başkalarının zamansallaştığı bir

dünyada zamansallaşır. İnsan eşzamanlı olarak başkalarıyla paylaştığı dünyanın kavrayışıyla ve başkalarının da belirttiği koşullarda özgür bir varlık olmak zorundadır. Bu durum orada olarak var olan ve insanı sınırlayan bir dünyanın varlığıdır. Özgürlüğün çatışmalı olarak yaşandığı bir dünya ile karşı karşıyadır. “Özgürlük ancak özgürlük tarafından sınırlandırılabilir.”¹⁵⁸ Başkasının bakışıyla karşılaştığı bu dünyada nesne varlığını duyumsayacak ve başkasını aşılmış aşkınlık olarak oluşturmak suretiyle özne varlığını oluşturacak ve özgür olacaktır.

O halde insan dünyanın içinde bir varlık olarak, dünyanın ona görünen yüzüyle ve başkalarının da varolduğu bir dünya karşısında konum alır. Bu konum alıştan itibaren dünyanın görünen yüzünde beliren imlemler de aşılmış aşkınlık olmasından dolayı başkasının davranışları olarak belirirler. Başkasının davranışlarının bu şekilde belirmesinden de insan sorumludur. İnsan dışsallığı hem kendisi için vareden hem de başkasına dışsallığı getirendir. Böylelikle hem kendi özgür projesi olarak varolur hem de başkasının özgür projesinin de dışarda varolmasını sağlar. İnsan kendisini seçerek tarihini oluştururken özgür projeleriyle dünyaya da tarih düşer. İnsan kendisine imlemler halinde görünen dünyayı bu imlemlere anlamını veren olarak konumlandırır. Bu konumlanışla insan bir projeye angaje olmuş başka özgürlüğün nesne davranışını nesnel kurallar olarak belirler ve bu kuralları evrensel geçerlilik olarak var eder. Bu tarihselleştirme özgür bir seçimin sonucu olarak belirir ve insanın özgürlüğünü de sınırlamaz. Çünkü insanın özgürlüğü oradaki dünyada belirirken varoluşu da oradaki dünyada soru halinde belirir. İnsan için özgür olmak, içinde belirttiği tarihsel dünyayı seçmek değil, ne şekilde olursa olsun dünya içinde kendini seçmektir. Her insan yaşadığı tarihsel dönemde ve o dönemin ruhuna göre kendini seçer ve oluşturur. Yaşadığı dönemde tarihselleşir. Sartre, bu noktada, Descartes çağdaş fiziği bilseydi ne olurdu gibi bir soruyu saçma bulur. Çünkü böyle bir soru içinde yaşanan çağdan hareketle Descartes’ın yaşadığı çağa yöneltilmiş bir sorudur. O halde her özgürlük yaşadığı çağa anlam veren olarak vardır.

İnsan nesne başkasıyla karşılaştığı dünyada kendisini olumlayarak ona imlemler halinde görünen dünyayı keşfeder ve içselleştirir. İmlemleri kullanarak kendi özgür amacına doğru onların ötesine geçer. İnsan her zaman verili olan dünyanın ötesinde

¹⁵⁸ Jean-Paul Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 621

varolur. Amaçlarına doğru özgürce ötesine geçilen veriyle bütünleşir ve onu kuran özgürlük tarafından geri alınıp taşınır. İnsan özgür bir varlık olarak ulusal bir topluluğun, bir sınıfın, bir ailenin mensubu olarak bireyleşir. Bunlar insanla birlikte varolan ancak insan tarafından özgürce ötesine geçilerek varolan soyut yapılar olarak var olurlar.

Benim Ölümüm: Ölüm yaşama dair olan her şeyi ortadan kaldıran olarak yaşama anlam veren şey değildir. İnsan bir özgürlük olarak kendine daha gelecek olan olarak vardır. Ölüm, insanın kendini yapışı olan gerçekliği sonlandıran olarak yaşamı anlamsız kılar. Bir anda biten yaşam, sorunları, ötesine geçilmeyen olarak çözümsüz bırakır. Ancak intihar ölmek zorunluluğundan kurtulmanın da bir yolu olamaz. İntihar insanın hiçleyici özgürlüğüne karşıt olarak dünyanın olumlanması anlamına gelir. Dolayısıyla insanın özgür projesine dahil değildir. İntihar yaşamın son eylemi olarak bir geleceği yok ettiği için belirsiz kalır. “İntihar, yaşamımı saçma içine gömen bir saçmalık”¹⁵⁹ olarak var olur. İnsan kendinin tasarımı olan özgürlük olarak hep bir öteyi talep eder. Bu talep yaşayan bir talep olarak ölümü barındırmaz. Ölüm insanın bir imkânı değildir.

Öte yandan ölüm hem insanın beklentilerinin imkânsız yok oluşu hem de başkasının bakış açısının ben olan bakış açısı karşısındaki zaferidir. Ölüm, ötesine geçerek hiçlenilen imkânların hiçlenişidir. Ölüm hiçlenişin hiçlenişi olarak insanı kendinde-varlığa dönüştürür. İnsan öteye geçme edimiyle varolan özgürlük olarak daha olacak olduğu şey olarak varolur. İnsan geçmişini daha olacak olduğundan ölüm halinde geçmiş ortadan kalkmaz ancak kendinde-varlığa terkedilir. Ölüm halinde hayatım bütünüyle vardır. Ancak bilincin oluşturduğu uyumlu bütünlük değildir. Dünyanın hiçlenen kendinde-yapısı kaybolur ve hayatın bütünlüğü sabitlenir. Bu bir anlam yokluğudur. Ancak ölüm halinde anlam, ölmüş yaşamın saçmalığı üzerinden devreye girer. Bu anlam geride kalan başkaları tarafından insanın ölümüne verilen anlam olarak var olur. Ölen kişinin ardından onun hayatına dair değerlendirmeler ölenin olumsal tükenişi üzerindedir. İnsan kendinin özgür projesi olarak zamansal bütünlükte hayata anlam veren olarak vardır. Projesiyle kendini ve başka yaşamları da başkalaştıran olarak hayata anlam verir. Ölüm projelerin şimdiki zamanla bağlantısını keserek ve kendinden doluluğuna kapatarak anlamsızlaştırır. Ölüm insana dışardan

¹⁵⁹ Sartre, *Varlık Ve Hiçlik*, s. 638

gelen olarak “doğumdan hiçbir biçimde ayrılmaz olan ve olgusallık diye adlandırdığımız şey de doğumun ve ölümün özdeşliğidir.”¹⁶⁰

Öte yandan başkası ölmüş kişinin hayatını, aile ortamı içinde ya da tarihsel ortam içinde yeniden kurulan bir yaşama dönüştürür. Böylelikle bazı yaşamlar diğerlerinden tikel bir yazgıyla ayrılır. Buna mukabil bazı yaşamlar da, başkalarından hareketle unutulup giden yaşam yazgısına dönüşürler. Sartre’a göre, unutulmuş olmak, başkalarının belli bir tavrının ve örtük bir kararının nesnesi olmaktır. Unutulmuş olmak, unutulup giden başka geçmişler içinde sonsuza kadar bir yığın öge halinde kavranmaktır. Ancak yok olmak değildir. Başkalarıyla birlikte kolektif bir varoluş halinde oluşturulmak üzere kendi varoluşunu kaybetmektir.

Ölüm ve yaşam arasındaki fark açıktır. Yaşam, hep bir erteleme, özü gereği bir özeleştirici ve bundan dolayı kendini hep bir “henüz değil” gibi tanımladığından veya hep bir değişme olduğundan, kendi kendisinin anlamı hakkında karar verir. Ölmüş yaşam ise tamamlanmıştır ama yine de değişmekten geri durmaz. Ölmüş kişi için bahisler kapanmıştır ve değişimlerinden hiçbir biçimde sorumlu değildir ama onlara maruz kalır. Ölmüş yaşama içeriden bir şeyin gelmesi mümkün değildir, kapatılmıştır, içine bir şey giremez. Ancak anlamı dışarıdan değişikliğe uğratılmaya açıktır. Bir barış elçisinin çabalarını, onun ölümünden sonra anlamlı ya da anlamsız kılacak olan başkasının bakış açısıdır. Başkası ya bu barışa ilişkin çabaları üstlenip onlara devamlılık sağlayacak ya da redderek farklı bir konum alışıyla yola devam edecektir. Böylece ölümün varlığı bile bizi yabancılaşmadan kurtaramaz. Kendi yaşamımız içinde ve başkaları yararına yabancılaşırız.

Ölüm insanın başkalarıyla karşılıklı kurduğu özgürlük ilişkisinde, iki taraftan birini ortadan kaldırarak nihai zaferi başkasının bakış açısına verir. Bu noktada başkası karşısında elde edilen geçici bir zaferdir. Ölmüş olmak artık başkası aracılığıyla varolmaya, hem kendi anlamını hem de zaferinin anlamını başkasından almaya mahkûm olmaktır. İnsanın başkası için varlığı gerçek bir varlıktır ancak ölümden sonra bu varlık adeta başkasının ellerinde kalır. İnsan öldükten sonra başkalarının dünyasında tarihsel olarak yaşamaya devam eder ancak kimseyi aşılmış bir aşkınlık haline dönüştüremediği gibi kendisi ebediyen aşılmış bir aşkınlık olur. İnsanın beklentileri ölümle sonlanır.

¹⁶⁰ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 644

İnsana ne olduğunu amaçları doğrultusunda duyuran varoluşu diye bir şey artık yoktur. Ölüm başkasının bakışının zaferidir.

Öte yandan ölüm insanın sonluluğunu oluşturan ve insana gösteren değildir. Ölüm insanın olgusallığına bağlı olumsal bir olgudur. Sonluluk ise insanın özgürlüğünü belirleyen ve insanı amacı doğrultusundaki özgür projesiyle vareden bilincin özdeşi olan kendi-için'in ontolojik yapısıdır. Bu yapıdan dolayı insan kendini seçerek ve başka mümkün olanlara doğru atılımda bulunarak kendine ne olduğunu duyurur. Dolayısıyla insanın özgürlük edimi sonluluğu yaratma ve kabullenme edimidir. İnsan kendi kendini yaparak vareder ve sonlu kılar. Bundan dolayı da hayatı biriciktir.

Sartre'a göre, ölüm birden çıkagelir. İnsan ölümlü varlık oluşunu başkasında keşfederek görür. İnsan ne ölümü bekler ne onu gerçekleştirir ne de ona doğru atılım halinde olabilir. Ölüm insanın olgusallığının ve başkası-için varlığının bir yüzü olarak var olur. İnsanın doğmuş olması da ölümü de saçmadır. Ancak ölüm olan saçmalık insanın varlığının devamlı bir yabancılaşmasıdır. Çünkü, artık imkânlarım benim değil başkasının olan imkânlardır. Dolayısıyla ölüm, insanın öznelliğinin dışsal ve fiili sınırıdır. Böylece ölüm insanın imkânı değildir. Seçimin seçilen ve kaçan ters yüzü olarak sınır durumudur. Başka yerde ve dışarıda zorunlu olarak varolan kendindedir. İnsanı kuşatan mümkün olanlar karşısında ve mümkün olanlar hiyerarşisinin dışında olarak içselleştirilendir. Ölüm insanın projelerinin içinde ve onların ters yüzü olarak insana musallat olandır. Ölümü insan tarafından imkân kalmamasının imkânı olarak üstlenildiği için sarsıcı değildir. Özgürlüğüm hep var olur. İnsan ölmek için özgür değil özgür bir ölümlü olarak vardır.

İnsanın özgürlüğünün sınırları olan bu yapılar insanın durum içinde varlık oluşunu ifade ederler. İnsanın kuşatıldığı olumsal yapıyı hiçleyerek özgürlüğünü kendisine duyuran olarak vardırırlar. Özgürlüğün de ancak durum içinde yaşanan özgürlük olarak var olduğunu imlerler.

SONUÇ

Felsefe varlık karşısında insanın kendinden yola çıkarak sorularına cevap aradığı yolculuktur. Bu yolculukta varlığın neliği üzerine yoğunlaşan sorular varlık karşısında bir tavır alışla beliren insanın varlığını da içine alarak çeşitlenir. İnsanın neliğine dönük soruların yolu kaçınılmaz olarak insanın özgür bir varlık olup olmadığı yönündeki sorunla kesişir. İnsanı determinizmin bakış açısından hareketle belirlenmiş bir varlık olarak kabul eden görüşlerin ışığında insanın tam olarak özgür bir varlık olmadığı ifade edilir. Bu düşünceye göre dünyanın nedensel zincire bağlı bir yapısı vardır ve insan varlığı da bu yapıdan bağımsız değildir. Bu düşünceden hareketle doğal olarak insanın tam bir özgürlüğünden ya da kendisini belirleyen varlık oluşundan söz etmek beyhudedir.

Özgürlük kavramının tarihsel gelişimin işlendiği bölümde insanın özgürlüğü üzerine yapılan incelemeler ışığında insanın doğuştan bir öze sahip olduğu düşüncesi genel kabul gören düşünce olarak belirmiştir. İnsanın varlığı, içine doğduğu dünyanın nedensel bağlantıları içinde ele alınıp insanın özgürlüğüne dair değerlendirmeler bu çerçevede yapılmıştır. Bu bağlamda felsefe tarihinde belirleyici olan *Platon*, *Aristoteles*, *Aziz Augustinus*, *Descartes*, *Spinoza*, *Hume* ve *Kant*'ın özgürlük anlayışları ele alınıp incelenmiştir.

İnsan yaşadığı çağın ruhundan etkilenir ve yaşadığı çağın ruhunu etkiler. *Sartre* ve *Camus* 20. Yüzyılın iklimini birlikte paylaşmış iki düşünür olarak insanın bilinç varlığı yönüyle özgürlüğünü işlemişlerdir. Yaşanılan yüzyıl sosyo-politik koşullarından dolayı insana güvenin sarsıldığı ve buna bağlı olarak anlamsızlığın belirgin bir şekilde açığa çıktığı bir dönem olmuştur. Her iki düşünürde bu anlamsızlık hali insana dair sancılı bir varoluşu açığa çıkarmıştır. İnsan bilinci kendini kendisinden doğuracak özgürlük sancısı içinde var olmuştur.

Bu bağlamda Sartre'in özgürlük düşüncesi onun ateizminden beslenerek şekillenmiştir. Tanrı'nın yok kabul edildiği dünyada insan "Tanrı'nın doğması için insan olarak kendini yitirir."¹⁶¹ Özgürlük mutlak olarak varolan başlangıçtır. İnsan özgürlüğe mahkûmdur. İnsanın özgürlüğe mahkûmiyeti bir anlamda onun çilesidir. Özgürlük zorunluluktur. İnsan özgür ve sorumlu bir varlık olarak Tanrı'nın yok kabul

¹⁶¹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 720

edildiği bir dünyadan, içindekilerden ve kendinden sorumludur. Bu sorumluluktan kaçamaz ve bu sorumluluğu kimseye terk edemez. Bu şekilde belirlenen özgürlük hiç şüphesiz insanın omuzlarında ağır bir yük olarak belirir. Bireysel varoluş özgürlüğün sorumlulukla bağlandığı noktada yaşanır. İnsan için etrafını saran her şeyin sürekli değiştiği ve kendisi de bu değişimden kaçamadığı için karşılaşmak durumunda kaldığı varoluşsal sıkıntının açıklanır bir yanı da yoktur. Zira “varoluş açıklamaların ve nedenlerin dünyası değildir.”¹⁶² Sartre’a göre varoluş bir doluluktur. Ele gelmeyen, insanın kaçıp kurtulamadığı olumsuzluğun kavranışıdır. Hiçbir zorunlu varlık onu açıklayamaz. İnsanın doğuştan bir özü yoktur. O halde özgürlük düşüncesinde varoluş özü önceler.

Özgürlük, Tanrı’nın olmadığı evrende mutlak zorunluluk olarak belirlenir. Her şeyin yaratıcısı olan bir zorunluluk olarak vardır. Dünyanın anlamsızlığı bu düşünceden hareketle anlam kazanacaktır. “Anlam verilmek istenirse, hayatın bir anlamı vardır.”¹⁶³ Sartre’a göre varolan tek gerçeklik fenomenlerdir. Herhangi bir görünüş gerçeklik ayırımının onun düşüncesinde yeri yoktur. “Eşyanın, görünüşünü aşan bir varlığı yok”¹⁶⁴ düşüncesine uygun olarak varlığı ikiye ayırır. Dünyanın fenomenal varlığına karşılık gelen kendinde-varlık ve insanın bilinç varlığı olarak ele alındığı ve bilincin varlığı ile özdeş kabul edilen kendi-için-varlık. Kendi-için-varlık kendinde-varlığın hiçlenişi olarak varolur. Hiçlik bu iki varlık alanını birbirine bağlayan teğet mesafesindeki çatlak olarak belirir. Bu bağlamda hiçliği varlığa getiren, bilinç varlığı olarak insan gerçekliğidir.

Kendinde-varlık ne ise o olan olarak kendisiyle özdeştir. Olumsuzlukla doludur. Dünyanın olumsuzluğudur. İnsanın baktığında kendini o olmayan olarak duyumsadığı nesnelere varlığıdır. Kendinde-varlık tamdır. Onda bir eksiklik yoktur. Oysa kendi-için-varlık “ne ise o olmayan ve ne değilse o olan olarak” kendisiyle özdeş olmayandır. Tamamlanmamıştır. Eksikliğin dünyaya geldiği varlık kipidir. Bilinçle özdeş kabul edilen ve hiçliği dünyaya getirendir. Kendi-için bilincin varlığıyla özdeş olarak insanın varlığıdır. O halde insan eksiklidir. Hiçliği var kılandır. Tamamlanma arzusunda olan bir varlıktır. Bütünlüğü bozulmuş bütünlük olarak bir Tanrı olma isteğidir. İnsanın arzu

¹⁶² Sartre, *Bulanti*, s. 192

¹⁶³ A.g.e., s.168

¹⁶⁴ A.g.e., s.146

duyan varlık oluşu eksikliğinin delilidir. Bu yüzden varoluş yetkinsizlik olduğundan bunaltıcıdır.

Kendi-için, dünyaya aşkındır. Bu bağlamda zamansallığı dünyaya getirendir. Özgürlük bu zamansal bütünlük içinde var olur. Kendi-için kendinin ötesinde olarak hep bir kaçıştır. Bu kaçış şimdiden kaçıştır. Gelecekte kendisini bekleyene, olmadığı ve daha olacak olduğu varlığa doğru bir kaçıştır. Zamansal bütünlüğü var kılan kendi-için'in kaçış oluşudur. Geçmiş kendini gelecekte bekleyen şimdi olarak projelendirilir. Sartre düşüncesinde zamansal bütünlük döngüsellik şeklinde var olur. Geçmiş, şimdi ve gelecek, zamanın birbirinden ayrı parçaları değildirler. Kendi-için-varlığın özgürlük projesini hayata geçirdiği, özgürlük projesine, mutlak saçmalığa anlam kazandırdığı bütünlüğü oluşturan ard ardalıktır.

Kendi-için'in eksiklik oluşu değerinin onun varlığında dünyaya gelmek için ıstırap çekişidir. Zira Tanrı'nın yok kabul edildiği bir dünyada insan için değerleri yaratacak zorunlu bir varlık da yok demektir. O halde değerleri var kılacak olan kendi-için varlıkla özdeş bilinç varlığı olan insandır. İnsan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak değerleri inşa etmenin sancısı içindedir. Özgür bir varlık oluşunu seçimleriyle belirleyen insan değerlerin de dünyaya gelmesini sağlayandır.

Bundan dolayı Sartre'in ontolojisi insanın özgürlüğünü salt dünyadan hareketle kurar. Kendi-için-varlıkla tasvir edilen insanın varlığıdır. İnsan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak her şeyden sorumludur. İnsan bu dünyaya atılmıştır. Yapayalnız olarak var olur. Kendi elleriyle tasarımıyla kendisiyle ve dünyayla karşı karşıya bırakılmıştır. İnsanın doğumu da ölümü de saçmadır. Özgürlük bu saçmalığı anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Edimleri bu amaca yöneliktir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi insanın bu çabası bitmeyecek bir çiledir.

İnsan da özgürlük gibi kendisinin temeli değildir ancak seçen bir özgürlük olarak kendisini seçimleriyle temellendirir. İnsan hep bir öte olarak var olur. Kendini gelecekte daha olacak olan olarak var olur. Dolayısıyla şimdiden kaçıştır. Kendisi olduğu mümkün olanlara doğru atılım halinde var olur. Bu atılım ya da öteye geçme edimi sonu gelmeyecek olan bir hiçleyiştir. İnsan eksikliğinden kurtulmaya çalışan olarak atılımda bulunduğu imkânları hiçleyerek yetkin olmak ister. İnsan eksikliği dünyaya getiren özgür seçim ve tasarımıdır. Bu yüzden "özgürlük eksiklikle bir ve aynı şeydir, özgürlük,

varlık eksikliğinin somutlaşan varlık kipidir.”¹⁶⁵ Ancak insanın bu eksikliği giderilecek bir eksiklik değildir. Dünyada olmak onun için bir iledir.

İnsanın ilesi özgürlüğünün sorumluluğu olarak var olur. Bu sorumluluk duygusu içdarılması Şeklinde ona musallat olur. Doğuştan özgürlüğe mahkûm bir varlık olarak bilir ki her dem kendisi olduğu projeyi yenilemek durumundadır. Bu yenilenme eylemsel planda gerçekleşen  zg rl ktir.  zg rl k ilesi uzun bir süreçtir. Her insanın özgürlüğünün rengini kendi seçimi belirleyecektir. “Dünya seçilen amaca göre kendini gösterir.”¹⁶⁶ Bu bağlamda Sartre d şncesinde öz, kurulan bir Şeydir. İnsan kendisini eyleme belirleyen olarak ele gelmez, açıklanamaz olarak varoluşunu yaşayandır.

İnsan dünya içinde varlık olarak, dünyadaki varlığını başkalarının varlığında gerçekleştirir.  zg rl k başkalarıyla karşılıklı ilişkilerle gerçekleşen bir olgudur. Başkasının nesneleştiren bakışında kavranan  zneliktir. Bu bağlamda benim özgürlüğüm başkasının bakışından, başkasının  zg rl ğu de benim bakışımdan geçerek hayat bulur. Sartre için herkes herkesin özgürlüğünden sorumludur. Bir başka deyişle insan başka başkalarıyla bir dünyanın sorumluluğunu üstlenir. Böylelikle insanın her tikel projesi global projelere bağlanır. Her bireysel  zg r varoluş dünyanın da varoluşunu biçimlendirir. Kendisine ve dünyaya biçim veren olarak insan hiçbir mazerete sığınamaz. Bu bağlamda insanın vicdan azabı duyması da saçmadır. Çünkü insanın amacı dünyayı aydınlatır. Amaç dünyanın var olmayan biçimi olarak insanın seçimleri doğrultusunda ortaya konur ve dünyanın insana bağlı bir var olma biçimidir.

İnsan özgürlüğe mahkûm olduğundan dünya içinde bulunduğu hal, sürekli bir davacı konumunda olmaktır. İnsan  zg rl k davasını kazanmak için verilen mücadelenin adıdır. Dava zorlu ve sıkıntılı bir süreç olarak yaşanır. İnsanın özgürlüğe mahkûmiyeti “sürekli bir biçimde özgürlük duruşmasında yer almasıdır.”¹⁶⁷ İnsan bu özelliğiyle üzerine yapıştırılmak istenen her etiketten uzaktır. Onu kimse belirleyemez. Dimdik duran, mücadele eden özgürlük olarak kendisiyle ilgili kararı vererek kendisini belirleyendir. “ nemli olan insanı ne yaptığımız değil, onu ne yaptığımızı karşı kendisinin ne yaptığıdır.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Sartre, *Bulantı*, s. 665

¹⁶⁶ A.g.e., s. 570

¹⁶⁷ A.g.e., s. 597

¹⁶⁸ Sartre, *Başkaldırı Zamanı*, s. 66

Sartre'in insana yüklediği bu misyon, onun varoluşsal psikanaliz dediği ve Freud'un genel kabul gören *psikanaliz* kuramına karşı da farklı ve yeni bir bakıştır. Bu bakış geçmişte ne yaşanmışsa yaşansın bunları adını koyarak ve onları kendini belirleyen olarak varlığa getirenin birey olduğudur. Öyleyse bilinçaltına atılarak bastırıldığı söylenen durumlara insanın verdiği anlam bilinçli bir seçimle varlık bulur. Birey, çocukluğunda ebeveynlerinden gördüğü yanlış yaklaşımlar karşısında amacını belirleyen seçimlerle kendisini yeniden var edebilir. Zira bir tepkiyi daha önceki başka bir tepkiyle açıklamaya girişmek nedensel mekanizmaya başvurmak olur. Oysa nedensel açıklamalara başvurmadan insanın ötesine geçmek için atılımda bulunduğu her eylem fenomenal düzeyde kavranılabildir. Bu yüzden aşağılık duygusu yanlış yaklaşımın bir sonucu olmaktan öte insanın farklı çözüm bulmaktan vazgeçtiği başkası karşısındaki özgür seçimidir. İnsanın temel edimi dünya üzerinde kendi kendisini sürekli seçen varlık oluşu ve bu yönelimsel edimle dünyanın ona açılışdır. Sartre özgür insanın özgül nitelikli bu temel ediminin bilinçaltından hareketle yapılan açıklamaların önündeki engel olduğunu belirtir. O halde “ortam, özne tarafından ne ölçüde anlaşılıyor, yani duruma dönüştürülüyorsa, o ölçüde etkide bulunabilir.”¹⁶⁹

İnsanın özgür seçim olarak eylemleri, *yapmak*, *olmak* ve *sahip olmak* üçgeninde anlam kazanır. İnsan dünya içinde ilişki halinde olduğu nesnelere *sahip olmak* ister. *Olmak* ise eksikliğini tamamlamak bir kendi-için-kendinde- varlık olma isteği olarak var olur. İnsanın yapma ediminin anlamı budur. Kökensel proje, kendini gerçekleştirme projesi olarak yetkin bir varlık olma arzusudur. Öyleyse “özgürlüğüm Tanrı olma seçimidir ve bütün edimlerim, bütün projelerim, bu seçimi dile getirir ve onu binlerce tarzda yansıtırlar.”¹⁷⁰ Bu gerçekleştirme projesini görünür kılan insanın sonsuz sayıdaki varolma tarzı olarak seçimleridir. Ancak her bir insan varlığının seçimi özgüldür. Bundan dolayıdır ki Sartre düşüncesinde nedenselliğe yer yoktur ve seçimin özerkliği söz konusudur. Her bireyin varoluşu kendine özeldir. Bir varoluş başka bir varoluşla açıklanamazdır. *Varoluşçu psikanaliz* insanın bu özerk ve özgür yanını dikkate alarak insana bakar. İnsan “zamanımı doğmuş olmaktan pişmanlık duymakla geçirdim”¹⁷¹ dememek için özgür olmak zorundadır.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 673

¹⁷⁰ A.g.e., s. 702

¹⁷¹ Jean-Paul Sartre, *Duvar*, çev. Eray Canberk, 12.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015, s. 192

İnsanın dünyadaki özgürlük serüveni özgürlüğün mutlaklığında anlamını bulur. Tanrı'nın yok kabul edildiği dünyada özgürlüğe mutlaklık atfetmekten başka çare de yok gibidir. Sartre varlık anlayışını bu kabulden hareketle temellendirir. Özgürlüğün mutlak oluşu onun saçma yanıdır. Özgürlük mutlaklık yönüyle kavranılabilir değildir. Bu anlamda Sartre düşüncesinde özgürlük başlangıçtır. Bir Tanrı yoksa insanın arzu duyan varlık olarak bütün edimlerinde ulaşmak istediği, yadsıdığı bu varlıktır. O halde *yapmak; sahip olmak ve olmak* arzusu bir Tanrı olma arzusudur. İnsan neden yadsıdığı Tanrı'nın yerini almak ister? Eğer insanın yetkinlik arzusu bir nevi Tanrıya ihtiyaç ise neden Tanrı yadsınarak yola çıkılmıştır? Bu durum Sartre düşüncesinde insanın neden bir Tanrı'yı reddederken, yetkin bir varlık olarak Tanrı olma isteği sorusunu askıda bırakmaktadır.

Öte yandan Sartre her ne kadar bir Tanrı fikrini yadsıyarak yola çıksa da “hiçbir şey –Tanrı'nın varlığını gösteren en değerli kanıt dahi- kişiyi kendinden, kendi benliğinden kurtaramaz”¹⁷² der. Bu sözüyle insanın Tanrı olduğu durumda bile özgür ve sorumlu bir varlık olmaktan kurtulamayacağını ifade eder. O halde insanın somut olarak var olan fenomenlerin varlığına ihtiyacı vardır. Özgürlük başkasının bakışından geçmezse “ruhsuzluğun, yitmişliğin, varolamayışın”¹⁷³ içinde kaybolup gitmeye mahkûmdur. O halde insanın özgür olmak için Tanrı'ya değil somut varoluşlara ihtiyacı vardır. “Her insan kendi yolunu kendi bulmalıdır.”¹⁷⁴

Sartre, özgürlük düşüncesini sorumlulukla bağlayarak insanın tüm eylemlerine ahlaki bir nitelik kazandırır. İnsan özgür bir varlık olarak tepeden tırnağa her şeyden sorumludur. Sartre, varlık anlayışından hareketle bir ahlak oluşturmak ister gibidir. Ancak insan kendi yolunu kendi bulacaksa bu durumda ahlakın ölçüsü de yine kendisi olacak demektir. Ahlakın bu göreceli varoluşu bazı eleştirilere maruz kalır: “J.P. Sartre, ontolojisinde insanoğlunun varoluştan önce bir öz ve tanımla belirlenmediğini söyleyerek ideal bir insan tasvirini reddetmiş bulunmaktadır. Buna göre, ahlak görüşü de, klasik ahlak nazariyelerinde rastladığımız ideal bir insan tipini reddedecektir.”¹⁷⁵

¹⁷² Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 75

¹⁷³ Ahmet Bozkurt, *Jean-Paul Sartre Tiyatrosunda Varlık Ve Hiçlik*, 1.b, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 68

¹⁷⁴ Jean-Paul Sartre, *Sinekler*, s. 94

¹⁷⁵ Kenan Gürsoy, *J.P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, 4.b, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2015, s.104

Sartre'ın özgürlük düşüncesinde belirleyici olan, Tanrı'nın yokluğunda değerleri yaratacak başka bir varlığın zorunluluğudur. Ahlak anlayışı bu zeminden beslenir. Bu yüzden insan zorunlulukla özgürdür. Zorunlu özgürlük onun değerlerin tek yaratıcısı olduğunun da kabulüdür. Değer eksik olunandır. İnsanın eksikliği değeri yaratacak varlık olmasındandır. Bundan dolayıdır ki insan kendini eksiklik olarak belirler. Değer insanın özgürlüğüne musallattır. Bu, insanın varlığına kendisinden başka neden aramadığı anlamına gelir. Ancak Sartre bunun egoizm ile karıştırılmaması gerektiğini söyler. Bilakis egoizm ciddiyet ruhu insanının bir özelliğidir. O, değerlerin varlığını verili kabul ederek yaşar. Nedenlerin kendisini belirlediği dünyayı kabul eder. İnsan bu dünyada çıkarı gereği varolur. Bu yüzden dünyanın nedensel düzenine kendisini bırakır ve edilgin bir varoluşu seçer. Oysa Sartre'ın özgür insanı değer yaratan ve dünyaya anlamını veren olarak etkin bir varoluşu seçer. Sartre'a göre ciddiyet ruhu insanı için yalnızca kendini aldatma ahlakı söz konusudur. Oysa özgür varoluş için ahlak faili olmak "değerlerin varolmasına aracılık eden varlık"¹⁷⁶ olmaktır.

Sartre'ın özgürlük düşüncesi tanrı tanımaz bir zeminden yola çıkarsa da insana dair önemli açılımlar içermektedir. Zira özgürlüğün sorumlulukla bağlanması önemli bir değer olarak kendini ortaya koymaktadır. İnsanın kendinden, inşa ettiği dünyadan ve dünyada olan biten her şeyden sorumlu olması inanan insanın da kaçamayacağı bir olgudur. Dünyada olan-biten hiçbir şeyin insandan bağımsız olmadığı düşüncesi, dünyanın kaderini belirleyen insan olduğu gerçekliği de yadsınamaz bir olgudur. Ancak bu durumda insan savaştan ve barıştan sorumludur. Bir insan diğer bir insanın varlığından sorumludur. Neme lazım gibi bir anlayışın Sartre düşüncesinde yer bulamayışı onun özgürlük düşüncesinin insani yanını vurgulaması açısından önemlidir. Bundan dolayıdır ki "karar vermek, sebepleri değerlendirmek değil, içinden nasıl geliyor ise onu seçmektir"¹⁷⁷ sözleriyle Sartre'a yöneltilen eleştirinin, onun sorumlulukla bağladığı insan anlayışında bir karşılığı görünmemektedir.

Düşünürler yaşadığı çağın ruhunu yansıtırlar. İncelenen özgürlük düşüncesi yaşanan çağa dair önemli tespitler içermesi bakımından anlaşılabilir ve bir o kadar da anlamlıdır. Zira 20. Yy dünya savaşlarının olduğu, kaotik bir durumun görünür hale geldiği, sosyo-politik arenadaki bu huzursuzluğun insanın yaşam kalitesini düşürdüğü

¹⁷⁶ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 734

¹⁷⁷ Sartre, *Ateizminin Doğurduğu Problemler*, s. 116

ve ruhunu derinden örselediği bir yüzyıldır. Burada can alıcı nokta bu sosyo-politik yapının failinin insan oluşudur. İnsan bu yüzyılda neye maruz kaldıysa bunu kendi elleriyle hazırlamıştır. Sartre tam olarak bu tabloya bakar ve bu tablonun düşünsel ölçekte bir fotoğrafını çeker. Camus'nün yaklaşımı da bu yönüyle Sartre düşüncesiyle benzer özellikler gösterir. Her iki düşünür de yaşadıkları çağda insana bakarlar ve insanın kendi eliyle yaptığı bu yıkımı görürler. Mademki bu yıkım insanın eseridir, o halde insan kendisinden yola çıkarak kendini ve toplumu yeniden kuracaktır. Bu bakış açısı insanı nedenselliklerle belirlemek yerine insanı nedenleri belirleyen varlık olarak konumlandırır. Dolayısıyla insanı, ruhunu örseleyen ve yaşam kalitesini düşüren bu kaotik yapıya teslim etmez. Yaşamın saçmalığını kabul eder ancak bu saçmalık karşısında insana bir duruş kazandırır.

Böylelikle Sartre'ın zorunlu özgürlük anlayışı insana dair yeni bir perspektif ve yeni bir başlangıç olur. İnsan gerçekliği bu zorunlulukla eyleyebilir. Mutlak özgürlük insanı ve dünyayı inşa eden bir yol haritası olur. Bu yol haritasında özgürlük başlangıçta amaç olarak belirlenir. İnsan aşkınlık olarak amacını gerçekleştiren özgürlük tasarımcısıdır. Özgür bir varlık olarak kendine ve dünyaya rengini verir, kendini ve dünyayı aydınlatır. Onun özgürlüğü hiç kurtulamayacağı kaygılı yalnızlığıdır. Sartre'ın özgür insanı dünya denizinde yükü ağır ve limanı olmayan bir geminin kaptanıdır.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, *Metafizik*, çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan, 4.b, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2012
- ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, 3.b, Ankara: BilgeSu, 2011
- ARİSTOTELES, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, 22.b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012
- AUGUSTINUS, *İtirafılar*, çev. Çiğdem Dürüşken, 1.b, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010
- BOZKURT, Ahmet, *Jean-Paul Sartre Tiyatrosunda Varlık Ve Hiçlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012
- CAMUS, Albert, *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, 23.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 3.b, İstanbul: 2012
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, 1.b, İstanbul: Say Yayınları, 2012
- CEVİZCİ, Ahmet, *Onyedinci Yüzyıl Felsefi Tarihi*, 2.b, Bursa: Asa Kitabevi, 2007
- ÇÜÇEN, A. Kadir, *Ortaçağ Ve Rönesans'ta Felsefe*, 1.b, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2010
- ÇÜÇEN, A. Kadir, *Varoluş Filozofları*, 1.b, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015
- DESCARTES, Rene, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, 12.b, İstanbul: Say Yayınları, 2010
- GÜRSOY, Kenan, *J.P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, 4.b, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2015
- HEİDEGGER, Martin, *Metafizik Nedir?* çev. Yusuf Örnek, 3.b, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009
- KANT, Immanuel, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirmesi*, çev. Yusuf Örnek, 7.b, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu,
- KUÇURADİ, İonna, *Uludağ Konuşmaları Özgürlük Ahlâk Kültür Kavramları*, 4.b, Ankara: 2009

- MOUNIER, Emanuel, *Varoluş Felsefesine Giriş*, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986
- PESSOA, *Fernando*, *Pessoa Pessoa'yı Anlatıyor*, Çev. Işık Ergüden, 2.b, İstanbul: 2017,
- PLATON, *Devlet*, çev. Sebahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz, 22.b, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012
- SARTRE, *Başkaldırı Zamanı Jean-Pierre Barou*, çev. Adnan Kahiloğulları, Ankara: Abis Yayınları,2014
- SARTRE, *Ego'nun Aşkınlığı*, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, 1.b, İstanbul: Hil Yayınları, 2016
- SARTRE, *Felsefeye Adanmış Bir Yaşam*, çev. Kenan Sarıalioğlu, 1.b, İstanbul: Omnia, 2013
- SARTRE, Jean-Paul, *Bulantı*, çev. Selâhattin Hilâv, 34.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017
- SARTRE, Jean-Paul, *Duvar*, çev. Eray Canberk, 12.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015
- SARTRE, Jean-Paul, *Özgürlük Yolları 2 Yaşanmayan Zaman*, çev. Gülseren Devrim, 9.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018
- SARTRE, Jean-Paul, *Sartre İle Sartre Hakkında*, çev. Yücel Göktürk, İstanbul: Metis Yayınları, 2015
- SARTRE, Jean-Paul, *Sinekler*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Ataç Kitabevi Yayınları, 1963
- SARTRE, Jean-Paul, *Varlık Ve Hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen 7.b, İstanbul: İthaki, 2016
- SARTRE, Jean-Paul, *Varoluşçuluk Bir Hümanizm Midir?* çev. Emin Türk Eliçin, 3.b, Ankara; Ataç Yayınları, 1967

SARTRE, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, 27.b, İstanbul: Say Yayınları, 2017

SPINOZA, *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, 7.b, İstanbul: Alfa, 2019

TAŞKIN, Ali, BECERMEN, Metin, *Felsefe Tarihi 2 Rönesans, Yeniçağ ve 19. Yüzyıl Felsefe Tarihi, 1.b*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013

WAHL, Jean, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, çev. Bertan Onaran, 1.b, İstanbul: Payel Yayınevi, 1999